

ALMANYA'DA TÜRKOLJİ ÇALIŞMALARI (Tarihî Gelişim, Türkologlar, Dergiler)*

Bülent GÜL**

Özet: *Bu çalışmada Almanya'da Türkolojinin gelişimi, Alman Türkologların Türkolojiye katkıları ve eserleri hakkında tarihsel bilgi yer almaktadır. Almanya'da kurulan Türkoloji enstitüleri ve Almanya'da yayımlanan Türkoloji ile ilgili dergiler hakkında da bilgi verilmiştir.*

Anahtar kelimeler: *Türkoloji, Almanya, Alman Türkoloji Tarihi, Dergiler.*

Turcology Studies in Germany

Abstract: *In this study, historical knowledge is given, which is about the development of Turcology in Germany, contributions of german turcologs to Turcology and also their Works. There is also knowledge about Turcology institution founded in Germany and journals about turcology published in Germany.*

Key words: *Turcology, Germany, History of German Turcology, journals.*

I. GİRİŞ:

Bu çalışmada Almanya Türkolojisinin gelişimi incelenmektedir. Tarihe bakıldığında Türkler ve Almanlar arasındaki bağların çok eskiye gittiği görülür. Haçlı seferlerine ve daha sonraki savaflara katılan bazı Alman kökenli askerlerin yazmış olduğu günlükler ve mektuplar gibi az da olsa Türkler hakkında bilgiler veren yazılar mevcuttur. Ancak, biz konumuzu dağıtmamak ve Türkolojiye katkıları daha fazla olan araştırmalara yer vermek amacıyla bu hususlar üzerinde burada durmayacağız. Alman Türkologların Türkolojiye yapmış oldukları hizmetler

* Bu çalışma, 2000 yılında Türk Dil Kurumu'nun doktora öğrencilerine verdiği burs ile hazırlanan "Almanya'da Türkoloji Çalışmaları" adlı proje çalışmasından kısaltılarak burada yayımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu'na, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun ve Prof. Dr. Hans Georg Majer'e burada teşekkürlerimi bildirmek isterim.

** Dr., Hacettepe Üniversitesi.

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

üzerinde durduğumuz bu çalışmada, tarihî sıralamayı takip etmenin faydalı olacağını düşündük. Alman Türkologlar; Türkolojinin sadece tek bir alanında çalışmamışlardır. Dil alanında yapmış oldukları çalışmalarla bilinen bir kişinin, edebiyat veya tarih alanıyla ilgili çalışmaları da olabilmektedir. Meselâ, Hans Joachim KISSLING, hem tarihle ve hem de, dil alanıyla uğraşmıştır. Gerhard DOERFER ise, hem eski Türkçe, hem Türk lehçeleri ve hem de altayistik alanında çalışmıştır. Bu durum, alanlara göre incelemeyi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle de bu çalışmada kronolojik sıralama takip edilmiştir. Bu arada şunu da söylemek gerekir ki, Almanya'da Türkolojiye hizmet eden Türkologların hepsi Alman değildir. Biz burada Türkologların kökeniyle birlikte, Almanya'da çalışmış olmalarına da baktık. Bu nedenle, Semih Tezcan, Fikret Adanır, Nemat Rahmati gibi Alman olmayan Türkologları da değerlendirmenin içine aldık. Ancak, Almanya'da yetişen Nevzat Gözaydın, Mehmet Ölmez, Nurettin Demir, Sultan Tulu, Fuat Bozkurt, Mustafa Uğurlu gibi Türkologlar, şu süreçte Türkiye'de çalıştıkları için araştırmamızın kapsamı dışında tutulmuşlardır.

Bugün Almanyada Türkoloji ile ilgili çalışma yapan bir çok kuruluş ve enstitü vardır. Bu enstitülerden bazıları doğrudan Türkoloji eğitimi yapılırken bazıları da, İslâm araştırmaları veya Orta Asya çalışmalarına bağlı eğitim verilmektedir. Meselâ, (Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften (BBAW), Turfanforschung) Berlin Brandenburg Akademisi Turfan Araştırmaları'nda, özellikle eski Uygur Türkçesi üzerine çalışılırken, (Humboldt-Universität zu Berlin Seminar für Mittelasienswissenschaft) Berlin Humboldt Üniversitesi Orta Asya Çalışmaları Enstitüsü'nde Orta Asya çalışmaları; Heildelberg ve Jena'daki enstitülerde ise İslâm araştırmaları çerçevesinde Türkoloji ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır.

Almanya'daki Bamberg, Berlin, Frankfurt, Freiburg, Göttingen, Hamburg, Mainz ve Münih'deki enstitülerde Türkoloji çalışmaları olgunlaşmış bir şekilde devam etmektedir. Bu enstitülerden Bamberg ve Münih'deki enstitüler daha çok Türk dili, tarihi ve kültürü üzerine çalışırken, Berlin, Frankfurt, Göttingen ve Mainz'deki enstitüler Türk dilleri üzerine çalışmaktadır. Hamburg Üniversitesindeki enstitünün çalışmalarına bakıldığında da bu enstitünün daha çok Türk dili ve edebiyatı üzerine çalıştığı görülmektedir.

Almanya'da bulunan Doğu yazmalarının katologlanması projesi [Katalogisierung der orientalischen Handschriften in Deutschland (KOHD)] çerçevesinde, Berlin ve Marburg'da açılan şubelerde ve Essen Üniversitesi'nde kurulan Türkiye Araştırmaları Merkezi [Zentrum für Türkeistudien] gibi merkezlerde de, Türkiye ve Türkoloji alanlarında çalışmalar yapılmaktadır. Bunların yanı sıra Almanya'daki bazı önemli kütüphanelerin doğu yazmaları bölümlerinde de, çeşitli araştırmalar yapılmaktadır.

Başlangıçta Doğu ve İslâm dünyası çerçevesinde yapılan Türkoloji çalışmaları, bugün otuzun üzerindeki enstitü ve kuruluşda sürdürülmektedir.

Almanya'daki Türkoloji eğitimi veren kuruluşlar ve bu alanda çalışan akademisyenler hakkında birçok yayın yapılmıştır. Bu konuda daha geniş araştırma yapmak isteyenler için aşağıdaki kaynakları vermenin faydalı olacağını düşünüyoruz: ATŞİZ, Bedriye: "Kuruluşunun 25. Yılı Münasebetiyle Münih Üniversitesi Yakınoğu Türkoloji Enstitüsünün Tarihçesi ve Çalışmaları Üzerine", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 15-20 X. 1973) Tebliğler 2: Türk Dili ve Edebiyatı*, İstanbul, 1979, s. 388-391; DOERFER, G.: "O sostojanii tjurkologii v Federativnoj Respublika Germanii", *ST*, 6, 1974, s. 98-109; FLEMMING, Barbara: "Neuere wissenschaftliche Arbeiten und Forschungsvorhaben zur Sprache, Geschichte und Kultur der vorosmanischen Türkei in der Bundesrepublik Deutschland seit 1968", *Turcica*, 5, 1975, s. 131-147; GÜL, Bülent: "Münih Üniversitesi Yakın Doğu Tarihi, Kültürü ve Türkoloji Enstitüsü ve Çalışmaları", *Türkbilig*, 2002/3, 2002: 18-33 (**Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 2001/I-II**, 2003: 291-312); HAZAI, G.: "Turkologische Studien in Berlin", *Materialia Turcica*, 4, 1978, s. 91-92; KAPPERT, P.-Kellner, B.-WURM, H.: "Dissertationen zur Geschichte und Kultur des osmanischen Reiches angenommen an deutschen, österreichischen und schweizerischen Universitäten seit 1945", *Der Islam*, 49, 1972, s. 110-119; KELLNER-HEİNKELE, Barbara: "Das Frankfurter Orient-Institut und die türkischen Studien", *Türkische Sprachen und Literaturen. Materialien der ersten deutschen Turkologen-Konferenz*, Wiesbaden, 1991, s. 223-233; KİSSLING, Hans Joachim: "Das Institut für Geschichte und Kultur des Nahen Orients und Turkologie an der Universität München", *ZDMG*, 104, 1954, s. *1*-*3*; KLEİNMICHEL, S.: "Sovremennoe Sostojanie tjurkologii ve Germanskoj...", *ST*, 4, 1976, s. 93-107; KREISER, Klaus: "Bibliographie der deutschen Turkologie (1975-1993)", *Turcica*, XXVI, 1994, s. 271-376; LAUT, Jens Peter -Peter ZİEME: *Turkologie in Deutschland, Österreich und der Schweiz, Ein Namen- und Adressenverzeichnis*, Berlin-Freiburg, 1997; MAJER, Hans Georg: "Arbeitsschwerpunkte der deutschen Osmanistik", *Südosteuropa und Südosteuropa-Forschung. Symposion des Südosteuropa-Arbeitskreises der Deutschen Forschungsgemeinschaft in West-Berlin vom 17-19. Oktober 1975*, Herg. Klaus Detlev Grothusen, Hamburh, 1976, s. 207-232; MAJER, Hans Georg: "Das Münchener Institut: Tradition und Perspektiven", *Turkologie heute-Tradition und Perspektive/Materialien der dritten Deutschen Turkologen-Konferenz, Leipzig, 4-7. Oktober 1994*, Herg. Nurettin Demir-Erika Taube, Harrasowitz, Wiesbaden, 1998, s. 195-203.; MAJER, Hans Georg: "Die zentren der Deutschen Orientalistik", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 28-29, 1978-1979, s. 433-454; RÖHRBORN, Klaus: "Orientalistik an der Giessener Universität von 1833 bis 1989", *Kaşkul, Festschrift zum 25. Jahrestag der wieder begründung des Instituts für Orientalistik an der Justus-Liebig-Universität Giessen*, Otto Harrasowitz,

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

Wiesbaden, 1989, s. 1-7; SCHAUM, Wilfried: "Bibliographie des Instituts für Orientalistik 1964-1989", *Kaškul, Festschrift zum 25. Jahrestag der wieder begründung des Instituts für Orientalistik an der Justus-Liebig-Universität Giessen*, Otto Harrasowitz, Wiesbaden, 1989, s. 186-200; SOYSAL, I. - Mihin EREN: *Türk İncelemeleri Yapan Kuruluşlar (Kılavuz)*, Ankara, 1977; VÁRY, Hermann: "Das Studium der Turkologie an den Hochschulen der Bundesrepublik Deutschland", *Materialia Turcica*, Band 4-1978, 1980, s. 107-118. *Germano-Turcica*, Bamberg, 1987.

Bu çalışmalardan özellikle Hans Georg MAJER'in "Die Zentren der Deutschen Orientalistik", Klaus KREISER'in "Bibliographie der deutschen Turkologie (1975-1993)" adlı makaleleri ile J. Peter LAUT ve Peter ZIEME'nin birlikte hazırladıkları *Turkologie in Deutschland, Österreich und der Schweiz* adlı kitapçık, Almanya Türkolojisi hakkında genel bilgi vermektedir. *Turkologie in Deutschland, Österreich und der Schweiz* adlı eserde, bu ülkelerdeki Türkoloji bölümleri, bu bölümlerde çalışan Türkologların çalışma alanları ve adresleri verilmiştir. Toplu başvuru kaynağı olma açısından çok faydalı bir eserdir. Hans Georg MAJER'in makalesinde 1970'li yıllarda Almanyadaki Türkoloji ile ilgili enstitüler, kurumlar ve dergiler hakkında geniş bilgi verilmiştir. Klaus KREISER de, makalesinde, Almanyada çalışan Türkologların çalışma alanları hakkında bilgi vermiş; daha sonra da, bu Türkologların 1975-1993 yılları arasında yaptıkları çalışmaların künyelerini kaydetmiştir. Toplu bir Türkoloji çalışmaları bibliyografyası olması açısından da faydalıdır. *Germano-Turcica* adlı eser de, özellikle Almanya Türkolojisinin gelişimi ile ilgili makalelerin bulunduğu çok önemli bir çalışmadır. Hasan EREN'in hazırladığı *Türklük Bilimi Sözlüğü I. Yabancı Türkologlar*, TDK Yayınları, Ankara, 1998 adlı eserin Türkoloji adlı giriş bölümünde, Almanya'da Türkolojinin tarihsel gelişimi çok iyi bir şekilde anlatılmıştır.

II. ALMANYA'DA TÜRKOLJİNİN GELİŞİMİ VE TÜRKOLOGLAR

Kumanların ve Türk dilinin önemli sözlüğü *Codex Cumanicus*'un (XIV. yy.) bir defterinin de Kumanca-Almanca sözlük olması, Almanca ve Türkçe bağlantısını eskiye götürmektedir; ancak, Alman bilim adamlarının Doğu'ya ve Osmanlı İmparatorluğu'na olan ilgisinin XVI. yüzyıldan itibaren başladığı bilinmektedir. Avrupa'da da, bu yüzyıldan itibaren Türkolojiye olan ilginin başladığını biliyoruz. İtalyan Filippo ARGENTI'nin 1533 yılında yazdığı *Regola del parlare turcho* adlı eser, Avrupa'da yayımlanan ilk Türk grameridir. Bu grameri Milan ADAMOVIĆ, 2001 yılında yayımlamıştır: *Das türkische des 16. Jahrhunderts, Nach den Aufzeichnungen des Florentiners Filippo Argenti (1533)*, Göttingen, 2001.

Almanya’da Türkoloji ile ilgili çalışmaların XVI. yüzyıldan itibaren başladığını görüyoruz. 1562’de Heidelberg Üniversitesi’nde *Wilhem HOLZMANN*’ın öğrencisi olan Alman tarihçisi ve dilcisi Johannes LEUNCLAVIUS¹ (?1541-1594), 1572 ile 1576 yılları arasında *Michael GLYKAS* ve *Konstantin MANASSES*’in croniklerinin tercümesini yapmışve *ZOSIMOS*’un Roma Tarihi’ni de yayımlamıştır. 1584’de diplomat *Heinrich von LIECHTENSTEIN* ile birlikte İstanbul’a giden LEUNCLAVIUS, İstanbul’da kaldığı süre içinde Türkçe’yi ve yazmaları okumayı öğrenmiş ve dönüşünden sonra, 1588 yılında Frankfurt’da, *Annales Sultanorum Othmanidarum a Turcis sua lingua scripti*, (2. baskı 1596) adlı tarihsel yapıtını yayımlamıştır. Almanya’da Türklerle ilgili yapılan ilk çalışma, LEUNCLAVIUS’un yukarıdaki eseridir. Ancak asıl önemli çalışmayı hazırlayan ve ilk Alman Türkologu olarak tanınan kişi, Hieronymus MEGISER’dir (yaklaşık 1554-1619)².

Türkoloji’nin Almaya’daki ilk gramer eseri, 1612’de Leipzig’de Hieronymus MEGISER³ tarafından yazılan, *Institutionum linguae turcicae libri quator. Quorum I. Continet Partem Isagoges Grammaticae Turcicae Priorem, de orthographia TurcArabica. II. Verò Isagoges Grammaticae Turcicae Partem Posterioem, de Etymologia Turcorum. III. Complectitur diversa linguae Turcicae Exercitia, et duas Proverbiorum Turcicorum Centurias. IV. Dictionarium est Latino-Turcicum et vicifim Turcico-Latinum*, adlı latince yazılmış Türkçe gramerdir. MEGISER, Bartholomeus GEORGJEVIC’in (1544-48) sözcük derlemesi çalışmasından, Guillaume POSTEL’in (1575) *Instruction des mots de la langue turquesque les plus communs* adlı kitabından, Johannes LÖWENKLAU’nun (1591) tarih kitabındaki ve İtalyanca-Türkçe sözlükçesinde yer alan sözcük listelerinden yararlanmıştır (Bkz.

¹ Johannes Leunclavius, *Joannes Leonclajus*, *Hans Lewenklaw*, *Löwenklau* vb. adlarla da tanınmaktadır. Leunclavius’un hayatı ve diğer eserleri için bakınız: G. Grimm: “Johannes Leunclavius”, *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, Band III, R. Oldenbourg Verlag, München, 1979.

² Prof. Dr. Hasan Eren, Megiser’in doğum ve ölüm tarihleri için 1553-1618 tarihlerini vermektedir (Bkz. Eren, 1998: 31). Heidi Stein ise, “Zur Geschichte türkischer Studien in Leipzig (von 1612 bis ins 20. Jahrhundert)” adlı makalesinde -*Germano-Turcica*, Bamberg, 1987, s. 41- Megiser’in yaklaşık 1554-1619 yılları arasında yaşadığını belirtmektedir. Megiser hakkında geniş bilgi için bu makaleye bakılabilir.

³ Megiser’in resimi şu eserden alınmıştır: *Germano-Turcica*, Bamberg, 1987.

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

Stein, 1987: 42). MEGISER, önce ünlü *Thesaurus Polyglottus*, Frankfurt, 1603, adlı kitabındaki birkaç yüz tane Türkçe sözcüğü kullanmış, sonra bu sözcükleri yukarıdaki kitabının dördüncü cildi olan sözlüğüne koymuştur.

MEGISER'in birinci kitabında eski yazı ve Türkçe telaffuz üzerinde durulur. Bu eserde kullanılan Arapça kalıplar Breslau'da doktor Peter KIRSTEN tarafından hazırlanır. Bu kalıplar Almanya'daki ilk Arapça kalıplardır (Stein, 1987: 48). MEGISER, ikinci kitapta gramerle ilgilenir. Üçüncü kitapta ise, 220 tane atasözü vardır. STEIN'a göre bu atasözlerinden bazıları Türkçe'ye başka dillerden geçmişir (Stein, 1987: 48). MEGISER'in dördüncü kitabı olan Latince-Türkçe/Türkçe-Latince sözlüğünde 2500 tane Türkçe sözcük yer alır.

Bu dönemde Leipzig, Doğu dilleri açısından önemli bir merkezdir. MEGISER'den başka Leipzig'de Doğu dilleri üzerine 1682'ye kadar ders veren ve 1701 yılında *Specimen Alcorani quadrilinguis (Arabici, Persici, Turcici, Latini)*, adlı eserinin Türkçe versiyonunu yapan Andreas ACOLUTHUS (1654-1704) ve 1698 yılına kadar Doğu dilleri dersi veren ve 1695'de Türkçe gramer yazan Johann David SCHIEFERDECKER (1672-1721) de karşımıza çıkmaktadır.

Doğubilimci Johann Christian CLODIUS (1676-1745), 1720'de Leipzig'de Arapça ve Türkçe dersleri verir. CLODIUS'un *Compendiosum Lexicon Latino-Turcico-Germanicum* (1730), adlı eseri önemlidir. CLODIUS, ayrıca bazı Türkçe yazmaları da Latinceye çevirmiştir: *Specimen ex historia literaria orientali...*, Leipzig, 1723; *Tabula imperatorum familiae Othomanicae...*, Leipzig, 1731. 1729 yılında İstanbul'da yayımlanan ilk eserlerden birini de CLODIUS, 1731'de tercüme eder: *Tarih-i seyyah hoc est: Chronicon peregrinantis seu historia ultimi belli Persarumcum Aghwanis gesti, a tempore primae eorum in regnum Persicum irruptionis ejusque occupationis, usque ad Eschrefum Aghwanum, Persiae regem recenti continuata, ex codice Turcico, in officina typographica recenti Constantinopolitana impresso, versa acnotis quibusdam illustrata (Cum Tabula imperatorum familiae Othomanicae, ex codice manuscripto Turcico, in fine adjecta)*, Lipsiae, 1731, 108 s. (Bkz. Stein, 1987: 44-51).

Almanya'da Türkoloji çalışmalarının başlangıcında ise Heinrich Julius von KLAPROTH'u (1783-1835) görüyoruz. KLAPROTH, dil, tarih, etnografya ve coğrafya ile ilgilenmiş, özellikle Petersburg Bilimler Akademisi tarafından Petersburg'a davet edilmesinden sonra, Sibiry ve Kafkasya'da araştırma yapma imkânı bulmuştur. Türk, Çin, Gürcü, Ermeni, Mançu ve Moğol dilleri üzerine de araştırmalar yapmıştır. *Reise in den Kaukasus und nach Georgien in den Jahren 1807 und 1808*, I-II, Halle-Berlin, 1812-1814 adlı eserinde Kafkasya'ya yapmış olduğu gezi sonucunda elde ettiği malzemeleri yayımlamıştır. *Asia Polyglotta*, 1823, adlı eserinde de Başkurt, Kazak, Kırgız, Yakut ve Tunguz dilleri ile ilgili bilgi vermiştir. Türk dilleri ile ilgili çok önemli çalışmalar yapan KLAPROTH, Çuvaşca ile de ilgilenmiş ve Çuvaşca'nın bir Türk dili olduğunu da ortaya koymuştur:

“Comparasion de la langue des Tschouvaches avec les idimes turks”, JA, 1828, s. 237-246.

Alman tarih profesörü ve yazarı olan Leopold von RANKEN (1795-1886), Thüringen’de 1795 yılında doğmuştur. 1825-1871 yılları arasında Berlin Üniversitesi’nde çalışan RANKEN’in Alman tarihi ile ilgili eserleri vardır. Türkolog olmamakla birlikte Leopold von RANKEN’in Türk tarihi ile ilgili çalışmalarından önemli olanları şunlardır: *Die Osmanen und die Spanische Monarchie im 16. und 17. Jahrhundert*, 1827-1877.; *Serbien und die Türkei im 19. Jahrhundert*, Leipzig, 1879.

1835-1839 yılları arasında Osmanlı ordusunda askerî öğretmen olarak görev yapan Helmuth von MOLTKE (1800-1891), bu sayede Anadolu’nun birçok yerini gezmek ve tanımak imkanı bulmuştur. 1857-1870 yılları arasında Prusya Genelkurmay Başkanı olan MOLTKE, 1870-1888 yılları arasında da Almanya Genelkurmay Başkanlığı görevini yapmıştır. MOLTKE’nin Türkiye ile ilgili yazmış olduğu mektupları çok önemlidir: *Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839*, Berlin, 1876. Bu eser’in birçok çevirisi yapılmıştır: *Türkiye’deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar*, Çev. H. Örs, İş Bankası Kültür Yayınları, 1960; *Türkiye Mektupları*, Çev. K. V. Gül, Varlık Yay., İstanbul, 1967; *Türkiye Mektupları*, Çev. H. Örs, Remzi Yayınevi, İstanbul, 1969.

Almanya’da Doğubilim ile ilgili çalışmaların artması XIX. yüzyılın ortalarına rastlamaktadır. XX. yüzyılın başlarında bu çalışmalar daha yoğun ve sistemli bir şekilde artmıştır.

1845 yılında Leipzig’de *Deutsche Morgenländische Gesellschaft*’ın (Alman Doğu Kurumu) kurulduğunu ve bu kurumun *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* (ZDMG) adlı bir dergiyi -ilk sayısının 1847 yılında yayımlandığını görüyoruz. Türk-İslâm tarihi ve Türk dili ve edebiyatı açısından çok önemli makalelerin yayımlandığı bu dergi, bugün de alanındaki en önemli dergilerden biri olma hüviyetini korumaktadır.

Der Deutsche Orient-Verein ve *Deutsche Orient-Komitee* adlı derneklerin de Yakın Doğu’da araştırma yapacak bilim adamlarına maddî destekler sağladığını görüyoruz. *Orientalische Bibliographie* ve sonra genişletilerek *Orientalische Literaturzeitung* adları altında doğubilim ile ilgili çalışmaların yayımlandığı dergileri de bu şekilde görmeye başlıyoruz.

İslâm Uygarlığı ile ilgili çalışmaların artması da, 1887 yılında Berlin’de *Seminar für Orientalische Sprachen* ve daha sonra Hamburg’ta 1908 yılında *Seminar für Geschichte und Kultur des Orients* adlı enstitünün kurulması ile hız kazandı. Daha sonra bugün de ağırlığı ve önemi olan *Der Islam* (1910) ve *Die Welt des Islams*

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

(1913) adlı dergilerin yayımlanmaya başlanması ile, İslâm ve Doğu üzerine olan çalışmalar yoğunluk ve yeni bir boyut kazandı.

Almanya'da Türkolojinin kurucuları arasında yer alan bir diğer araştırmacı da Wilhelm SCHOTT'tur (1802-1889). Ahmet TEMİR, SCHOTT hakkında şunları yazmaktadır: “W. Schott'un eserleriyle Ural-Altay dilleri ve bunlar arasındaki karşılıklı münasebetler konusunda ciddi araştırmalar devri başlamış oldu” (Temir, 1991: 6). SCHOTT tarafından ortaya konulan ses denklikleri de Altay Dil Teorisi'nin temel taşlarını oluşturmuştur: Türkçe z = Çuvaşça r; Türkçe ş = Çuvaşça l. SCHOTT'un bu alandaki çok önemli çalışmaları şunlardır: *Versuch über die tatarischen Sprachen*, 1836; *Altaische Studien*, 1-5, 1860-72; *Die Cassiasprache*, 1859; *Die finnische Sage von Kullerwo*, 1852; *Über den Buddhismus im Hochasien und in China*, 1846; *Älteste Nachrichten von Mongolen und Tataren*, 1846 gibi önemli eserler. Schott, *De lingua Tschuwaschorum*, 1841, adlı çalışmasında Çuvaşçanın bir Türk diyalekti olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca, *Über die jakutische Sprache*, 1843, adlı çalışması da, Yakutca'nın grameri üzerine yapılan ilk çalışmadır (Bkz. Eren, 1998: 53).

Julius Theodor ZENKER'in (ölm. 1884) *Türkisch-arabisch-persisches Handwörterbuch*, I-II, Leipzig, 1866-1876 ve *Allgemeine Grammatik der Türkisch-Tatarischen Sprache von Mirza A. Kasem-Beg*, Leipzig, 1848, adlı eserleri, XIX. yüzyılın ikinci yarısında yayımlanmış önemli yapıtlardandır. Onun hazırladığı ve Zenker Sözlüğü olarak da bilinen *Türkisch-arabisch-persisches Handwörterbuch* adlı sözlüğü, Doğu Türkçesi ve özellikle de, Çağatayca araştırmalar yapanlar için önemini muhafaza eden bir sözlüktür.

Hindolog ve Türkolog olarak tanınan Otto von BÖHTLINGK (1815-1904), Hindoloji alanında R. ROTH ile birlikte hazırladıkları *Sanskritwörterbuch nebst allen Nachträgen* (7 cilt, St. Petersburg, 1855-1875) adlı eseri ile tanınmıştır. Türkoloji alanında da, Yakutçanın ilk bilimsel gramerini hazırlayan BÖHTLINGK, bu konuda haklı bir üne sahip olmuştur. Bu çalışmada özellikle Yakutçadaki uzun ünlü olayının ortaya konulmuş olması ve Yakutçanın Türk dilleri arasında özel bir yerinin bulunduğu tespit edilmesi dolayısıyla, bu eser, değerini bugün dahi yitirmemiştir: *Über die Sprache der Jakuten Grammatik, Text und Wörterbuch*, I-II, St. Petersburg, 1848-1851.

Almanya Dışişleri Bakanlığı'nda görev yapan Otto Hermann BLAU (1828-1879), görevli olarak gittiği yerlerde Türkoloji ile ilgili araştırmalar yapmıştır. Doğu Anadolu, Rumeli ve Bosna bölgelerinde de bulunan BLAU'nun, Türkoloji ile ilgili çalışmaları şunlardır (bkz. Eren, 1988: 120-121): “Turanische Wurzel-Forschungen”, ZDMG, XX, 1866, s. 141-143; *Bosnisch-Türkische Sprachdenkmäler*, Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes, Bd, V, No. 2, Leipzig, 1868; “Griechisch-türkische Sprachproben aus Mariupoler Handschriften”, ZDMG, XXVIII, 1874, s. 562-576; “Über die griechisch-türkische

Mischbevölkerung von Mariupol”, ZDMG, XXVIII, 1874, s. 576-583; “Über Volkstum und Sprache der Kumanen”, ZDMG, XXIX, 1876, s. 556-587; “Über Ni’metullah’s persisch-türkisches Wörterbuch”, ZDMG, XXXI, 1877, s. 484-494.

Hayatının büyük bir bölümünü Rusya’da geçiren Alman kökenli Türkolog Wilhelm RADLOFF (1837-1918) da Türkolojide çok önemli bir isimdir. Prof. Dr. Ahmet TEMİR, RADLOFF ve çalışmaları hakkında bir kitap yayımlamıştır⁴: *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri, Hayatı-İlmî Kişiliği-Eserleri*, TDK Yay., Ankara, 1991. Bu eserinde TEMİR, şöyle demektedir: “W. Radloff’un gerek yeni, gerek orta ve gerek eski Türkçe ile ilgili eserlerinde, yerine göre az veya çok hata ve eksikliklerin bulunduğu bilinmektedir. Fakat bütün bunlara karşı yöneltilen tenkitler, Türkoloji tarihinin aşağı yukarı 1860’tan 1918’lere kadar devam eden bölümüne „Radloff devri“ dememiz için bir engel teşkil etmeyecektir” (1991: 71). RADLOFF’un üzerinde Wilhelm SCHOTT’un etkisi çok olmuştur. Yine TEMİR, bu konuda şunları söylemektedir: “Böylece Radloff, W. Schott’un tesiriyle Orta Asya ve Sibiry’a’nın az tanınmış dillerini kendisine çalışma sahası olarak almış, Türkçe ile birlikte Moğol, Mançu ve Çin dillerini öğrendiği gibi, İbrani, Arap ve Fars dilleri derslerine de devam etmiştir” (1991: 7).

RADLOFF’un, Altay ve Batı Sibiry’a Türkleri arasından derlediği dil, etnoğrafya ve folklor malzemelerinin toplandığı *Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens* adlı dizisi çok önemlidir. *Aus Sibirien* adlı eserinde Sibiryada yapmış olduğu geziler sonucunda topladığı malzemeler yer almıştır. *Versuch eines Wörterbuches der Turk-Dialecte* adlı sözlüğü, Türkoloji alanında bugün de geçerli olan sözlüklerden biri olmuştur. Codex-Cumanicus ve Kutadgu Bilig üzerine yaptığı çalışmalar da çok önemlidir. Ayrıca Türk dili ve tarihi açısından çok önemli olan Orhon Yazıtları ile ilgili bugün de önemini koruyan çalışmalar yapmıştır: *Atlas der Altertümer der Mongolei* (1892-1896); *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei* (1894-1895) vb.

Berlin’de Doğu Dilleri Semineri’nde (Seminar für Orientalischen Sprachen) Türk dili okutmanlığı yapan Karl FOY⁵ (1856-1907), Türkoloji alanında Türkçenin fonetik problemleriyle ilgilenmiştir. FOY, Osmanlı Türkçesiyle Azeri Türkçesine Güney Türkçesi adını vermiştir. Köktürk Türkçesinde kelimenin kök hecesindeki *ä*, *e* ve *i* ünlüleri ve bu ünlülerin ayrımı ile ilgili olan araştırması, “Türkische Vocalstudien, besonders das Köktürkische und Osmanische betreffend”, MSOS, III, 1900, s. 180-215. çok önemlidir. FOY’un diğer çalışmaları şunlardır: “Der Purismus

⁴ Bu eserde, Radloff’un bütün eserleri hakkında geniş ve tam bilgi yer aldığı için bu çalışmada sadece çok önemli eserleri hakkında bilgi verilmekle yetinilmiştir. Geniş bilgi için bu esere bakılabilir.

⁵ Karl Foy için şu eserlere bakılabilir: Martin Hartmann: “Karl Foy, 1856-1907”, MSOS, X, 1907, s. 299-304 ve Hasan Eren: *Türklük Bilimi Sözlüğü I*, Ankara, 1998, s. 157-158.

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

bei den Osmanen", MSOS, I, 1898, s. 20-25; "Karaimisch-türkische Sprachproben aus Kalic in Galizen", MSOS, I, 1898, s. 172-184; "Das Aidinisch-Türkische", Ksz, I, 1900, s. 177-194, s. 286-307; "Die ältästen osmanischen Transcriptiontexte in gothischen Lettern. Zugleich ein Beitrag zur altosmanischen Literatur", MSOS, IV, 1901, s. 230-277; V, 1902, s. 233-293; "Azerbajganische Studien mit einer Charakteristik des Südtürkischen", MSOS, VI, 1903, s. 126-193; "Die Sprache der türkischen Turfan-Fragmente in manichäischer Schrift I", Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften, 1904, s. 1389-1403.

XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında Orta Asya'ya yapılan ilmi seyahatlerin sonucunda kağıda yazılı metinler bulunmuştur. Almanların 1902-1903 yılları arasında A. GRÜNWEDEL'in yönetiminde, 1904-1907 yılları arasında A. von LE COQ'un yönetiminde, 1908-1912 yılları arasında A. GRÜNWEDEL'in ve son olarak 1913-1914 yıllarında yine A. von LE COQ'un yönetiminde yaptıkları seferler sonucunda bulunan eserlerin büyük bir çoğunluğu, bu araştırmacılar tarafından Almanya'ya getirilmiştir. Almanya'ya getirilen bu yazmaların bir kısmı, Uygurolojinin kurucuları sayılan A. von LE COQ, F. W. K. MÜLLER, W. BANGKAUP, A. Von GABAIN ve Reşid Rahmeti ARAT gibi Türkologlar tarafından incelenmeye başlanmıştır. Türkçe olanları *Uigurica* (4 cilt), *Manichaica* (3 cilt) ve *Türkische Turfantexte* (10 cilt) başlıklı seriler hâlinde yayımlanmaya başlanmıştır. Ancak, İkinci Dünya Savaşı sonunda Almanya'nın ikiye bölünmesiyle, hem bu çalışmalara ara verilmek zorunda kalınmış hem de bunun sonucunda Turfan koleksiyonu ikiye bölünmüştür. Almanya'ya getirilen bu eserlerin bir kısmı önce, Doğu Berlin'de Demokratik Alman Cumhuriyeti İlimler Akademisi Eski Tarih ve Arkeoloji Merkez Enstitüsü'nde; Batı Berlin'deki eserler de, Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek, Stiftung Preussischer Kulturbesitz) ile Hint Sanatı Müzesi'nde (Museum für indische Kunst) korunuyordu (Bkz. Sertkaya, 1980: 310). İkinci Dünya savaşının çıkmasıyla birlikte, bu eserlerin bir kısmı Mainz İlimler Akademisi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.

Doğu Berlin'de kalan koleksiyon, Peter ZIEME tarafından yeniden tasnif edilmiştir. Mainz'a getirilen metinlerin tasnifini (869 tanesinin) ise, 1956 yılında Şinasi TEKİN hazırlamıştır.

G. HAZAI ve Peter ZIEME'nin yönetiminde Berlin'deki Turfan koleksiyonu 1971 yılından itibaren *Berliner Turfantexte* başlığı ile yeniden yayımlanmaya başlanmıştır. Bu başlık altında yayımlanan eserlerin Türkçe ile ilgili olanlarından bazılarını aşağıda vermek istiyoruz:

G. Hazai-P. Zieme: *Fragmente der uigurischen Version des 'Jingaggjng mit den Gathas des Meister Fu'*, Nebst Anhang von T. Inokuchi, Berlin, 1971.; K. Röhrborn: *Eine uigurische Totenmesse. Text, Übersetzung, Kommentar*, Berlin, 1971.; S. Tezcan: *Das uigurische Insadi-Sutra*, Berlin, 1974.; P. Zieme: *Manichaisch-türkische Texte. Texte, Übersetzung, Anmerkungen*, Berlin, 1975.; G.

Kara-P. Zieme: *Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung*, Berlin, 1976.; G. Kara-P. Zieme: *Die Uigurischen Übersetzungen des Guruyogas "Tiefer Weg" von Sa-skya Pandita und der Manjusrinamasamgiti*, Berlin, 1977.; Ş. Tekin: *Maitrisimit Nom Bitig*, Transliteration und deutsche Übersetzung der uigurischen Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhasika-Schule, Berlin, 1980.; P. Zieme: *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*, Berlin, 1985.; P. Zieme: *Altun Yaruq Sudur. Vorworte und das erste Buch*, Turnhout, 1996 vb.

Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften'da, Turfanforschung (Turfan Araştırmaları) adı altında bu kütüphanelerde bulunan binlerce yazmanın ve parçanın hem tasnifleme hem de yayıma hazırlama çalışmaları da devam etmektedir. Bu akademinin web sayfasından öğrendiğimize göre, yaklaşık 40.000 adet parça bulunmaktadır. Bu koleksiyonun Türkçe ile ilgili kısmı Peter ZIEME ve I. WARNKE tarafından araştırılmaktadır. Web sayfasında bu koleksiyonda yer alan parçaların microfilmleri de yer almaktadır.

Almanya'da bulunan Doğu yazmalarının kataloglama çalışmalarının yoğun bir şekilde devam ettiğini görüyoruz. Bu amaçla, *Die Katalogisierung der Orientalischen Handschriften* (Almanya'da Bulunan Doğu Yazmalarının Kataloglama Projesi) adlı bir proje yürütülmektedir (Bkz. www.sbb.spk-berlin.de/kohd/). 1989'a kadar Alman Araştırma Kurumu (Deutschen Forschungsgemeinschaft) tarafından finanse edilen proje, 1990'dan itibaren de Göttingen İlimler Akademisi tarafından (Akademie der Wissenschaften zu Göttingen) tarafından finanse edilmektedir. Alman Devlet Kütüphanesi Doğu Bölümü ile birlikte yapılan bu projede, Eski Türkçe yazmaları Prof. Dr. Klaus RÖHRBORN tarafından, Eski Türkçe parçalar da, Dr. Simone-Christiane RASCHMANN ve Jens WILKENS tarafından hazırlanmaktadır. Bu konuda bugüne kadar yapılan kataloglar şunlardır: *Alttürkische Handschriften. Teil 1: Dokumente in Brahmi und tibetischer Schrift.*, Beschreiben und Herausgegeben von Dieter Maue, 1996.; *Alttürkische Handschriften. Teil 2: Das Goldglanz-Sutra und der buddhistische Legendenzyklus Dasakarmapathavadanamala*, Depositum der Preussischen Akademie der Wissenschaften (Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, Berlin). Beschrieben von Gerhard Ehlers, 1987.; *Alttürkische Handschriften. Teil 3: Maitrisimit*. Beschreiben von Jens Peter Laut (Hazırlanıyor).; *Alttürkische Handschriften. Teil 4: Maitrisimit*. Beschreiben von Jens Peter Laut (Hazırlanıyor).; *Alttürkische Handschriften. Teil 5: Berliner Fragmente des Goldglanz-Sutras. Teil 1: Vorworte und Erstes bis Drittes Buch.*, Beschrieben von Simone-Christiane Raschmann, 2000.; *Alttürkische Handschriften. Teil 6: Berliner Fragmente des Goldglanz-Sutras. Teil 2.*, Beschrieben von Simone-Christiane Raschmann (Hazırlanıyor).; *Alttürkische Handschriften. Teil 7: Berliner Fragmente des Goldglanz-Sutras. Teil 3.*, Beschrieben von Simone-Christiane Raschmann (Hazırlanıyor).; *Alttürkische Handschriften. Teil 8: Manichaisch-türkische Texte*

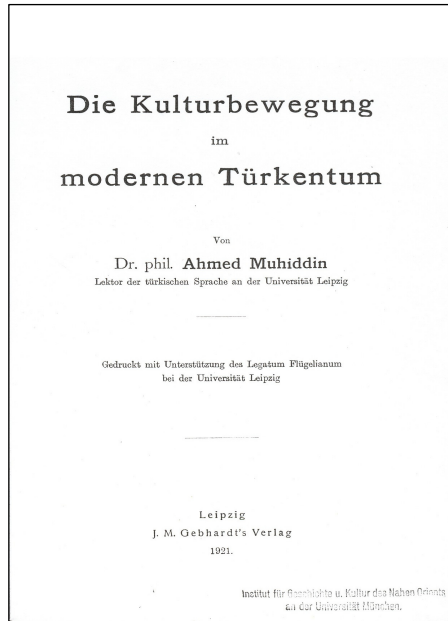
ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

der Berliner Turfansammlung., Beschrieben von Jens Wilkens, 2000.; *Alttürkische Handschriften. Teil 9: Buddhistische kultische Texte.*, Beschrieben von Jens Wilkens (Hazırlanıyor).

Uygurca alanında, yukarıdaki çalışmaların yapılmasında emeği olanların başında Albert von LE COQ gelmektedir.

Albert von LE COQ (1860-1930), Uygurca alanında çalışmış çok önemli bir Alman Türkologudur. LE COQ, 1904-1905 ve 1913-1914 yılları arasında yapılan Turfan seferlerine başkanlık yapmış ve bu kazılar ve araştırmalar sonucunda toplanan materyalleri de Berlin'e getirmiştir. Bu seferlerde elde edilen yazmalardan bazıları yine LE COQ, F. W. K. MÜLLER, W. BANG, A. Von GABAİN ve R. R. ARAT tarafından incelenerek yayımlanmıştır. Uygurca alanındaki gelişmeler bu kazılar ve incelemeler sonucunda olmuştur. Uygurolojinin gelişmesinde büyük emeği olan LE COQ'un hazırladığı bazı eserleri şunlardır: "Ein manichäisch-ugurisches Fragment aus Idikut-Schahri", SBAW, 1908, s. 398-414; *Volkskundliches aus Ost-Turkistan*, 1916; "Handschriftliche uigurische Urkunden aus Turfan", Turan, 1918, s. 449-460; *Bilderatlas zur Kunst- und Kulturgeschichte Mittel-Asiens*, Berlin, 1925; *Türkische Manichaica aus Chotscho*, I, ABAW, 1911 Anhang, Berlin, 1912, 61 s.; II, ABAW 1919, 15 s.; III, ABAW, 1922, 49 s.

Fredrich Wilhelm Karl MÜLLER (1863-1930) de hazırladığı *Uigurica* adlı diziyle tanınmıştır (I, 1908; II, 1910; III, 1922; IV, 1931 son cildi GABAIN yayımlamıştır). Türkoloji alanında Uyguroloji kolunun kurucusu olarak kabul edilmiştir (Eren, 1998: 230). Mani yazısıyla yazılmış Türkçe metinleri de yayımlayan MÜLLER, Uygurca alanında çok önemli bir isim olmuştur.

Josef MARQUART (Markwart) (1864-1930) da *Cronologie der alttürkischen Inschriften*, Leipzig, 1898 ve *Über das Volkstum der Komanen*, Osttürkische Dialektstudien, Göttingen, 1914, s. 25-238 adlı eserleri ile tanınmıştır.

Leipzig'de arabist August FISCHER'in (1865-1949) Semitistik Enstitüsü'nde çalışmalara başlamasından sonra ve 1916'da Ahmed MUHİDDİN'in göreve gelmesiyle birlikte Türkçe ile ilgili araştırmalar yoğunluk kazanmıştır. FISCHER ve MUHİDDİN birlikte ortak çalışmalar

Bülent GÜL

yapmışlardır. Beraber hazırladıkları eser şudur: *Anthologie aus der neuzeitlichen türkischen Literatur mit einer literargeschichtlichen Einführung und einem Glossar aller ungewöhnlichen Wörter und Wendungen. I. Texte und literargeschichtliche Einführung*, Verlag von B. G. Teubner, Leipzig-Berlin, 1919, 16+228 s. Bu eserde 37 modern Türk yazarı ve eserleri hakkında bilgi verilmektedir. FISCHER, yaptığı çalışmalarla Türk şiirini ve şairlerini tanıtmıştır: *Übersetzungen und Texte aus der neusomanischen Literatur. I. Dichtungen Mehmed Emin's*, Morgenländische Texte und Forschungen, Bd. I, 3, Leipzig, 1921; "Drei Gedichte von Tevfik Fikret und zwei von Mehmed 'Âkif'", *Islamica*, Bd. IV, 2, 1931, s. 183-199; "Vier der schönsten Gedichte 'Abdülhaqq Hâmid's Türkisch und deutsch", *ZDMG*, 97 Bd., 2. Heft, 1943, s. 166-207.

Ahmed MUHİDDİN, 1921 yılında *Die Kulturbewegung im modernen Türkentum*, Leipzig, 1921, adlı teziyle doktorasını tamamlar ve Türkiye'deki politik gelişmeler üzerine vatanına geri döner. MUHİDDİN'in o dönem için önemli olan bazı çalışmaları şunlardır: *Türkische Schönschreibhefte*, 1916 ve *Türkischer Sprachführer*, 1918.

Leipzig'de bu dönemden sonra Richard HARTMANN'ı (1881-1965) görüyoruz. O dönemde yeni kurulmuş olan *Südosteuropa- und Islam Instituts*'da (Güneydoğu Avrupa ve İslâm Enstitüsü) görev alan ve asıl uzmanlık alanı İslâm kültürü tarihi olan HARTMANN, Türkçenin İslâm kültür tarihindeki önemini anlayarak Leipzig'deki derslerini Türkçe üzerine yoğunlaştırır (Bkz. Stein 1987: 46). HARTMANN'ın İslâm-Türk tarihi eserlerinin yanı sıra coğrafya ile ilgili araştırmaları da vardır: *Die Welt des Islam. Einst und Heute*, Beihefte zum 'Alten Orient', Leipzig, 1927.; "Bilder von der Westküste Anatoliens", *Geographische Zeitschrift*, Jahrgang 16, Heft 11, 1910, s. 601-605.; *Die Religion des Islam*, Berlin, 1914.; "Arabien im Weltkrieg", *Petermans Mitteilungen*, 63, 1917, Februarheft s. 54-57; Märzheft s. 84-87.; *Im neuen Anatolie*, Reise eindrucke, Leipzig, 1928.; "Die Wahnâbiten", *ZDMG*, 78, 1924/25, s. 176-213. R. Hartmann, bir İslâm tarihi uzmanı olmasına rağmen Türkoloji üzerine de yoğunlaşmıştır ve Türkoloji üzerine yaptığı çalışmalardan bazıları şunlardır: *Al-Kuschairîs*

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

Darstellung des Sûfitums, Türkische Bibliothek 18, Berlin, 1914. "Zu Ewlija Tschelebi's Reisen im oberen Euphrat- und Tigris-Gebiet", *Der Islam*, IX, 1919, s. 184-244; "Zija Gök Alp's Grundlagen des türkischen Nationalismus", *Olz*, Nr. 9/10, 1925, s. 579-610; "Qatyrdschy Oğhlu, Ein Sittenbild aus der osmanischen Geschichte des 17. Jahrhunderts", *Islamica*, Bd. II, 1926, s. 237-270; *Zur Wiedergabe Türkischer Namen und Wörter in den Byzantinischen Quellen*, Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst, Jahrgang 1952, Nr. 6, Berlin, 1952 vb.

Georg JACOB (1867-1937), ünlü doğubilimci NÖLDEKE'nin öğrencisidir. İslâm uygarlığı, Türk dili ve Türk halk edebiyatı üzerine çalışmıştır. Türkçe üzerine hazırladığı çalışmalardan bazıları şunlardır: "Zur Grammatik des Vulgär-Türkischen", *ZDMG*, 52, 1898, s. 695-729; *Der Divan Sultan Mehmeds des Zweiten, des Eroberers von Konstantinopel*, Berlin, 1904; *Hilfsbuch für Vorlesungen über das Osmanisch-Türkische*, 1. Teil, Berlin, 1911 vb. JACOB'un hazırladığı *Türkische Bibliothek* adlı dizi büyük önem taşımaktadır. Onun bu dizisi ve Türk halk edebiyatı üzerine yaptığı çalışmalardan bazıları şunlardır: *Karagöz-Komödien*, 1. Heft, *Scheytan dolaby*, Berlin, 1899, 2. Heft, *Kajyk ojunu*, Berlin, 1899, 3. Heft, *Die Akserai-Schule*. Fünf Karagözstücke, Berlin, 1899; "Bekri Mustafa. Ein türk. Hajâlspiel aus Brussa", *ZDMG*, 53, 1899, s. 621-632; "Quellen und Parallelen zu einigen Stoffen der türkischen Volksliteratur", *Keleti Szemle*, I, 1900, s. 322-331; *Vorträge türkischer Meddâh's*, *Türkische Bibliothek I*, Berlin, 1904; *Xoros Kardasch (Bruder Hahn). Ein orientalisches Märchen- und Novellenbuch*, *Türkische Bibliothek V*, Berlin, 1906 vb. *Türkische Bibliothek* adlı dizi, yirmialtı cilde ulaşmıştır ve bu ciltlerden bazılarında TSCHUDİ ve MENZEL'in de imzaları vardır.

Theodor MENZEL, Almanya'da Türk edebiyatının, özellikle de Türk halk edebiyatının tanıtılmasında büyük katkısı olan Türkologlardandır. Türk edebiyatı, Türk masalları ve Türk tiyatrosu alanlarında dönemine göre çok önemli çalışmalara imza atmış olan MENZEL'in bazı çalışmaları şunlardır: *Mehmed Tevfik, Ein Jahr in Konstantinopel, Erster Monat: Tandyr baschy*, Berlin, 1905.; *Mehmed Tevfik, Ein Jahr in Konstantinopel zweiter Monat: Helva sohbeti* (Die Helva-Abendgesellschaft) aus dem Türkischen zum ersten Mal ins Deutsche übertragen und durch Fussnoten erläutert, Diss. ,Erlangen, 1905.; *Das Abenteuer Buadem's*, Hrsg. Th. Menzel, Berlin, 1911.; *Türkische Märchen I. Billur Köschk*, Hannover, 1923.; "Köprülüzade Mehmed Fuad's Werk über die ersten Mystiker in der türkischen Literatur Teil I und Teil II", *Körösi Csoma-Archiv*, Bd. II, 1926-1932, s. 281-310; s. 345-357.; "Das heutige Russland und die Orientalistik", *Der Islam*, XVI, 1927, s. 129-151; XVII, 1928, s. 59-96.; "Beiträge zur Kenntnis des Derwisch-tâğ", *Festschrift für Georg Jacob zum siebenzigsten Geburtstag 1932*, Leipzig, 1932, s. 174-199.; "Die türkische Literatur", *Die Kultur der Gegenwart I*,

s. 283-331.; *Meddâh, Schattentheater und Orta Ojunu, Eine kritische Übersicht über die Ergebnisse der jüngeren Forschung nebstneuen Beiträgen*, Prag, 1941.

Carl BROCKELMANN (1868-1956) Arap edebiyatı alanında *Geschichte der arabischen Literatur*, I-II, Weimar-Berlin, 1898-1902, ek ciltleri de 1937-1942 yıllarında yayımlanan adlı eseriyle tanınmıştır. *Geschichte der islamischen Völker und Staaten*, München, 1939 adlı eseri de, İslâm bilimleri açısından önemlidir.

BROCKELMANN, Türk dili açısından çok önemli eserler meydana getirmiştir: *Ali's Qissa'i Jusuf*. Der älteste Vorläufer der osmanischen literatur (Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften 1916, Berlin, 1917; "Zur Grammatik des Osmanisch-Türkischen", ZDMG, LXX, 1916, s. 185-215. Özellikle onun Divanü Lugati't-Türk üzerine yapmış olduğu çalışmalar ve bu dönemde yazılan eserleri, "Orta Türkçe" olarak değerlendirmesi bilim çevrelerince kabul edilmiştir: "Mahmud al-Kasgharis Darstellung des türkischen Verbalbaus", KSz, XVIII, 1919, s. 29-49; "Mahmud al-Kasghari über die Sprachen und die Stämme der Türken im 11. Jahrhundert", KCsA, I, 1921, s. 26-40; "Altturkestanische Volkspoesie", AM, Proband, I, 1923, s. 3-24; II, 1924, s. 22-24; "Naturlaute im Mitteltürkischen", UAJb, VIII, 1928, s. 256-265. BROCKELMANN'ın bugün de konunun uzmanları tarafından hâlâ kullanılan eserleri şunlardır: *Mitteltürkischer Wortschatz nach Mahmud al-Kasgaris Divan Lugat at-Turk*, Budapest-Leipzig, 1928; *Osttürkische Grammatik der islamischen Literatursprachen Mittelasiens*, Leiden, 1954, VIII+429 s.

Wilhelm BANG-KAUP⁶ (1869-1934), Eski Türkçe üzerine çok önemli eserler vermiştir. Onun Türkolojiye yönelmesiyle özellikle eski Uygur Türkçesi ve karşılaştırmalı Türk lehçeleri çalışmaları yoğunluk ve yeni bir yön kazanmıştır. Onun açtığı ekol sayesinde, eski Uygur Türkçesi çalışmaları bugünkü duruma gelmiştir. J. MARQUART ile birlikte hazırladığı *Osttürkische Dialektstudien*, Berlin, 1914; *Studien zur vergleichenden Grammatik der Türksprachen*, I-II, 1916-17; *Vom Köktürkischen zum Osmanischen. Vorbereiten zu einer vergleichenden Grammatik des türkischen*, I-VI, 1923 adlı eserleri ve Turfan-Texte dizisinde yayımladığı metinler çok önemlidir. Bang, ayrıca Orhon Yazıtlarının bazı kısımları ile ilgili düzeltme denemeleri de yapmıştır: *Über die köktürkischen Inschrift aus der Südseite des Kültägin Denkmals*, Leipzig, 1896; "Zu den köktürkischen Inschriften der Mongolei", T'oung-Pao, 1886, s. 325-348; "Köktürkisches", WZKM, 1897, s. 198-200; "Zu den Köktürkischen Inschriften", T'oung-Pao, 1898, s. 117-141.

⁶ Bang'ın yaptığı çalışmaların önemi ve yayınları üzerine bir çok yayın yapıldığı için biz burada onun yayınları ile ilgili kısa bilgiler verdik. Daha fazla bilgi için bkz.: Reşit Rahmeti Arat: "Prof. Dr. Willy Bang-Kaup (9. VIII. 1869-8. X. 1934)", *Makaleler*, TKAE Yay., Ankara, 1987, s. 1015 ve "Bibliographie der Arbeiten von Professor W. Bang Kaup", *Makaleler*, TKAE Yay., Ankara, 1987, s. 1019.

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

Wilhelm Friedrich Carl GIESE (1870-1944), öğrenimini Greifswald Üniversitesi'nde ilahiyat ve doğu filolojisi üzerine tamamladı. 1899 yılında İstanbul Alman Lisesi'nde öğretmenlik yapan GIESE, daha sonra Berlin Doğu Dilleri Semineri'nde çalışmaya başladı. Theodor NÖLDEKE'nin teşvikiyle Türk dili alanında çalışmaya başlayan GIESE'nin yayımladığı eserlerle Türkolojiye büyük hizmeti olmuştur: *Materialien zur Kenntnis des anatolischen Türkisch, Erzählungen und Lieder aus dem Vilajet Qonjah*, Halle-New York, 1907, 126 s.; "Bemerkungen zum heutigen Osmanisch-Türkischen im Anschluß an Dr. Gotthold Weil's Grammatik der osmanisch-türkischen Sprache", *Der Islam*, 9, 1919, s. 254-263 vb.

Türk edebiyatı alanında yaptığı çevirilerle ve yayınlarla önemli bir boşluğu dolduran GIESE'nin bu alanlardaki eserlerinden bazıları şunlardır: "Neues von Mehmed Emin Bej", *ZDMG*, 58, 1904, s. 117-146; "Der Entwicklungsgang der modernen osmanischen Literatur. Greifswalder Probevorlesung", *Rudolf Haupt's Katalog 13: Ost- und Westtürkisch*, Halle, 1906, s. V-XVI; *Türkische Märchen*, Jena, 1925, 307 s.

Osmanlı tarihi üzerine de çalışan GIESE, bu alanda önemli eserler meydana getirmiştir: *Die altosmanischen anonymen Chroniken Tewarih-i al-i Osman*, Brealau, 1922; *Die altosmanische Chronik des 'Asiqpasazade*, Leipzig, 1929; "Das Problem der Entstehung des osmanischen Reiches", *Zeitschrift für Semitistik*, II, 1924, s. 246-271. GIESE ve eserleri için *Festschrift Friedrich Giese aus anlaß des Siebenzigsten Geburtstag überreicht von Freunden und Schülern*, Herausgegeben von Gotthard Jäschke, Die Welt des Islams Sonderband, Leipzig, 1941 ve Hasan Eren, *Türklük Bilimi Sözlüğü*, Ankara, 1998, s. 161-164 adlı eserlere bakılabilir.

Berlin'de 1882 yılında doğan Gotthold (Eljakim) WEIL (1882-1960⁷), 1900-1905 yılları arasında Berlin Üniversitesi'nde Eduard SACHAU ve Josef HOROVÍZ'in öğrencisi olmuştur. Daha sonra Frankfurt Üniversitesi Semitistik Bölümü'nde çalışan WEIL, Jerusalem'e giderek Hebrew Üniversitesi'nde çalışmaya başlar. 1960 yılında Jerusalem'de ölen WEIL'nın birçok eseri vardır. Eserlerinden özellikle ikisi Türkoloji açısından çok önemlidir. Onun *Grammatik der Osmanisch-türkischen Sprache*, Sammlung türkischer Lehrbücher für den Gebrauch im Seminar für orientalische Sprachen zu Berlin, Band 1, Georg Reimer Verlag, Berlin, 1917, 258 s., adlı eseri o dönem için çok büyük bir gelişmedir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Tatar kültürü ve dili ile ilgilenen WEIL'nin, ikinci önemli çalışması da, tutsak Tatarlardan derlenmiş olan dil malzemesinin incelendiği, *Tatarische Texte nach den in der Lautabteilung der Staatsbibliothek befindlichen Originalplatten*, Hrsg., übersetzt und erklärt von Gotthold Weil, De Gruyter, Berlin, 1930, VI+185 s., adlı eseridir. Arabistik alanında da önemli çalışmaları bulunan

⁷ Prof. Dr. Hasan Eren çalışmasında Weil'nin ölüm tarihini 1981 olarak vermiştir (1998: 57). Ancak Weil, 1960'da ölmüştür (Bkz. Landau 1998: 280).

Weil'nın Türkoloji alanındaki eserlerinden bazıları şunlardır: “Arûd”, *Enzyklopädie des Islams*, I, 1918, s. 481a-489b.; “Ein türkischer Fliegerzettel der Engländer”, *Korrespondenzblatt der Nachrichtenstelle für den Orient*, III, 1916-1917, s. 268-269.; “Die Tataren”, *Unter fremden Völkern*, Hrsg. von W. Doegen, Berlin, O. Stolberg Verlag, 1925, s. 177-190.; “Uighuren”, *Encyclopaedia Hebraica*, I, 1949, s. 808-809.; “Ein unbekannter türkischer Transkriptionstext aus dem Jahre 1489”, *Oriens*, VI, 1953, s. 239-265.

Stuttgart'ta 1883 yılında doğan Oskar RESCHER (Osman REŞER), Münih ve Berlin üniversitelerinde eğitim gördü. Arap edebiyatı ve Türkoloji alanlarında çalışmalar yapan RESCHER, Almanya'da kalamayarak Türkiye'ye yerleşti. 1937 yılında Müslüman olan ve Osman REŞER adını alan Oskar RESHER, 1972 yılında İstanbul'da vefat etti. Onun Arabistik ve Türkoloji alanındaki önemli eserleri şunlardır: “Studien über Ibn Ginnî und sein Verhältnis zu den Theorien der Basrî und Bagdâdî”, *Zeitschrift für Assyriologie*, 23, 1909, s. 1-54.; “Arabische Handschriften des Top Kapu Setaj”, *Rivista degli Studi orientali*, Bd. IV, 1912.; “Über einige Handschriften der Hamûdî'e –Bibliothek”, *Zeitschrift für Assyriologie*, Bd. XXVII, 1912.; *Die Megâmen des Hamadsânî*, Leonberg, 1913.; “Studien über den Inhalt von 1001 Nacht”, *Der Islam*, Bd. 9, 1919, s. 1-94.; *Abriss der arabischen Litteraturgeschichte*, I-II, Stuttgart, 1925.; *Das Kitâb al-adkîjâ des Ibn al-Gavzî*, Galata, 1925.; *Der Dîvân des Abû'l-'Atâhija*, I, Stuttgart, 1928.; *Excerpte und Übersetzungen aus den Schriften des Philologen und Dogmatikers Gahiz aus Basra*, Stuttgart, 1931.; *Latîfi's Tezkere. Türkische Dichterbiographien, Teil I. Übersetzung*, Tübingen, 1950.; “Einige Notizen über das Asylrecht im islamischen Orient”, 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul, 1953, s. 411-421.; *Gesammelte Werke, Band 2. Sehi Bey's Tezkere, Latîfi's Tezkere, Fuzuli's Layla ve Megnun und Benk u Bade*, Osnabrück, 1979.

Gotthelf BERGSTRÄSSER (1886-1936) de İstanbul Türkçesini incelemiştir: “Zur Phonetik des Türkischen nach gebildeter Konstantinopler Aussprache”, *ZDMG*, LXXII, 1918, s. 233-262.

Franz BABINGER (1891-1967), Osmanlı tarihi üzerinde çalışmış değerli bir bilim adamıdır. Weiden'de doğan BABINGER, Münih'te İslâm sanatı üzerine eğitim gördü. 1924 yılında Berlin Üniversitesi'nde İslâm bilimleri profesörü olan BABINGER, Münih Üniversitesi Türkoloji Enstitüsü'nün de kurucusudur. BABINGER'in özellikle şu eserleri çok önemlidir: “Die türkischen Studien in Europa bis zum Auftreten Josef von Hammer-Purgstall”, *Die Welt des Islams*, 7, 1919, s. 103-129 -Bu çalışmada Avrupa ülkelerinde HAMMER'den önce yapılan Türk incelemeleri toplu olarak verilmiştir-; *Die früh-osmanischen Jahrbücher des Urudch*, Hannover, 1925; *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig, 1928; *Mehmed der Eroberer und seine Zeit. Weltenstürmer einer Zeitenwende*, München, 1953 vb.

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

Franz TAESCHER, Osmanistik, İslâm tarihi, Osmanlı Türkçesi ve edebiyatı alanlarında araştırmalar yapmış bir Türkologdur. TAESCHER, yaptığı çalışmalarla Almanya'da Osmanlı ve İslâm tarihi ile Osmanlı dili ve kültürünün tanınmasına imkân sağlamıştır. Onun yayımlanmış olduğu eserlerden bazılarını burada veriyoruz.: *Hilfsbuch für Vorlesungen über das Osmanisch-Türkische*, Teil III, Berlin, 1916.; *Das anadolische Wegenetz nach osmanischen Quellen*, *Türkische Bibliothek*, 22. Band, Leipzig, 1924.; *Alt-Stambuler Hof- und Volksleben ein türkisches Miniaturenalbum aus dem 17. Jahrhundert*, 1, Hannover, 1925.; *Das anadolische Wegenetz nach osmanischen Quellen II*, *Türkische Bibliothek*, 23. Band, Leipzig, 1926.; *Das Futuvvetkapitel in Gülşehris altosmanischer Bearbeitung von 'Attâr's Mantıq ut-tayr*, Sonderausgabe aus den Sitzungsberichten der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse 1932, XXVI, Berlin, 1932.; “Das Hauptwerk der geographischen Literatur der Osmanen, Kâtîb Celebi's Ğihânumâ”, *Imago Mundi*, 1935, s. 44-47.; *Aus der Geschichte des Islamischen Orients*, Tübingen, 1949 (G. Jäscke ile birlikte).; “İslam Ortaçağında Futuwwa (Fütüvvet Teşkilatı)”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Bd. 15, Nr. 1-4, 1953/54.; *Ein Mesnevi Gülschehris auf Achi Evran*, Hamburg, 1930.; *Moderne Türkische Texte, zwei Skizzen von Ahmed Hikmet, umschrieben und mit Glossar*, Strassburg, 1916.; “Die osmanische Literatur”, Spuler, B. (Hrsg.), *Handbuch der Orientalistik*, Abt. 1, Bd. 5, Leiden-Köln, 1963, s. 250-335.; “Bei den osmanischen Geographen des 17. Jahrhunderts”, *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul, 1955.; *Die Psychologie Qazwînis*, Tübingen, 1912.; “Türkische Geschichte 1792-1914”, *Handbuch der Weltgeschichte*, Olten, 1954.; *Al- 'Umarî's Bericht über Anatolien in seinem Werke Masâlik al-absâr fî mamâlik al-amsâr*, I, Text, Leipzig, 1929.; “Der Weg des Osmanischen Staates vom Glaubenskämpferbund zum islamischen Weltreich”, *Die Welt als Geschichte*, Bd. 6, 1940, s. 206-215.; *Zünfte und Bruderschaften im Islam Texte zur Geschichte der Futuwwa*, Die Bibliothek des Morgenlandes, Zurich-München, 1979.

Uyguroloji'nin Almanya'daki annesi olarak kabul edilen ve bir çok öğrenci yetiştiren Annemaria von GABAİN (1901-1993), BANG ile birlikte *Türkische Turfan-Texte* (1929-1934) adlı diziyi hazırlamıştır. Eski Türkçe ve Uygurca üzerine birçok çalışma yapan GABAİN'nın *Die uigurische Übersetzung der Biographie Hüen-Tsang* (1935); *Alttürkisches Schriftum* (1950); *Die Frühgeschichte der Uiguren* (1952), adlı eserleri önemlidir. GABAİN'nın bugün de çok sık kullanılan, çok önemli olan ve Türkçe'ye de çevrilmiş olan eseri ise *Alttürkische Grammatik*'tir (Leipzig, 1941). GABAİN, ayrıca çağdaş Türk dillerinden Özbekçe'nin gramerini de hazırlamıştır: *Özbekische Grammatik*, Leipzig-Wien, 1945.

Otto SPIES (1901-1976), Orientalistik alanında çok başarılı eserler vermiştir. Türkoloji alanında ise, Türk halk edebiyatı üzerinde durmuştur. Alanında çok başarılı olan SPIES'in çalışmaları sayesinde, Türk edebiyatı ve özellikle Türk halk edebiyatı tanınmıştır. Onun bu alandaki başarılı eserlerinden bazıları şunlardır:

Türkische Erzähler der Gegenwart, Weltgeist-Bücher, Berlin-Charlottenburg, 1927; *Hodscha Nasreddin. Ein türkischer Eulenspiegel*, Weltgeist-Bücher, Berlin-Charlottenburg, 1928; *Türkische Volksbücher*, 1929; *Müfide Ferit, Die unverzeihliche Sünde, Ein türkischer Frauenroman*, Krefeld, 1934; *Die türkische Prosaliteratur der Gegenwart*, Welt des Islam, Bd. 25, 1943, s. 1-120; "Türkisches Sprachgut im Hindustani", Festschrift für Willibald Kirfel, 1955, s. 321-343; *Türkische Chrestomathie aus moderner Literatur*, Wiesbaden, 1957; "Die Moderne Türkische Literatur", *Handbuch der Orientalistik*, 1. Abteilung, Bd. 5, 1963, s. 336-382; "Die Türkische Volksliteratur", *Handbuch der Orientalistik*, 1. abteilung, Bd. 5, 1963, s. 383-417; *Türkischer Sprachführer. Grammatik, Gespräche, Redensarten*, Bonn, 1966; *Türkische Märchen*, Eugen Diederichs Verlag, 1967 vb.

Gerhard von MENDE (1904-1963) ise Türkolojinin diğer bir alanı olan Türk tarihi ve kültürü, ve de özellikle Sovyetler Birliği dönemindeki Türk halkları ve onların millî hareketleri ile ilgili araştırmalar yapmıştır. Onun *Der nationale Kampf der Russlandtürken*, MSOS, Beiband zum Jahrg. XXXIX, Berlin, 1936, adlı çalışması, Rusya'da yaşayan Türklerin millî hareketleri üzerindedir. Gerhard von MENDE, *Die Völker der Sowjetunion* adlı eserinde de Rusya'da yaşayan halklar üzerinde durmuştur.

Strassburg'ta 1905 yılında doğan Karl STEUERWALD (ölm. 1989), 1924-28 yılları arasında Frankfurt, Berlin ve Münih üniversitelerinde Germanistik, Romanistik ve Anglistik üzerine öğrenim gördükten sonra, İstanbul Alman Lisesi'nde, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde çalışmıştır. Çağdaş Türk dili üzerine çalışan STEUERWALD'ın bu konuda birçok çalışması vardır. Özellikle Türkçe-Almanca/Almanca-Türkçe sözlükleri ile tanınan STEUERWALD'ın diğer çalışmaları şunlardır: *Untersuchungen zur türkischen Sprache der Gegenwart*, Teil I: Die Türkische Sprachpolitik seit 1928, Berlin, 1963; Teil II: Zur Orthographie und Lautung des Türkischen, Berlin, 1964; Teil III: Zur Ablösung des arabischen und persischen Grammatikqutes, Berlin / München, 1966; *Taschenwörterbuch Türkisch-Deutsch*, Langenscheidt, Berlin / München / Zurich, 1966; *Taschenwörterbuch Deutsch-Türkisch*, Langenscheidt, Berlin / München / Zurich, 1966 (Cemal Köprülü ile birlikte); *Türkisch-Deutsches Wörterbuch*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1972, *Deutsch-Türkisches Wörterbuch*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1974.

Karl Steuerwald'ın sözlüklerinden sonra Hans Jürgen KORNRUMPF'un *Langenscheidts Universal-Wörterbuch Türkisch: Türkisch-deutsch, deutsch-türkisch*, Berlin, 1976 ve *Langenscheidts Taschenwörterbuch der türkischen und deutschen Sprache, Teil II: Deutsch-türkisch*, Berlin, 1987 adlı sözlüklerini ve daha sonra da, Özgür SAVAŞCI'nın sözlüklerini görüyoruz: *Reisewörterbuch Türkisch-Deutsch, Deutsch-Türkisch*, München, 1991; *Langenscheidts Eurowörterbuch*

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

Türkisch: Türkisch-Deutsch/Deutsch-Türkisch, Langenscheidt, Berlin / München / Wien / Zurich / New York, 1999.

Karl Heinrich MENGES (doğ. 1908), Türk-Slav dil ilişkileri ve Sibirya Türk dilleri üzerinde durmuştur: *The Oriental Elements in the Vocabulary of the oldest Russian Epos, The Igor' Tale*, Supplement to Word, 7, 1951; *Qaraqalpaq Grammar. I. Phonology*, New York, 1947; "Research in the Turkic Dialects of Iran", Oriens, IV, 1951, s. 273-279; "The South Siberian Turkic Languages", CAJ, I, 1955, s. 107-136; II, 1956, s. 161-175; "Die südsibirischen Türksprachen", CAJ, IV, 1958, s. 90-129; *The Turkic Languages and Peoples. Introduction to Turkic Studies*, Wiesbaden, 1968.

Hans Joachim KISSLING (1912-1985), TAESCHNER, BROCKELMANN ve GIÈSE'nin yanında yetişmiştir. Türk dili ve Osmanlı tarihi üzerinde çalışan KISSLING, her iki alanda da çok başarılı olmuştur. 1935'de *Die Sprache des 'Âşıqpaşazâde. Eine Studie zur osmanisch-türkischen Sprachgeschichte*, Breslauer Doktorschrift, Breslau, 1936, XI+79 s. adlı doktora tezi ile Dr. Phil. unvanını alan KISSLING'in *Osmanisch-türkische Grammatik*, Wiesbaden, 1960, XIV+245 s. adlı çalışması, Türk dili alanındaki en önemli eseridir. Türk diliyle ilgili diğer çalışmaları şunlardır: "Über einige Bildungssuffixe im Osmanischen", ZDMG, 91, 1937, s. 699-710; "Die türkische Sprachreform", Leipziger Vierteljahrsschrift für Südosteuropa, 1, 1937, s. 69-81; "Mazii naklî. Zum Gebrauch der -miş-Vergangenheit im Osmanisch-Türkischen", ZDMG, 109, 1959, s. 286-302; "Versuch eines Beitrages zum Verständnis der türkischen Sprachreform", Mitteilungen der Südosteuropa-Gesellschaft, 8. Jg., Nr. 3-4, 1968, s. 80-84; "Bemerkungen zu einigen türkischen Transkriptionstexten", Zeitschrift für Balkanologie, 6/2, 1968, s. 119-127.

KISSLING'in Osmanlı tarihi, kültürü ve edebiyatı üzerine hazırladığı eserleri ise, şunlardır: "Eine bektâşitische Version der Legende von den zwei Erzsündern", ZDMG, 99, 1945-49, s. 181-201; "Das Menâqybnâme Scheich Bedr ed-Dîn's, des Sohnes des Richters von Samâwnâ", ZDMG, 100, 1950, s. 112-176; "Aq Şems ed-Dîn. Ein türkischer Heiliger aus der Endzeit von Byzanz", Byzantinische Zeitschrift, 44, 1951, s. 322-333; *Beiträge zur Kenntnis Thrakiens im 17. Jahrhundert*, Wiesbaden, 1956; "Das Osmanische Reich bis 1774", *Handbuch der Orientalistik*, Bd. 6, Leiden-Köln, 1959, s. 1-46; *'Usâqîzâde's Lebensbeschreibungen berühmter Gelehrter und Gottesmänner des Osmanischen Reiches im 17. Jahrhundert (Zeyl-i Şaqâ'iq)*, Wiesbaden, 1965; "Die istrische Küste im See-Atlas des Pîri-Re'îs", *Studia Slovenica Monacensia in honorem Antonii Slodnjak septuagenarii*, München, 1969, s. 43-52 vb.

KISSLING'in İkinci Bayezid ile ilgili çalışmaları da, Osmanlı tarihi açısından önem taşımaktadır: *Sultan Bâjezîd's II. Beziehungen zu Markgraf Francesco II. von Gonzaga*, München, 1965, 121 s.; "Eine anonyme altosmanische Chronik über

Sultan Bâjezîd II”, *Der Orient in der Forschung. Festschrift für Otto Spies*, Wiesbaden, 1967, s. 409-433; “Francesco II Gonzaga ed il Sultano Bâjezîd II”, *Archivio Storico Italiano*, 1967, s. 34-68; “İkinci Sultan Bayezid’in Deniz Politikası Üzerine Düşünceler”, *Türk Kültürü*, 84, 1968, s. 894-906; “II. Francesco Gonzaga ve Sultan II. Bâjezîd”, *Türkiyat Mecmuası*, 15, 1968, s. 47-73; “Betrachtungen zur Flottenpolitik Sultan Bâjezîd’s II.”, *Saeculum*, 20-1, 1969, s. 35-43.

Johannes BENZİNG⁸, (1913-2001) Türkistan ve Volga bölgesi dil ve kültür alanları üzerinde çalışmıştır ve özellikle de Türk dillerinden Çuvaşça ile ilgilenmiştir. *Über die Verbformen im Türkmenischen*, MSOS, 42, 1939, II, s. 1-56 adlı doktora çalışmasından sonra ağırlıklı olarak Çuvaşça çalışmıştır: “Tschuwaschische Forschungen I. Das Possessivsuffix der dritten Person”, *ZDMG*, 94, 1940, s. 251-267; “Tschuwaschische Forschungen II. Tschuwaschisch r // alttürkisch ê”, *ZDMG*, 94, 1940, s. 391-398; “Tschuwaschische Forschungen III. Das Nomen Futuri”, *ZDMG*, 95, 1941, s. 46-58; “Tschuwaschische Forschungen IV. Die Kasus (Habilitationsschrift)”, *ZDMG*, 96, 1942, s. 421-470; *Turkestan. Die Bücherei des Ostraumes*. Sonderveröffentlichung, Berlin, 1943, 57 s.; *Kleine Einführung in die tschuwaschische Sprache*, Berlin, 1943, 137 s.; “Altay Filolojisi ve Türkoloji Etütlerine Kılavuz”, *TDAY-B*, 1957, s. 131-177; II, 1958, s. 215-278; *Lamutische Grammatik. Mit Bibliographie, Sprachproben und Glossar*, Wiesbaden, 1955, 254 s.; *Die tungusischen Sprachen. Versuch einer vergleichenden Grammatik*, Wiesbaden, 1956, 151 s.; *Das chwaresmische Sprachmaterial einer Handschrift der “Muqaddimat al-Adab” von Zamaxşari, I, Text*, Wiesbaden, 1968, 403 s.; *Kalmükische Grammatik zum Nachschlagen*, *Turcologica I*, Wiesbaden, 1985, XII+195 s. vb.

Gerhard DOERFER (1920-2004) Türkolojinin her alanında çalışan ve çok önemli eserlere imza atan değerli bir Türkologdur. Hazırlamış olduğu *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen. Unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit*, Band 1-4, Wiesbaden, 1975-1983, adlı eserinde Türkçe ve Moğolcannın Yeni Farsçaya vermiş olduğu alıntılar üzerinde durmuştur.

DOERFER, Halaçlar ve Halaçça üzerinde de çok çalışmıştır. Bu alanda aklara gelen ilk isim olan DOERFER, Halaçlardan derlemiş olduğu folklorik materyalleri de yayımlamıştır: *Das Chaladsch -eine archaische Türksprache in Zentralpersien*, *ZDMG*, 118, 1968, s. 79-112; *Khalaj Materials*, Bloomington, 1971; “Altertümliche türkische Wörter im Chladsch”, *I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına*

⁸ Benzing’in hayatı ve Türkoloji’deki önemi için bkz.: *Kritische Beiträge zur Altaistik und Turkologie: Festschrift für Johannes Benzing*, Hrsg. L. Johanson und C. Schönig, Harrossowitz Verlag, *Turcologica* Band 3, Wiesbaden, 1998.; Nevzat Gözyaydn, “Türkolojinin bir dağı daha göçtü ...”, *Türk Dili*, 593, 2001: 569-577.

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

Sunulan Bildiriler 1972, Ankara, 1975, s. 255-260; “Khalaj and ist Relations to the Other Turkic Languages”, TDAY-B, 1977, s. 127-204; “Der Aoristvokal im Chaladsch”, ZDMG, 130, 1980, s. 51-61; *Wörterbuch des Chaladsch. Dialekt von Charrâb*, Budapest, 1980, 231 s. (Semih Tezcan ile birlikte); “Chaladsch, Alttürkisch, Urtürkisch”, *Sprachen des Buddhismus in Zentralasien*, Wiesbaden, 1983, s. 11-16; “Halacca h-'nin Diğer Türk Dillerindeki Karşılığı Üzerine”, Türk Dilleri Araştırmaları 3, 1993, s. 285-288 vb.

Altay dilleri teorisi, Türk-Moğol dil ilişkileri ve Türkçedeki fonetik problemler üzerinde de duran DOERFER, bu alanlarda da önemli çalışmalar yapmıştır: “Proto-Turkic: Reconstruction Problems”, TDAY-B, 1975-1976, s. 1-59; “Materialien zu türk. h-”, UAJb, NF 1, 1981, s. 93-141; II., s. 138-168; “Temel Sözcükler ve Altay Dilleri Sorunu”, TDAY-B, 1980-1981, s. 87-99; “The problem of rhotacism/zetacism”, CAJ, 28, 1984, s. 36-42; “Zetacism/Sigmatism plays no role”, CAJ, 32, 1987, s. 61-63 vb.

DOERFER, eski Türk şiirinin yapısal özellikleri ile ilgili çok önemli bir çalışmayı da, 1996 yılında yayımlamıştır: *Formen der alteren türkischen Lyrik*, Studia Uralo-Altaica 37, Szeged, 1996. “Bemerkungen zur Transkription des Runentürkischen”, JT 1,1993: 7-22. makalesinde DOERFER, Kök Türk yazıtlarının transkripsiyonunun farklı bir bakış açısıyla ele alınması gerektiği üzerinde durmuştur.

Horst Wilfried BRANDS, Almanya'da Türkolojinin gelişmesinde etkisi olan Türkologlardandır. Frankfurt Türkolojisinin gelişmesinde etkili olan Brands, özellikle Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi üzerine çalışmıştır: *Azerbâijanisches Volksleben und modernistische Tendenz in den Schauspielen Mirzâ Feth-'Alî Ahundzâdes (1812-1878)*, Marburg, 1952.; *Studien zum Wortbestand der Türksprachen. Lexikalische Differenzierung, Semasiologie, Sprachgeschichte*, Leiden, 1973.; “Zum metaphorischen Gebrauch türkischer Tierbezeichnungen I”, CAJ, 18, 1974, s. 129.; *Aserbâidschanische Chrestomathie: Texte des 20. Jahrhunderts*, Frankfurter Turkologische Arbeitsmittel 1, Harrassowitz, Wiesbaden, 1977, 84 s.

Josef MATUZ (1925-1992) da Osmanlı tarihi ve Türkoloji açısından önemli bir isim olmuştur. MATUZ, özellikle Osmanlı tarihi, diplomasisi, ekonomik ve sosyal tarihi üzerine çalışmıştır. Çok verimli bir araştırmacı olan MATUZ'un önemli eserlerinden bazıları şunlardır: “Zur osmanischen Diplomatik”, *Orientalistische Literaturzeitung*, 70, 1975, s. 117-130; “Osmanistische Archivreisen im Irak und Syrien”, ZDMG, 129, 1979, s. 1-7; *Krimtatarische Urkunden im Reichsarchiv zu Kopenhagen, mit historisch-diplomatischen und sprachlichen Untersuchungen*, Schwarz, Freiburg, 1976, XXIX+348 s.; “Die Lateiner Palästinas im Spiegel der osmanischen Urkunden aus dem 16. Jahrhundert”, *Materialia Turcica*, 9, 1983, s. 22-31; “The Nature and Stages of Ottoman Feudalism”, *Asien and African Studies-*

Journal of the Israel Oriental Society, Haifa, 16, 1982, s. 281-292; *Das Osmanische Reich. Grundlinien seiner Geschichte*, Darmstadt, 1985, XII+354 s.

Manfred GÖTZ (Doğ. 1932), Almanya'da Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile ilgili çalışmalar yapan Türkologlardandır. GÖTZ, Türk yazmalarının katologlama çalışmalarına katılmış, Türkiye Türkçesi'nin grameri ile ilgili çalışmalar yapmış ve Türkçenin öğretilmesi konusunda da eserler hazırlamış bir Türkologdur. Önemli çalışmalarından bazıları şunlardır: *Der Charakter der Prosabelege bei Sibawaih, Bewertung und Gruppierung*, München, 1956.; *Die Funktionen der Tempora im Türkeitürkischen*, Köln, 1971.; *Türkische Handschriften*, Steiner, Wiesbaden, 1979, XIX+601 s.; "Relevanzakzentuierung als ein funktionsspezifisches Phänomen im Türkei-Türkischen", *Türkische Sprachen und Literaturen. Materialien der ersten deutschen Turkologen-Konferenz, Bamberg, 3.-6. Juli 1987*, Hrsg. Ingeborg Baldauf, Klaus Kreiser und Semih Tezcan, Harrassowitz, Wiesbaden, 1991, s. 143-179.; "Gesetz (qânûn nâme) in der Form eines Erlasses (fermân) Sultan Mustafâs II. (1695-1703) an die sangâq-begs und kadis des Vilajets Anatolien", *Festschrift für Abdoldjavad Falaturi*, Köln, 1991, s. 575-640.; *Expresskurs Türkisch*, München, 1992 (Ö. Savaşçı ile birlikte); "Bemerkungen zur Funktion des Genitivs (ilgi hali/-in hali) im Türkeitürkischen", *Turkologie heute - Traditionen und Perspektive, Materialien der dritten Deutschen Turkologen-Konferenz Leipzig, 4.-7. Oktober 1994*, Hrsg. Nurettin Demir-Erika Taube, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1998, s. 69.

Erika TAUBE (doğ. 1933) Altay halkları, kültürleri ve dilleri bağlamında başarılı olmuş, özellikle Tuvaların dili, efsaneleri, şiirleri üzerine birçok eser vermiştir: "Über das Sammeln von Volksdichtung unter den Tuwinern des Cengelsum im Bajan-Ölgij-Aimak der MVR", *Abhandlungen und berichte des Staatlichen Museums für Völkerkunde Dresden*, 37, 1979, s. 201-222; "Notizen zum Schamanismus bei den Tuwinern des Cengel-Sum (West-Mongolei)", *Jahrbuch des Museums für Völkerkunde zu Leipzig*, 33, 1981, s. 43-69; "Die tuwinischen Personennamen unter historisch-vergleichenden Aspekt", *Beiträge zur Onomastik*, 2, 1985, s. 375-383; "Die alttuwanische Version des Er-Töştük-Stoffes im Verhältnis zu den Versionen anderer Türkvölker", *Sprach- und Kulturkontakte der türkischen Völker. Materialien der zweiten Deutschen Turkologen-Konferenz Rauschholzhausen, 13.-16. Juli 1990*, Hrsg. J. P. Laut und K. Röhrborn, Wiesbaden, 1993, s. 193-211; *Tuwinische Lieder. Volksdichtung aus der Mongolei*, Leipzig, 1980, 168 s. vb.

Erika GLASSEN, (Doğ. 1934), İslâm tarihi ve Türk edebiyatı alanlarında çalışan Türkologlardandır. Onun önemli çalışmalarından bazıları şunlardır: *Die frühen Safawiden nach Qâzı Ahmad Qumi*, Freiburg, 1970.; "Krisenbewußtsein und Heilserwartung in der islamischer Welt zu Beginn der Neuzeit", *Die islamische Welt zwischen Mittelalter und Neuzeit. Festschrift für Hans Robert Roemer zum 65.*

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

Geburtstag, Beirut, 1979, s. 169-179.; “Religiöse Bewegungen in der islamischen Geschichte Irans (ca. 1000-1501)”, *Geschichte und Politik religiöser Bewegungen in Iran=Mardom nameh-Jahrbuch zur Geschichte und Gesellschaft des mittleren Orients*, Frankfurt/Main, 1981, s. 58-77.; “Huzur, Trägheit, Seelenruhe, soziale Harmonie. Zur osmanischen Mentalitätsgeschichte”, *Türkische Miscellen. Robert Anhegger-Festschrift-Armağanı-Mélanges. Varia Turcica IX*, Istanbul, 1987, s. 145-166.; “Die Josephsgeschichte im Koran und in der persischen und türkischen Literatur. In: Paradigmata. Literarische Typologie des Alten Testaments. erster Teil”, *Von den Anfängen bis zum 19. Jahrhundert*, Berlin, 1989, s. 169-179.; “Das türkische Gefängnis als Schule des literarischen Realismus (Nazim Hikmets Weg nach Anatolien)”, *Türkische Sprachen und Literaturen. Materialien der ersten deutschen Turkologen-Konferenz, Bamberg, 3.-6. Juli 1987*, Hrsg. Ingeborg Baldauf, Klaus Kreiser und Semih Tezcan, Harrassowitz, Wiesbaden, 1991, s. 129-141.

Prof. Dr. Milan ADAMOVIĆ, Almanya’da çalışan başarılı bir Türkologdur. Türkoloji dünyasında önemli bir yeri olan *Materialia Turcica* dergisini de yöneten ADAMOVIĆ, Genel Türkoloji üzerinde çalışmış ve emekli olmuştur. Özellikle *Konjugationsgeschichte der türkischen Sprache*, Leiden, 1985, 337 s. adlı eseri çok önemlidir. Son yayımladığı *Das türkische des 16. Jahrhunderts, Nach den Aufzeichnungen des Florentiners Filippo Argenti (1533)*, Göttingen, 2001, adlı eser de Türkçenin Avrupada yayımlanan ilk grameri olan Floransalı Flippo ARGENTİ’nin eseri ile ilgili yaptığı çalışmadır. ADAMOVIĆ’in diğer çalışmaları da şunlardır: “Vocabulario nuovo mit seinem türkischen Teil”, *Rocznik Orientalistyczny*, 38, 1976, s. 43-69; *Das osmanisch-türkische Sprachgut bei R. Lubenau*, München, 1977, 65 s.; “Das Tekke von Sarı Saltıq in Eskibaba”, *Materialia Turcica*, 5, 1979, s. 15-24; “Die alten Oghusen”, *Materialia Turcica*, 7-8, 1981-82, s. 26-50; “Tonyuquq und sein Umkreis”, *Materialia Turcica*, 14, 1988, s. 1-22; *Die Rechtslehre des Imâm an-Nasafî in türkischer Bearbeitung vom Jahre 1332*, Wiesbaden, 1990 vb. ADAMOVIĆ’in Çuvaşça ile ilgili çalışmaları da büyük önem taşımaktadır: “Der tschuwaschische Plural -sem”, *Finnisch-Ugrische Mitteilungen*, 7, 1983, s. 21-27; “Der Wandel von o und va im Tschuwaschischen”, *ZDMG*, 135, 1985, s. 60-67; “Deiktika im Tschuwaschischen”, *CAJ*, 28, 1984, s. 1-9; “Das Tschuwaschische im Lichte der Substrattheorie”, *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne*, 185, 1983, s. 9-24; “Fragen der tschuwaschischen Lautgeschichte”, *CAJ*, 33, 1989, s. 161-192 vb.

Almanya’da Mainz Üniversitesi’nde çalışmış ve emekliye ayrılmış bulunan İsveçli Türkolog Prof. Dr. Lars JOHANSON, Almanya’da Türkolojinin gelişmesine katkı sağlayan Türkologlardandır. Kendisinin yapmış olduğu bilimsel çalışmaların yanı sıra, yönettiği *Turcologica* yayın dizisi ve *Turkic Languages* adlı dergi, Türkolojinin önemli yayın dizileri olmuştur.

JOHANSON'un en önemli çalışmalarından birisi *Aspekt im Türkischen. Vorstudien zu einer Beschreibung des türkeitürkischen Aspektsystems*, (Studia Turcica Upsaliensia, 1), Uppsala, 1971. adlı çalışmasıdır. JOHANSON, aşağıdaki listeden de görüleceği üzere Türkçenin özellikle dilbilimsel problemleri üzerinde durmuştur: *Studien zur reichstürkischen Verbalsyntax*, Universität Uppsala, 1966.; "Zur Syntax der alttürkischen Kausativa", ZDMG, II, 1974, s. 529-540.; "Sprachbau und Inhaltssyntax am Beispiel des Türkischen", OS, 22, 1973 (1974), s. 82-106.; "Das tschuwaschische Aoristthema", OS, 23-24, 1974-1975, (1976), s. 106-158.; "Zum Präsens der nordwestlichen und mittelasiatischen Türksprachen", AO, 37, 1976, s. 57-74.; "Bestimmtheit und Mitteilungsperspektive im türkischen Satz", ZDMG, Suppl. III, 2, 1977, s. 1186-1203.; "Türkcede Önceden Kestirilemez Nitelikteki Alomorflar", TDAY-B 1977 (1978), s. 121-126.; "Die Ersetzung der türkischen -t- Kausativa", OS, 25/26, 1976-1977 (1978), s. 106-133.; *Alttürkisch als dissimilierende Sprache*, Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz, Geistes- und sozialwissenschaftliche Klasse, 1979:3, Wiesbaden, 1979.; "Die westoghusische Labialharmonie", OS, 27-28, 1978-1979 (1979), s. 63-107.; *Pluralsuffixe im Südwesttürkischen*, Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz, Geistes- und sozialwissenschaftliche Klasse, 1981:9, Wiesbaden, 1981.; "Zum Suffixvokalismus in zwei mittelosmanischen Transkriptionstexten", WZKM, 76, 1986, s. 163-169.; "Zur Konsonantenstärke im Türkischen", OS, 33-35, 1984-1986, s. 195-209.; "Grenzen der Turcia. Verbindendes und Trennendes in der Entwicklung der Türkvölker", *Turcica et Orientalia. Studies in honour of Gunnar Jarring on his eightieth birthday 12 th October 1987*, Stockholm, 1988, s. 51-61.; "Zur Entwicklung türkeitürkischer Varietäten in Nordwesteuropa", Turkish in North-West Europe Newsletter, 1, 1988, s. 3-8.; "Aorist and present tense in West Oghuz Turkic", Journal of Turkish Studies, 13, 1989, s. 99-105.; "Zur Postterminalität türkischer syndetischer Gerundien", UAJb, NF, 9, 1990, s. 137-151.; "Zur Typologie türkischer Gerundialsätze", TDA, 1, 1991, s. 98-110.; "Zur Geltung türkischer Schriftsprachen und Schriftsysteme", TKA, 30, 1992, s. 165-178.; "Code-copying in immigrant Turkish", G. Extra-L. Verhoeven (Habl.): *Immigrant languages in Europe*, Clevedon, Philadelphia, Adelaide, 1993, s. 197-221.; "Türkeitürkische Aspekttempora", Thieroff, R. - Ballweg, J. (Yay.), *Tense systems in European languages*, Niemeyer, Tübingen, 1994, s. 247-265.; "The dynamics of code-copying in language encounters", Brendemoen, B., Lanza, E. - Ryen, E. (Habl.), *Language encounters across time and space*, Novus Press, Oslo, 1998, s. 37-62.; "Probleme des Vergleichs Türkeitürkisch-Deutsch", (Vorwort), *Türkisch und Deutsch im Vergleich*, L. Johanson - Jochen Rehbein (Habl.), Turcologica 39, Harrassowitz Verlag, 1999, s. VII-XX (J. Rehbein ile birlikte).

Hans Joachim KISSLING'in öğrencisi olan Prof. Dr. Hans Georg MAJER (Doğ. 1937), Münih Üniversitesi Yakın Doğu Kültürü, Tarihi ve Türkoloji Enstitüsü'nde

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

bölüm başkanlığı görevini yürütmüş ve emekli olmuştur. Çok yönlü bir araştırmacı olan Hans Georg MAJER, Osmanlı Devleti tarihi -17. yy.-, diplomasi, Osmanlı ilmiye teşkilatı ve ulemâ konularında uzmandır. Prof. Dr. MAJER'in Osmanlı Devleti tarihi ve kültürü ile ilgili olan önemli çalışmalarından bazıları şunlardır: "Ein Nişân des Osmanenprinzen Ahmed, des Statthalters von Amasya, für die Zâviye des Schejch Bahâ'ed-Dîn vom Jahre 906/1501", *Südost-Forschungen*, 31, 1972, s. 319-331; "Zur Kapitulation des osmanischen Gran (Estergom) im Jahre 1683", *Südosteuropa unter dem Halmond (Festschrift Stadtmüller)*, München, 1975, s. 189-204; "Die Türken - Gegner des Westens am Ende des 17. Jahrhunderts", "Ein osmanisches Budget aus der Zeit Mehmeds des Eroberers", *Der Islam*, 59, 1982, s. 40-63; *Das Osmanische 'Registerbuch der Beschwerden' (Sikâyet Defteri) vom Jahre 1675*, Österreichische Nationalbibliothek Cod. mixt. 683, Hrsg., eingeleitet und mit 17 Fachkollegen gemeinsam übersetzt Bd. 1: Einleitung und Reproduktion des Textes, Geographische Indices, Wien, 1984; "Fatih Sultan Mehmet Zamanında bir Osmanlı Bütçesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 3, 1987, s. 115-140; "Ein Defter des Divan-i hümayun in Wien", *IX. Tarih Kongresi, Ankara, 21.-25. Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler*, II. c, Ankara, 1988, s. 757-763.

Prof. Dr. Hans Georg MAJER'in Osmanlı Devleti ilmiye teşkilatı üzerine de çok önemli çalışmaları vardır: *Vorstudien zur Geschichte der Ilmiye im Osmanischen Reich. I. Zu Uşakzade, seiner Familie und seinem Zeyl-i Şakayik*, Trofenik, München, 1978, 347 s.; "Sozialgeschichtliche Probleme um Ulema und Derwisch im Osmanischen Reich", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi İstanbul 15.-20. 10. 1973, Tebliğler I. Türk Tarihi*, İstanbul, 1979, s. 218-233; "Ulema und 'kleinere Religionsdiener' in einem Defter der Jahre vor 1683", *Osmanistische Studien zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte. In memoriam Vanko Boškov*, Hrsg. H. G. Majer, Wiesbaden, 1986, s. 104-119 vb.

Prof. Dr. Hans Georg MAJER'in Almanya'daki Türkolojinin tarihsel durumu açısından büyük önem taşıyan, Almanya Türkolojisi ve tarihi üzerine hazırladığı, çalışmaları şunlardır: "Arbeitsschwerpunkte der deutschen Osmanistik", *Südosteuropa und Südosteuropa-Forschung. Zur Entwicklung und Problematik der Südosteuropa-Forschung. Symposium des Südosteuropa-Arbeitskreises der Deutschen Forschungsgemeinschaft in West-Berlin vom 17.-19. Oktober 1975*, Hrsg. K.-D. Grothusen, Hamburg, 1976, s. 207-232; "Das Münchner Institut: Tradition und Perspektiven", *Turkologie heute- Tradition und Perspektive/Materialien der dritten Deutschen Turkologen-Konferenz, Leipzig, 4.-7. Oktober 1994*, Herausgegeben von Nurettin Demir und Erika Taube, Harrassowitz, Wiesbaden, 1998, s. 195-203.

Hamburg Üniversitesi'nde çalışan Esin İLERİ (Doğ. 1937), Türkiye Türkçesi üzerine çalışan Türkologlardandır. İLERİ'nin, Türkçe-Almanca karşılaştırmalı çalışmaları da vardır. Onun bazı çalışmaları şunlardır: *Goethes 'West-östlicher*

Divan' als imaginäre Orientreise. Sinn und Funktion, Frankfurt-Main, Bern, 1982, 479 s.; *Türkisch in Deutschland. Diskussion um eine Schulfach aus Anlaß einer Tagung*, Universität Hamburg, Germanisches Seminar/DAf, 1986, 52 s.; “Einige typische Fehler deutscher Muttersprachler beim Erlernen des Türkei-Türkischen”, *Materialia Turcica*, 15, 1989, s. 24-54.; “Die Frage der Redundanz im Türkei-Türkischen”, *XXIV. Deutscher Orientalistentag vom 26.-30. September 1988 in Köln*, Stuttgart, 1990, s. 335-350.; “Turkologie in der Bundesrepublik Deutschland - Argumente für einen Strukturwandel”, *Türkische Sprachen und Literaturen. Materialien der ersten deutschen Turkologen-Konferenz, Bamberg, 3.-6. Juli 1987*, Hrsg. Ingeborg Baldauf, Klaus Kreiser und Semih Tezcan, Harrassowitz, Wiesbaden, 1991, s. 181-197.; “Türkisch als Fremdsprache – Geschichte und Voraussetzungen”, Maren Fittschen und Esin Ileri (Hrsg.), *Türkisch als Fremdsprache unter sprachwissenschaftlichen Gesichtspunkten. Materialien und Referate der internationalen Fachtagung vom 11. – 14. 6. 1992 in Hamburg*, Wiesbaden, 1995, s. 1-28.; “Türkçedeki Fiillerin Birleşim Değeri”, Kamile İmer, N. Engin (Hazl.), *Proceedings of the VIIIth International Conference on Turkish Linguistics*, Ankara-August 7-9, 1996, Ankara, 1997, s. 157-165.; “Die türkischen var- und yok- Sätze und ihre Entsprechungen im Deutschen”, *MT*, 19, 1998, s. 23.

Göttingen Üniversitesi'nden Klaus RÖHRBORN (doğ. 1938) da, özellikle Eski Türkçe alanında çok önemli çalışmaların sahibi bir bilim adamıdır. Alman Türkologlar, Türkolojinin Uygurca alanında büyük gelişmelere imza atmışlardır. Bugün Uygurca alanındaki en önemli isimlerden biri olan RÖHRBORN'nun çalışmalarından bazıları şunlardır: *Eine uigurische Totenmesse. Text, Übersetzung, Kommentar*, Berliner Turfantexte 2, Berlin, 1971.; “Fragmente der uigurischen Version des ‘Dhâranî-Sûtras der großen Barmherzigkeit’”, *ZDMG*, 126, 1976, s. 118-139; *Uigurisches Wörterbuch*, Lieferung 1, Wiesbaden, 1977 (Bugüne kadar bu sözlüğün 6. bölümü yayımlanmıştır); “Die alttürkische Inschrift am Tor-Stûpa von Chü-yung-kuan”, *ZDMG*, 129, 1979, s. 304-339 (Osman Fikri Sertkaya ile birlikte); “Zur alttürkischen Version des Saddharmapundarîka-Sûtra”, *CAJ*, 24, 1980, s. 251-273 (D. Maue ile birlikte); “Zur terminologie der buddhistischen Sekundärüberlieferung im Zentralasien”, *ZDMG*, 133, 1983, s. 273-296; “Zur Rezeption der chinesisch-buddhistischen Terminologie im Altürkischen”, *Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasien*, 30, 1986, s. 179-187; “Der Wert der modernen Übersetzungen der chinesischen Hsüan-Tsang Biographie und die alttürkische Version dieses Textes”, *Ural-Altäische Jahrbücher*, NF 6, 1986, s. 100-121 (A. Mayer ile birlikte); “Zur ‘Werktreue’ der alttürkischen Übersetzung der Hsüan-tsang-Biographie”, *Buddhistische Erzählliteratur und Hagiographie in türkischer Überlieferung*, Hrsg. J. P. Laut-Klaus Röhrborn, Wiesbaden, 1990, s. 67-73 vb.

Sigrid KLEINMICHEL (Doğ. 1938) Türk dili ve edebiyatının çeşitli alanlarında çalışmalar yapan Türkologlardandır. Onun eserleri incelendiğinde Eski Anadolu

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

Türkçesi, Özbek Türkçesi ile Kazak, Kırgız ve Türkiye edebiyatları alanlarında çalışmalar yaptığı görülmektedir: *Untersuchungen zu phonologischen, morphologischen und morphologischen Problemen in Marzuban-name*, Berlin, 1971.; “Die Handschrift Marzubân-nâme der Berliner Staatsbibliothek”, *Bilimsel Bildiriler* 1972, Ankara, 1975, s. 105-111.; “Glagoly govorenija v Marzuban-name i u Jakaba Nad’ De Harsanja”, *Sovetskaja Tjurkologija*, 1976, s. 93-95.; “Muchtart Auezows ‘Freund Bedel’ Diskussion über Geschichtsverständnis in einem Theaterstück”, *Erbe und Erben*, Berlin, 1982, s. 248-273.; “‘Der Tag zieht den Jahrhundertweg’ von Tschingis Aitmatow. Für und Wider”, *Weimarer Beiträge*, 11, 1982, s. 101-104.; “Yasar Kemal, Das Lied der tausend Stiere”, *Weimarer Beiträge*, 1, 1985, (Tanıtma-Eleştiri).; “Annäherung an das Wesen der heutigen Welt. Aitmatovs Roman ‘Die Richtstatt’”, *Weimarer Beiträge*, 4, 1988, s. 615-625.; *Aufbruch aus orientalischen Dichtungstraditionen. Studien zur usbekischen Dramatik und Prosa zwischen 1910 und 1934*, *Turcologica*. 8, Harrassowitz, Wiesbaden, 1993, 279 s.; *Übungsbuch Usbekisch: Lexik und Grammatik*, *Turkologie und Türkeikunde* 3, Harrassowitz, Wiesbaden, 1995, 246 s. (A. Shumanijasov ile birlikte).; “Mîr ‘Alîşêr Navâ’î und Ahmed Paşa”, *Archivum Ottomanicum*, 17, 1999, s. 77.

Machiel KIEL (Doğ.1938) de Almanya’da Osmanistik ve Osmanlı-Balkan ilişkileri üzerine çalışan Türkologlardandır. KIEL’in özellikle Balkanlar’daki Türk varlığı, Türk sanatı ve mimarisi üzerine çalışmaları bulunmaktadır. Machiel KIEL’in bu alanlardaki çalışmalarından bazıları şunlardır: “The Ottoman Hamam in the Balkans”, *Art and Archaeology Research Papers*, London, 9, 1976, s. 87-97.; “Ottoman achitecture in the Macedonia Province: Štip, Kumanovo, prilep and Strumitsa”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4-5, 1976-77, s. 153-196.; “Reflections on the Ottoman architecture in Albania”, *Proceedings of the Fifth International Congress of Turkish Arts*, Budapest, 1975 (1979), s. 541-549.; “The Türbe of Sarı Saltık in Babadag-Rumanian Dobrudja- some remarks on ist historical importance and present condition”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 6, 1978, s. 205-225.; “Die osmanische Baukunst in Albanien und ihr heutiger Erhaltungszustand. Eine Bilanz von 30 Jahren Restaurationsarbeit und Vernichtungswut”, *Ars Turcica, Akten des VI. Internationalen Kongresses für türkische Kunst*, München, 1979, Band I, s. 240-254.; “The Vakıfname of Rakkas Sinan Beg in Karnobat (Karin-abad) and the Ottoman Colonization of Bulgarian Thrace”, *Journal of Ottoman Studies*, 1, 1980, s. 15-32.; “An unknown Ottoman Monument of the 16th century in the Kosovo-Metohije district: the mosque of Kel Hasan Aga in the village of Rogova and the inscription of the poet Valihi of Skopje”, *Prilozi za Orientalnu Filologiju*, 28-29, 1981, s. 411-422 (Nimetullah Hafız ile birlikte).; “Two little-known monuments of Early and Classical ottoman Architecture in Greek Thrace, historical and art-historical notes on the hamams of Timurtaş Paşazade Oruç Pasha (1398) and Feridun Ahmed Beg (1571) in

Didymoteichon”, *Balkan Studies*, 22, 1981, s. 127-146.; “The oldest monuments of Ottoman-Turkish architecture in the Balkans, the Imaret and Mosque of ghazi Evrenos in Gümülcine/Komotini and the khan of Evrenos Bey in Ilica/Loutra in Greek Thrace, 1370-1390”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, 12, 1983, s. 117-144.; “Population growth and food production of 16th century Athens and Attica according to the Ottoman Tahrir Defters”, *Proceedings of the Vith Cambridge CIÉPO Symposium*, Istanbul-Paris-Leiden, 1984, s. 115-133.; *Art and Society in Bulgaria in the Turkish Period. A new Interpretation*, Assen, Netherlands, 1985, 400 s.; “Bulgarische Türken oder türkische Bulgaren?”, *Mitteilungen der Deutsch-Türkischen Gesellschaft e. V.*, 112, 1989, s. 3-8.; “Das Osmanische Reich bis 1453 (The Ottoman Empire until 1453)”, *Karte BIX3 Tübinger Atlas des Vorderen Orients (TAVO)*, Wiesbaden, 1989.; *Ottoman Architecture in Albania 1385-1912*, Istanbul, 1990, 342 s.; *Studies on the Ottoman Architecture of the Balkans*, Variorum, Aldershot-Brookfield USA, 1990, 284 s.; “Zur Gründung und Frühgeschichte der Stadt Trjavna in Bulgarien, Unbenützte osmanische administrative Quellen aus den Archiven von Istanbul, Ankara und Sofia über Gründung und Entwicklung Trjavnas 1565-1702. Ein Beitrag zur Entmythologisierung der Geschichte Bulgariens”, *Müncher Zeitschrift für Balkankunde*, 7-8, 1991, s. 191-218.; “Tatar Pazarcık, The Development of an Ottoman Town in Central-Bulgaria or the Story of how the Bulgarians Conquered Upper Thrace Without firing a shot, 1485-1874”, *Das Osmanische Reich in seinen Archivalien und Chroniken, Nejat Göyünç zu Ehren*, Hazl. Klaus Kreiser-Christoph K. Neumann, Steiner, Stuttgart, 1997, s. 31.

Ruhr-Bochum Üniversitesinden Prof. Dr. Fikret ADANIR (Doğ. 1941), Osmanlı hakimiyetindeki Balkan ülkelerinin sosyal tarihi ve tarih problemleri üzerine çalışmaktadır. ADANIR’ın tarih yazımı ve sorunları ile ilgili olarak hazırladığı çalışmaları şunlardır: “Geschichtskultur und Geschichtsdidaktik in der Türkei”, *Geschichtskultur-Geschichtsdidaktik. Internationale Bibliographie*, Paderborn, 1984, s. 311-349; “Geschichtsauffassungen und Probleme der Geschichtsvermittlung in der Türkei”, *Die Türkei im Geschichtsunterricht*, Mainz, 1985, s. 17-42; “Zum Geschichtsbild der nationalen Erziehung in der Türkei”, *Internationale Schulbuchforschung*, 10, 1988, s. 7-40 vb. Fikret Adanır’ın Balkan ülkeleri ve özellikle de Makedonya üzerine yaptığı çalışmaları da şunlardır: “Makedonya Sorunu ve Dimitar Vlahof’un Anılarında II. Meşrutiyet”, *Birikim*, 9, 1975, s. 14-26; *Die Makedonische Frage. Ihre Entstehung und Entwicklung bis 1908*, Wiesbaden, 1979, XI+283 s.; “Bemerkungen zum Heiduckenproblem bei Jirecek und in der modernen bulgarischen Historiographie”, *Mitteilungen des bulgarischen Forschungsinstitutes in Österreich*, 3, 1980, s. 73-95; “The Macedonian Question: The Socio-Economic Reality and Problems of ist Historiographic Interpretation”, *International Journal of Turkish Studies*, 3, 1984-85, s. 43-64; *Türkiye Tarihinde Jön Türkler, Osmancılık ve Milliyetçilik*, Essen,

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

1988; “Makedonien”, *Historische Bücherkunde Südosteuropa*, München, 1988, s. 301-424.

1941 yılında Berlin’de doğan, Türkiye’de Ortadoğu Teknik Üniversitesi’nde ve 1988 yılından bugüne kadar da Münih Üniversitesi Yakın Doğu Kültür ve Tarihi ve Türkoloji Enstitüsü’nde çalışan Prof. Dr. Suraiya N. FAROQHİ, çok yönlü bir araştırmacı olarak karşımıza çıkıyor.

Osmanlı Tarihi, özellikle 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı ekonomik ve sosyal tarihi konularında uzman olan Prof. Dr. FAROQHİ’nin, Anadolu şehirleri, bu şehirlerdeki sosyal ve ekonomik yaşam konularında bir çok çalışması vardır. Bektaşî kültürü ile de ilgilenen FAROQHİ’nin bazı çalışmaları şunlardır: “Bektaschiklöster in Anatolien vor 1826. Fragestellungen und Quellenprobleme”, *Der Islam*, 53, 1976, s. 23-69; “The Tekke of Hacı Bektaş: Social Position and Economic Activities”, *International Journal of Middle Eastern Studies*, 7, 1976, s. 183-208; “Notes on the Production of Cotton Cloths in Sixteenth and Seventeenth Century Anatolia”, *The Journal of European Economic History*, 8, 1979, s. 405-417; “Sixteenth Century Periodic Markets in Various Anatolian sancaks: İçel, Hamid, Karahisar-i Sahib, Kütahya, Aydın and Menteşe”, *The Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 22, 1979, s. 32-79; *Der Bektaschi-Orden in Anatolien (vom späten fünfzehnten Jahrhundert bis 1826)*, Wien, 1981, 197 s.; *Towns and Townsmen of ottoman Anatolia, Trade, Crafts, and Food Production in an Urban Setting 1520-1659*, Cambridge University Press, Cambridge, 1984, 425 s.; *Men of Modest Substance: House Owners and House Propert in 17th Century Ankara and Kayseri*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987, 268 s; *Herrscher über Mekka. Die Geschichte der Pilgerfahrt*, München, 1990, 351 s.; *Kultur und Alltag im Osmanischen Reich*, C. H. Beck Verlag, München, 1995; *Coping with the State, Political Conflict and Crime in the Ottoman Empire 1150-1720*, Istanbul, 1995; *Approaching Ottoman History: an Introduction to the Sources*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999; *Geschichte des Osmanischen Reiches*, C. H. Beck Verlag, München, 2000 vb.

Ingrid WARNKE (doğ. 1941), Uygur Budist metinleri üzerine çalışmaktadır: “Ein uigurisches Kolophon aus der Berliner Turfan-Sammlung”, *Scholia. Beiträge zur Turkologie und Zentralasienkunde. Annemarie von Gabain zum 80. Geburtstag*, Wiesbaden, 1981, s. 215-220; “Fragmente des 25. und 26. Kapitels des Kšanti qilyuluq nom bitig”, *Altorientalische Forschungen*, 10, 1983, s. 243-268; “Buddhistische Mission bei den Alttürken”, *Das Altertum*, 31, 1985, s. 245-250 vb.

Ulrich HAARMANN (1942-1999), Türk, Moğol ve Arap tarihi üzerine çalışmış bir tarihçidir. Onun çalışmalarından bazıları şunlardır: “Altun Han und Cingiz Han bei den ägyptischen Mamluken”, *Der Islam*, 51, 1974, s. 1-36.; *Geschichte der arabischen Welt*, Beck, München, 1987, 720 s.; “The Plight of the Self-appointed Genius-Mustafâ ‘Âlf”, *Arabica*, 38, 1991, s. 73-86.

Peter ZIEME (doğ. 1942) Uygurca alanında çok verimli bir araştırmacıdır. Uygurca üzerine yapılan çalışmaların bugüne gelmesinde RÖHRBORN gibi onun da payı büyüktür. Yazmaların düzenlenmesi, kataloglanması ve yayımlanması hususlarında gayret gösteren ZIEME, bu alanda çok değerli araştırmalar yapmıştır. G. HAZAI ile birlikte hazırladığı *Berliner Turfantexte* adlı dizide, çok önemli eserlerin yayımlanmasını sağlamıştır.

ZIEME, 1969 yılında *Untersuchungen zur Schrift und Sprache der manichaisch-türkischen Turfantexte*, Berlin (Yayımlanmamış Doktora Tezi), adlı doktora tezinde maniheist çevre Türkçe eserleri imla, şekil ve ses özelliklerine göre inceledikten sonra, tezinin sonunda bazı maniheist eserleri de ilk defa yayımlamıştır. *Die Stabreimtexte der Uiguren von Turfan und Dunhuang*, Studien zur alttürkischen Dichtung, Berlin, 1983, adlı çalışmasında da eski Türkçe şiirler ve şiirlerin yapısal özellikleri üzerinde durmuştur.

Onun özellikle Uyguroloji alanındaki çalışmalarından bazıları şunlardır: Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung, *Berliner Turfantexte VII*, 1976, Berlin, 112 s (G. Kara ile birlikte); Ein uigurisches Totenbuch. Nâropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang Or. 8212 (109), *Wiesbaden*, 1978, 347 s (G. Kara ile birlikte); Die Strabreimtexte der Uiguren von Turfan und Dunhuang. Studien zur alttürkischen Dichtung, *Budapest*, 1991, 450 s.; Altun Yaruk Sudur, *Berliner Turfan-Texte XX*, Berlin, 2000; “Ein uigurischer Text über die Wirtschaft manichäischer Klöster im uigurischen Reich von Qoco”, *Researches in Altaic Languages*, *Budapest*, 1975, s. 331-338; “Kâşgarî und die türkischen Turfantexte”, *Bilimsel Bildiriler* 1972, *Ankara*, 1975, s. 463-474; “Singqu Säli Tutung-Übersetzer buddhistischer Schriften ins Uigurische”, *Tractata Altaica*, *Wiesbaden*, 1976, s. 767-775; “Zu den Legenden im uigurischen Goldglanzsûtra”, *Journal of Turkish Studies*, 1977, s. 149-156; “Materialien zum uigurischen Onomasticon I”, *TDAY-B*, 1978, s. 71-86; II, 1981, s. 81-94; “Colophons to the Säkiz Yükmük Yaruq”, *Altorientalische Forschungen*, 10, 1983, s. 143-149; “Ein alttürkisches Fragment aus dem Bhaisajyagurusûtra”, *Altorientalische Forschungen*, 13, 1986, s. 185-188; “Xuanzangs Biographie und das Xiyuji in alttürkischer Überlieferung, Buddhistische Erzählliteratur und Hagiographie in türkischer Überlieferung, *Hersg. J. P. Laut-Klaus Röhrborn*, *Wiesbaden*, 1990, s. 15-36; Religion und Gesellschaft im Uigurischen Königreich von Qoço, Kolophone und Stifter des alttürkischen buddhistischen Schrifttums aus Zentralasien, *Westdeutscher Verlag*, *Berlin*, 1992.

Dieter MAUE (doğ. 1942) de Uyguroloji alanında çalışmış ve özellikle Brahmi metinlerini incelemiştir: “Ein Caityastotra aus dem alttürkischen Goldglanz-Sûtra”, *ZDMG*, 129, 1979, s. 282-320 (K. Röhrborn ile birlikte); “Zu den Dentalen im Brâhmî-Uigurischen”, *Sprachen des Buddhismus in Zentralasien*, *Wiesbaden*, 1983, s. 53-64; “Vorläufige Bemerkungen zu den Gutturalgraphene in der alttürkischen

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

Brâhmî", UAJb, NF, 4, 1985, s. 90-96; "Zur alttürkischen Version des Saddharmapundarika-Sûtra", CAJ, 24, 1980, s. 251-273 (K. Röhrborn ile birlikte) vb.

1965 ile 1970 yılları arasında Freiburg Üniversitesi'nde İslâm bilimleri, Arap, Fars, Türk dilleri ve tarih alanlarında eğitim gören Klaus Peter SCHWARZ (1943-1989), *Osmanische Sultansurkunden des Sinaiklosters in türkischer Sprache*, Islamkundliche Untersuchungen 7, Freiburg, 1970, adlı doktora tezinde Sinai-Manastırı'ndaki Osmanlı Devleti'ne ait Türkçe fermanlarını incelemiştir. Kütüphanecilik eğitimi de alan SCHWARZ, Berlin Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz'te çalışmıştır ve almış olduğu kütüphanecilik eğitimiyle birlikte aşağıda künyeleri verilmiş olan bibliyografya eserlerini de hazırlamıştır. SCHWARZ, 1988 yılında Viyana Üniversitesi'nde doçentlik tezini bitirir, ancak 2 Temmuz 1989'da evinde çıkan bir yangın sonucu hayatını kaybeder ve tezini yayınlayamaz. Çalışma arkadaşı Claudia ROMER, büyük bir vefa örneği sergileyerek arkadaşının bu eserini yayımlar: *Osmanische Sultansurkunden. Untersuchungen zur Einstellung und Besoldung osmanischer Militärs in der Zeit Murads III*, Yayımlayan: Claudia Römer, Franz Steiner Yayınevi, Stuttgart, 1997, 483 s.

Klaus Peter SCHWARZ, bilimsel yayımlarının yanında yaptığı yayıncılık hizmetleriyle de Türkoloji'de önemli bir isim olmuştur. Onun hazırladığı *Islamkundliche Untersuchungen* (cilt 1-132/1970-1989); *Islamkundliche Materialien* (cilt 1-9/1971-1985) ve *Islamwissenschaftliche Quellen und Texte aus deutschen Bibliotheken* (cilt 1-5/1985-1986) adlı dizilerde Türkoloji açısından çok önemli eserler yayımlanmıştır.

Klaus Peter SCHWARZ hakkında daha geniş bilgi için şu eserlere bakılabilir: Nejat Göyünç, "Genç bir Alman Bilim Adamı ve Yayımcı Dr. Klaus Schwarz", *Tarih ve Toplum*, 10, 1985, s. 245-247; Hans Robert Roemer, "Klaus Peter Schwarz (1943-1989)", Çev. S. A. Somel, *Osmanlı Araştırmaları*, XI, 1991, s. 5-18. Onun yayımlamış olduğu eserlerden bazıları şunlardır:⁹ *Osmanische Sultansurkunden des Sinaiklosters in türkischer Sprache*, Islamkundliche Untersuchungen 7, Freiburg, 1970, 218 s.; *Verzeichnis deutschsprachiger Hochschulschriften zum islamischen Orient (1885-1970)*, *Deutschland-Österreich-Schweiz*, Islamkundliche Materialien 2, Freiburg, 1971, 280 s.; *Die türkische Allgemeinbibliographie. Eine Untersuchung unter Berücksichtigung der historischen Entwicklung*, Köln, 1974, 106 s. (Basılmamış diploma çalışması); *Hochschulschriften zu Schwarzafrika. Deutschland-Österreich-Schweiz*, Materialien zur Afrikakunde 1, Freiburg, 1979, 226 s (Barbara Mauer ile birlikte); *Der Vordere Orient in den Hochschulschriften Deutschlands, Österreichs und der Schweiz. Eine Bibliographie von Dissertationen*

⁹ Peter Schwarz'ın bibliyografyası için şu eserden yararlanılmıştır: Hans Robert Roemer, "Klaus Peter Schwarz (1943-1989)", Çev. Selçuk A. Somel, *Osmanlı Araştırmaları*, XI, 1991, s. 5-18.

und Habilitationsschriften 1885-1978, Islamkundliche Materialien 5, Freiburg, 1980, 722 s.; “Türkische Handschriften in der Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz - kurzer Überblick und Neuerwerbungen”, *Turcica*, 14, 1982, s. 257-267.; *Die Stiftungen des osmanischen Grosswesirs Koğa Sinân Pascha (gest. 1956) in Uzunğaova/Bulgarien*, Islamkundliche Untersuchungen 80, Berlin, 1983, 81 s (Hars Kurio ile birlikte).; “Neue türkische Handschriften in der Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz (Berlin/West)”, *Journal of Turkish Studies*, 8, 1984, s. 274-285.; *Der osmanische Statthalter Iskender Pascha (gest. 1571) und seine Stiftungen in Ägypten und am Bosphorus*, Islamwissenschaftliche Quellen und Texte aus deutschen Bibliotheken 1, Bamberg, 1985, 354 s (Gerd Winkelhane ile birlikte).; “Das Osmanische Reich. Historischer Überblick”, *Türkische Kunst und Kultur aus osmanischer Zeit. Ausstellungskatalog*, Recklinghausen, 1985, Bd. I, s. 45-46.; *Hoğa Sa’deddîn, Staatsmann und Gelehrter (gest. 1599) und seine Stiftung aus dem Jahre 1614*, Bamberg, 1986, 166 s (Gerd Winkelhane ile birlikte).; “15. ve 16. Yüzyılda Berlin, Brandenburg ve Türkler”, *Tarih ve Toplum*, 49, 1988, s. 24-29.; “Brandenburg-Prusya’nın Türk ve Tatarlarla İlk İlişkileri Üzerine”, *Tarih ve Toplum*, 55, 1988, s. 9-15.; “16. Yüzyılın Ortalarında Protestanların Umudu: Türkler”, *Tarih ve Toplum*, 59, 1988, s. 9-13.; “Vom Krieg zum Frieden, Berlin, das Kurfürstentum Brandenburg, das Reich und die Türken”, *Europa und der Orient 800-1900, Ausstellungskatalog*, Berlin, 1989, s. 245-273.; *Osmanische Sultansurkunden. Untersuchungen zur Einstellung und Besoldung osmanischer Militärs in der Zeit Murads III*, Yayınlayan: Claudia Römer, Franz Steiner Yayınevi, Stuttgart, 1997, 483 s.

Eski Türkçe çalışmalarına önemli katkılar sağlayan ve Frankfurt Üniversitesi’nde çalışan Türkologlardan Marcel ERDAL’ın çok önemli çalışmaları vardır. Özellikle Eski Türkçe açısından *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*, Wiesbaden, 1991, adlı eser, Eski Türkçe’deki kelime yapımı konusunda yapılmış en önemli çalışmalardandır. ERDAL, bu çalışmasında, Türk runik alfabesiyle yazılmış yazıtlar, Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi’nde geçen yapım eklerini, fonksiyonel bir yaklaşımla ele alıp ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. *A Grammar of Old Turkic*, Brill, 2004, adlı eseri ise, GABAIN’dan sonra hazırlanan en önemli Eski Türkçe grameridir. ERDAL’ın grameri, GABAIN’dan sonra yayımlanan Uygurca metinlerdeki yeni verileri içermesinin yanında bu verileri yeni dilbilim metotlarıyla işlemesi bakımından da, alanında yapılmış en yetkin çalışmalardan biridir. Yine Eski Türkçe metinlerin tarihlendirilmesi konusunda hazırladığı makale de, bu konudaki önemli görüşlerinin paylaşıldığı bir araştırmadır. ERDAL, “The chronological classification of Old Turkish texts”, *CAJ*, 23, 1979, s. 151-175 adlı bu makalesinde, Eski Türkçe metinleri dil özelliklerini dikkate alarak kronolojik tasnife tâbi tutmuştur.

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

Marcel ERDAL, çok yönlü araştırmalar yapan Türkologlardandır. Volga Bulgar kitabeleri üzerine hazırladığı çalışma da, bu konudaki en önemli çalışmalardandır: *Die Sprache der wolgabolgarischen Inschriften*, Turcologica 13, Harrassowitz, Wiesbaden, 1993, XI+172 s. “Die Konverb- und Aoristendungen des Alttürkischen”, UAJb, 51, 1979, s. 104-126 adlı makalede Eski Türkçe metinler arasında belli şartlar altında değişkenlik gösteren zarf-fiil ve geniş zaman eklerini ele almış ve bu değişkenliğin sebepler üzerinde durmuştur. “The Turkish Yarkand documents”, BSOAS, 47, 1984, s. 260-301. adlı makalesinde Karahanlı sahasında Arap ve Uygur alfabeleriyle yazılmış bazı sivil metinleri yayınlamış ve metinlerde geçen kelimeler üzerine açıklamalarda bulunmuştur. ERDAL, “Variable forms in the Qutadgu Bilig”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, Tebliğler, I. Türk Dili*, Bd. 1, İstanbul, 1985, s. 79-88. adlı makalede İslâmî Türk edebiyatının ilk ve en önemli eserlerinden olan Kutadgu Bilig’de aynı yapı, ya da ekte görülen ikili şekiller üzerinde durmuş, bu ikili şekillerin vezin gereği değil, dönemin dilini yansıtan unsurlar olduğunu iddia etmiştir.

ERDAL’ın Eski Türkçe, altayistik ve gramerle ilgili yayımladığı bazı çalışmaları da şunlardır: “İrk Bitig Üzerine Yeni Notlar”, TDAY-B, 1977, (1978), s. 87-119.; “Constraints on poetic licence in the Qutadgu Bilig: The converb and aorist vowels”, TDED, 24, 1986, s. 205-214.; “An Altaic particle gU ? ~ !”, *Altaica Osloensia. Proceedings from the 32nd Meeting of the PIAC, Oslo 1989*, Ed. B. Brendemoen, Oslo, 1991, s. 125-139.; “The runic graffiti at Yar Khoto”, TDA 3 Talat Tekin Armağanı, 1993, s. 87-108.; “Die türkisch-mongolischen Titel elxan und elci”, *Altaica Berolinensia. The Concept of Sovereignty in the Altaic World*. PIAC, 34th meeting, Berlin, 1991, Hrsg. B. Kellner-Heinkele, Wiesbaden, 1993, s. 81-99.; “Zum alttürkischen Vokalsystem”, R. E. Emmerick et al. (eds.), *Turfan, Khotan und Dunhuang. Vorträge der Tagung ‘Annemarie v. Gabain und die Turfanforschung’*, Berlin, 1996, s. 67-82.; “Old Turkic”, Lars Johanson und Eva Agnes Csató (Hrsg.), *Turkic Languages*, London, Routledge, 1998, s. 138-157.; “Mongolische Verbalbildung in ostsibirischen Türksprachen?”, *Shorskaja filologija i sravnitel’no-sopostavitel’nyje issledovanija*, Vypusk 1, (Red. I.A. Nevskaja), Novosibirsk, 1998, s. 63-76.; “Eine unbekannte Jenissei-Inschrift aus der Adrianov? Kollektion”, J. Peter Laut und Mehmet Ölmez (Hrsg.), *Bahşi Ögdisi. Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich seines 60. Geburtstags*, Freiburg-Istanbul, 1998, s. 83-96.; “Açık and kapalı: The Turkish resultative deverbal adjective”, *Turkic Languages*, Vol. 4, 2000, s. 22-30.

Barbara FLEMMING, Almanya’da çok önemli çalışmalara imza atmış Türkologlardandır. Hazırladığı *Türkische Handschriften*, Teil 1, Wiesbaden, 1968., adlı çalışması, Türk yazmalarının katologlanması çalışmaları içinde ilklere aittir.

Daha çok Osmanlı Türkçesi ve şiiri konularında önemli çalışmaları olan FLEMMING’in Almanya’daki Türkoloji çalışmaları ile ilgili şu çalışması da çok

önemlidir: “Neuere Wissenschaftliche Arbeiten und Forschungsvorhaben zur Sprache, Geschichte und Kultur der vorosmanischen und osmanischen türkei in der Bundesrepublik Deutschland seit 1968”, *Turcica*, Tome V, 1975, s. 131-147.

FLEMMING’in Türk şiiri ile ilgili çalışmalarından bazıları şunlardır: *Die älteste anatolisch-türkische Version von Nizâmîs Husrav u Şîrîn: Fahrîs Mesnewi von 1367*, Hamburg, 1971.; “Bemerkungen zur türkischen Prosa vor der Tanzîmât-Zeit”, *Der Islam*, 50, 1973, s. 157-167.; *Fahrîs Husrev u Şîrîn - Eine türkische Dichtung von 1367*, Wiesbaden, 1974.

Barbara KELLNER-HEINKELE, Almanya Türkolojisinde önemli bir yere sahip olan Türkologlardandır. Osmanlı tarihi ve Türkoloji konusunda önemli çalışmalarından bazıları şunlardır: *Die Autobiographie des Prinzen Sa’îd Giray. Philologische und historische Untersuchungen zur Geschichte des Krimcharats um die Mitte des 18. Jahrhunderts*, Diss. Phil., Hamburg, 1974.; *Aus den Aufzeichnungen des Sa’id Giray Sultân. Eine zeitgenössische Quelle zur Geschichte des Chanats der Krim um die Mitte des 18. Jahrhunderts*, Freiburg, Schwarz, 1975, X, 329 s (Islamkundliche Untersuchungen.28); *Das Osmanische Reich im Spiegel europäischer Druckwerke*, Frankfurt am Main, 1985, 48 s.; *Türkei. Streifzüge im Osmanischen Reich nach Reiseberichten des 18. und 19. Jahrhunderts*, Societäts-Verlag, Frankfurt, 1990, 430 s (I. Hauenschild ile birlikte).; “A season in Crete: Hâfiz Nûrî’s Dîvân as a source for life in the periphery during the Tanzîmât period”, *Archivum Ottomanicum*, 17, 1999, s. 5 (M. Kayı ile birlikte).

KELLNER-HEINKELE’nin Türkolojinin gelişimi ve çalıştığı Frankfurt Türkoloji Enstitüsü’nün çalışmaları konusunda da önemli çalışmaları vardır: *Bibliographisches Handbuch der Turkologie. Eine Bibliographie der Bibliographien vom 18. Jh. bis 1979*, 1, Harrassowitz, Wiesbaden, 1986, 582 s. (G. Hazai ile birlikte); “Dissertationen zu Geschichte und Kultur des Osmanischen Reiches, angenommen an deutschen, österreichischen und schweizerischen Universitäten seit 1945”, *Der Islam*, 49, 1972, s. 110-119 (P. Kappert ve H. Wurm ile birlikte).; “Das Wissenschaftliche Institut für die Kultur und Wirtschaft des Modernen Orients in Frankfurt a. M. (1917-1971)”, *Germano-Turcica. Zur Geschichte des Türkisch-Lernens in den deutschsprachigen Ländern*, Bamberg, 1987, s. 119-120.; “Das Frankfurter Orient-Institut und die türkischen Studien”, *Türkische Sprachen und Literaturen. Materialien der ersten deutschen Turkologen-Konferenz, Bamberg, 3.-6. Juli 1987*, Hrsg. Ingeborg Baldauf, Klaus Kreiser und Semih Tezcan, Harrassowitz, Wiesbaden, 1991, s. 223-233.

Frankfurt Türkoloji Enstitüsü’nde çalışan Prof. Dr. Ingeborg HAUENSCHILD, onomastik alanında çalışan önemli Türkologlardandır. Özellikle bitki adları konusunda çok önemli çalışmaları olan HAUENSCHILD’in hazırladığı bazı eserleri şunlardır: *Türksprachige Volksnamen für Kräuter und Stauden*, Wiesbaden, 1989.;

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

“Krimtatarische Pflanzennamen”, UAJb, NF, 12, 1993, s. 147-178.; “Botanica im Dîvân ligât at-turk”, Journal of Turcology, 2,1, 1994, s. 25-100.; *Tiermetaphorik in türksprachigen Pflanzennamen*, Turcologica 29, Harrassowitz, Wiesbaden, 1996, XII+199 s.; “Krimtatarische Tierbezeichnungen”, Orientalia Suecana, 47, 1998, s. 29-54.; “Die Türkei in der europäischen Reiseliteratur des 18. und 19. Jahrhunderts, Motive, Aspekte, Resultate”, Forschung Frankfurt, 4, 1990, s. 22-36 (B. Kellner-Heinkele ile birlikte).

Hamburg Deutsches Orient-Institut'ta çalışan Prof. Dr. Udo STEINBACH (Doğ. 1943), özellikle Türkiye'nin tarihî ilişkileri ve bugünkü uluslar arası ilişkileri üzerine çalışan bir Türk kültür ve siyaset tarihçisidir. Onun hazırlamış olduğu bazı çalışmalar şunlardır: “Die Sowjetunion und die Zypernkriese”, Osteuropa, 5, 1975, s. 338-348.; “Das Zypernproblem. Im Spannungsfeld des türkischen und griechischen Nationalismus”, Südosteuropa-Mitteilungen”, 2, 1975, s. 1-14.; “Auf dem Wege nach Europa? Die Beziehungen zwischen der Türkei und der EG durchlaufen eine kritische Phase”, Orient, 1, 1977, s. 79-111.; “Perspektiven der türkischen Außen- und Sicherheitspolitik”, Europa-Archiv, 14, 1978, s. 431-440.; *Kranker Wächter am Bosphorus. Die Türkei als Riegel zwischen Ost und West*, Ploetz, Freiburg-Würzburg, 1979, 144 s.; “Die innere Krise der Türkei und die Rolle der Armee”, *Die Krise der Türkei und Perspektiven ihrer Lösung*, Bonn, 1981, s. 7-13.; *Türkei*, Hrsg. U. Steinbach, Bonn, 1989.; “Die politische Kultur der Türkei”, *Türkei*, Hrsg. D. Grothusen, Göttingen, 1985, s. 316-326.

Bamberg Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nde çalışan Prof. Dr. Semih TEZCAN (Doğ. 1943), çok yönlü bir araştırmacı olarak karşımıza çıkıyor. Türk dillerinin leksikolojisi, etimolojisi; Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi, Orta Türkçe ve Türkçenin problemleri alanları ile uğraşan Semih TEZCAN'ın ortaya koyduğu çok önemli çalışmalar vardır.

Semih TEZCAN'ın Eski Türkçe ile ilgili çalışmalarından bazıları şunlardır: “Tonyukuk Yazıtında Birkaç Düzeltme”, TDAY-B 1975-1976, s. 178-181; “Köktürk Tarihinin Çok Önemli Bir Belgesi: Soğutça Bugut Yazıtı”, TDAY-B 1975-1976, s. 245-252; “Eski Türkçe buyla ve baya Sanları Üzerine”, TDAY-B 1977, s. 53-69; “Özkän - ein verkanntes alttürkisches Wort für “Regen”, *Altorientalische Forschungen*, 16, 1989, s. 193-195; “Gibt es einen Namen Kök-Türk wirklich?”, *Türkische Sprachen und Literaturen Materialien der ersten Deutschen Turkologen Konferenz*, Hrsg. I. Baldauf, K. Kreiser, S. Tezcan, Wiesbaden, 1990, s. 357-376; “Über Orchon-Türkisch cuyay”, *Beläk Bitig. Sprachstudien für Gerhard Doerfer*, Hrsg. M. Erdal-S. Tezcan, Wiesbaden, 1995, s. 223-231 vb. Tezcan'ın Uyurca ile ilgili önemli çalışmaları ise şunlardır: *Das Uigurische Insadi-Sutra*, Berliner Turfantexte III, Berlin, 1974, 107 s + 69 Faksimile; *Eski Uyurca Hüan Tsang Biyografisi*, X. Bölüm, Ankara, 1975, 213 s.;

“Uigurische Brieffragmente”, *Studia Turcica*, 1971, s. 451-460 (P. Zieme ile birlikte) vb.

Semih TEZCAN’ın Eski Anadolu Türkçesi ve Orta Türkçe üzerine olan eserleri de büyük önem taşımaktadır: “Kutadgu Bilig Dizini Üzerine”, *TTK Belleten*, 45, 1981, s. 23-78 adlı çalışması, Kutadgu Bilig ve Orta Türkçe üzerine çalışacakların dikkatle incelemesi gereken bir makaledir. Aynı şekilde TEZCAN’ın *Süheyl ü Nevbahar Üzerine Notlar*, Ankara, 1994, 81 s. ve “Süheyl ü Nev-Bahar Üzerine Notlara Birkaç Ekleme”, *TDA* 5, 1995, s. 239-245 adlı çalışmaları da Süheyl ü Nev-bahar ve Eski Anadolu Türkçesi için önemlidir. TEZCAN’ın bu konulardaki diğer çalışmaları ise şunlardır: “Divanü lugati’t-türk’te Yâzkând”, *TTK Belleten*, 42, 1978, s. 421-425; “Dede Korkut Kitabında boy boylamak, soy soylamak”, *Ömer Asım Aksoy Armağanı*, Ankara, 1978, s. 227-236; “Anadolu Türk Yazınının Başlangıç Döneminde Bir Yazar ve Çarh-name’nin Tarihlendirilmesi Üzerine”, *TDA* 4, 1994, s. 75-88; “Mes’ud ve XIV. Yüzyıl Edebiyatı Üzerine Yeni Bilgiler”, *TDA* 5, 1995, s. 65-84; “Ein ghostword von Mahmud al-Kasgari”, *Turcica*, 28, 1996, s. 261-269 vb.

“Von der Chinesischen Mauer bis zur Adria: Die Türkische Sprachkarte”, *Germano Turcica*, Bamberg, 1987, s. 9-14; Saadet Çağatay’ın *Türk Lehçeleri Örnekleri II*, Ankara, 1972’deki Yakutça, Çuvaşça, Halaçça ve Horasan Türkçesi adlı makaleleri; *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri*, TDK, Ankara, 1978, XIV+554 s. ve *Tatarisch-Deutsches Wörterbuch*, Wiesbaden, 1989 (Tamurbek ve Irma Dawletschin ile birlikte) adlı çalışmaları Semih TEZCAN’ın Türk dilleri üzerine hazırladığı eserlerdir.

Semih TEZCAN’ın Halaçça üzerine Gerhard Doerfer ile birlikte hazırladıkları yayınlar da üzerinde ayrıca durulması gereken çalışmalardır: *Khalaj Materials*, Bloomington, 1971, 337 s.; *Wörterbuch des Chaladsch-Dialekt von Xarrab*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 232 s.; *Folklore-Texte der Chaladsch*, *Turcologica* 19, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1994, XVI+398 s.

Osmanlı ve Türkiye Türkçesi tarihi üzerine çalışan önemli Alman Türkologlardan birisi olan Heidi STEIN’nin (doğ. 1944) Megiser ile ilgili yayınları da Osmanlı Türkçesi açısından ayrıca önem taşımaktadır: *Der türkische Transkriptionstext des Hieronymus Megiser. Ein Beitrag zur Geschichte des Osmanisch-Türkischen*, Leipzig, 1975, 336 s.; “Zur Geschichte türkischer Studien in Leipzig (von 1612 bis ins 20. Jahrhundert)”, *Germano-Turcica. Zur Geschichte des Türkisch-Lernens in den deutschsprachigen Ländern*, Ausstellungskatalog von K. Kreiser u.a., Bamberg, 1987, (Schriften der Universitätsbibliothek Bamberg 4), s. 41-56.; “Hieronymus Megisers türkische Grammatik als Quelle zur türkischen Sprachgeschichte”, *Sprach- und Kulturkontakte der türkischen Völker. Materialien der zweiten Deutschen Turkologen-Konferenz Rauschholzhausen, 13.-16. Juli 1990*,

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

Hrsg. Jens Peter Laut und Klaus Röhrborn, Wiesbaden, 1993, s.173-179. Onun diğer önemli eserlerinden bazıları da şunlardır: “Zur Bedeutung oder Sprachreform in der Türkei”, *Hans Georg Conon von der Gabelentz-Erbe und Verpflichtung*, Berlin, 1979, s. 168-180; “Zu Fragen der Lautbezeichnung in einem türkischen Transkriptionstext”, *Rocznik Orientalistyczny*, 40, 1979, s. 49-62; “Vom ‘Fasih Türkçe’ zum ‘Öz Türkçe’”, *Mitteilungen aus dem Museum für Völkerkunde*, Leipzig, 44, 1981, s. 12-20; “Eine türkische Sprichwortsammlung des 17. Jahrhunderts”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungarica*, 38, 1984, s. 55-104 vb.

Hans Joachim KISSLING’in öğrencisi olan Prof. Dr. Klaus KREISER (Doğ. 1945), çok yönlü bir araştırmacı olarak karşımıza çıkıyor. *Turkologie und Türkistik* adlı yayın dizisini de yöneten KREISER’in, Osmanlı Devleti tarihi, kültürü ve edebiyatı açısından önemli olan bazı çalışmaları şunlardır: *Die Ortsnamen der europäischen Türkei nach amtlichen Verzeichnissen und Kartenwerken*, Schwarz, Freiburg, 1975, LVII, 209 s.; *Edirne im 17. Jahrhundert nach Evliya Çelebi. Ein Beitrag zur Kenntnis der Osmanischen Stadt*, Schwarz, Freiburg, 1975, 289 sXXXIII, 148-169a Faksimile; *Die Siedlungsnamen Westthraziens nach amtlichen Verzeichnissen und Kartenwerken*, Schwarz, Freiburg, 1978, 96 s.; *Zâkir Şükrî Efendi: Die Istanbuler Derwischkonvente und ihre Scheiche “Mecmu’a-i tekaya”* Nach dem Typoskript von Mehmet Serhan Tayşi, hrsg., eingeleitet und mit Indizes versehen, Schwarz, Freiburg, 1980, XV, 114 s.; “Deutsche Professoren am Istanbuler Dârülfünûn ‘1915-1918’”, *ZDMG*, Suppl. 7, 1989, s. 211-218; “Darülfünun’da Alman İlim Adamları”, *Yurtdışında Anadolu*, Köln, Mart, 1990, 10, s. 14; *Materialien zu Evliya Celebi*.II.; A guide to the Seyahat-name of Evliya Celebi. Bibliographie raisonnée, Wiesbaden, 1992, 200 s. (Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients B 90/2) (R. Dankoff ile birlikte) vb.

Prof. Dr. Klaus KREISER’in diğer bir çalışma alanı da Türkiye Cumhuriyeti kültür tarihi olmuştur. Onun bu konudaki bazı çalışmaları şunlardır: “Gesichtspunkte der türkischen Kulturpolitik-Polarisation und Konsensus”, *Orient*, 23, 1982, s. 557-569; “Modern Avrupa Tarihi İçinde Atatürk”, *Çağdaş Düşünce Işığında Atatürk*, İstanbul, 1983, s. 517-556; “Die Religionspolitik der Türkei im Jahre 1985. Re-Islamisierung-Osmanismus-Özalismus: Beiträge zu einer Begriffsbestimmung”, *Erziehung zur Kulturbegegnung. Modelle für das Zusammenleben von Menschen verschiedenen Glaubens. Schwerpunkt Christentum-Islam. Referate und Ergebnisse des Nürnberger Forums 1985*, Hrsg. J. Lähnemann, Hamburg, 1986, s. 216-229.

Klaus KREISER’in Almanya Türkolojisi’nin tarihi ve bugünü açısından önemli çalışmaları şunlardır: “Unfeierliche Beiträge zu 100 Jahren Orientalistik in Deutschland”, *Orientierungen. Neue Mitteilungen des Seminars für Orientalische*

Sprachen der Universität Bonn, 1, 1989, s. 25-36; "Orientalistische Forschung und Lehre am Beispiel der Bamberger Turkologie", Forschungsforum. Berichte aus der Otto-Friedrich-Universität Bamberg, Hrsg. B. Fragner, K. Kreiser, A. Neuwirth, R. Wielandt, 2, 1990, s. 5-7; "Bibliographie der deutschen Turkologie (1975-1993)", *Turcica*, XXVI, 1994, s. 271-376.

Prof. Dr. Petra K. KAPPERT (Doğ. 1945), Osmanlı Devleti tarihi, Türkiye kültürü tarihi ve Türk edebiyatı üzerine çalışmaktadır. Petra KAPPERT'in yönettiği *Mîzân* adlı dizide yayımlanan kitaplar da Almanya'da son dönem Türk edebiyatı üzerine yapılan faydalı çalışmalardır. *Mîzân* dizisinde yayımlanan eserlerden birkaçını burada belirtmek faydalı olacaktır: Tatjana Seyppel, *Der Intellektuelle bei Oğuz Atay: dargestellt an dem Roman 'Die Haltlosen'*, *Mîzân*, Bd. 3, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1991, 135 s.; Rosemarie Peter, *Das Bild des Kindes der ländlichen Türkei im Spiegel ausgewählter Prosa Yaşar Kemals*, *Mîzân*, Bd. 4, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1991, 114 s.; Yasemin Karakaşoğlu, *Fünf Stimmen im lautlosen Haus: Geschichte, Zeit und Identität, im türkischen Gegenwartsroman am Beispiel von Sessiz Ev von Orhan Pamuk*, *Mîzân*, Bd. 5, Harrassovitz Verlag, Wiesbaden, 1993, 112 s. vb.

Petra KAPPERT'in önemli olan kendi çalışmaları ise şunlardır: *Die osmanische Prinzenresidenz Amasya im 15. und 16. Jahrhundert*, 1976, 234 s.; "Zur Charakteristik osmanischer historisch-narrativer Quellen des 16. Jahrhunderts", *ZDMG, Suppl. III, 2*, 1977, s. 1204-1209; "Muhibb Efendis Paris-Bericht. Die französische Revolution aus der Sicht eines osmanischen Diplomaten", *Der Islam*, 55, 1978, s. 93-98; "Der edle Räuber in der engagierten türkischen Literatur: Köroğlu, historischer Rebell und literarischer Held", *WZKM*, 71, 1979, s. 177-194; "Osmanische Inschriften in Syrien", *Damaszener Mitteilungen*, 1, 1983, s. 104-109 vb.

Hedda REINDL-KIEL (Doğ. 1947), Almanya'da Osmanistik alanında çalışan Türkologlardandır. Onun Osmanlı tarihi ve Osmanlı kültür tarihi ile ilgili çalışmalarından bazıları şunlardır: "...habiando praticia in quelle terra..." Über Sultan Bâyezids II. Umgang mit den Renegaten", Serta *Balkanica-Orientalia Monacensia in honorem Rudolphi Trofenik septuagenarii (Münchner Zeitschrift für Balkankunde, Sonderband 1)*, Hrsg. H. J. Kissling, L. Kretzenbacher, P. Bartl, München, 1981, s. 181-187.; *Männer um Bâyezid. Eine prosopographische Studie über die Epoche Sultan Bâyezids II (1481-1512)*, *Islamkundliche Untersuchungen*. 75, Schwarz, Berlin, 1983, IV, 415 s.; "damet ismetüha - immer währe ihre Sittsamkeit. Frau und Gesellschaft im osmanischen Reich", *Orientierungen. Neue Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen der Universität Bonn*, 1, 1989, s. 37-81.; "Von Hekimbashis, Ärzten und Quacksalbern bei den alten Osmanen", *Mitteilungen der Deutsch-Türkischen Gesellschaft e. V.*, 112, 1989. s. 38-45.; "Mord an einer Haremsdame", *Münchner Zeitschrift für Balkankunde*, 7-8.

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

1991, s. 167-189.; “Kaugummi für den Sultan. Ein Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte der Insel Chios im 17. Jahrhundert”, *Osmanlı Araştırmaları*, 9, 1991, s. 181-214.; “Pracht und Ehre zum Geschenkwesen im Osmanischen Reich”, *Das Osmanische Reich in seinen Archivalien und Chroniken, Nejat Göyünç zu Ehren*, Hazl. K. Kreiser, Christoph K. Neumann, Steiner, Stuttgart, 1997, s. 161.

Prof. Dr. Hans Jürgen KORNRUMPF, Osmanlı Devleti tarihi üzerine çalışmaktadır. Özellikle Osmanlı devleti hakimiyetindeki Balkan ve Arap ülkelerini inceleyen KORNRUMPF'un önemli çalışmalarından bazıları şunlardır: “Zur Rolle des osmanischen Meclis im Reformzeitalter”, *Südost-Forschungen*, 34, 1975, s. 241-246; *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der europäischen Türkei vom Erlaß der Vilayetsordnung (1864) bis zum Berliner Kongreß (1878) nach amtlichen osmanischen Veröffentlichungen*, Schwarz, Freiburg, 1976, XII+434 s.; “Die osmanische Herrschaft auf der Arabischen Halbinsel im 19. Jahrhundert”, *Saeculum*, 31, 1980, s. 399-408; “War Evliya Çelebi in Bergama? Anmerkungen zu seinem Reisewerk”, *Materialia Turcica*, 7/8, 1981-82, s. 259-263; *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der europäischen Türkei vom Berliner Kongreß (1878) bis zu den Balkankriegen (1912/13) nach amtlichen osmanischen Veröffentlichungen*, Trofenik, München, 1983, IX+265 s.; “Felix Kanitz und sein Beitrag zu osmanischen Geschichte auf dem Balkan”, *Mitteilungen des Bulgarischen Forschungsinstitutes in Österreich*, 7/2, 1985, s. 43-53; “Zur europäischen Diplomatie im Jahre 1821. Eine osmanischen Handschrift als Ergänzung der Reichshistoriker Cevdet und Lutfi”, *Südost-Forschungen*, 45, 1986, s. 63-87; “Südrussland und die Krim um 1740”, *Osmanlı Araştırmaları*, 9, 1989, s. 235-261; “Osmanische Dokumente zum Aufenthalt von Ömer Lütffi Pascha (Latas) in Bosnien 1850-1852”, *Südost-Forschungen*, 49, 1990, s. 193-226.

KORNRUMPF, tarihçiliğinin yanında Türk diliyle de ilgilenmiş ve hazırlamış olduğu Türkçe-Almanca/Almanca-Türkçe sözlüğü, alanındaki en başarılı sözlüklerden biri olmuştur: *Langenscheidts Universal-Wörterbuch Türkisch: Türkisch-deutsch, deutsch-türkisch*, Neubearbeitung, Langenscheidt, Berlin, 1976; *Langenscheidts Taschenwörterbuch der türkischen und deutschen Sprache, Teil II: Deutsch-Türkisch*, Neubearbeitung, Langenscheidts, Berlin, 1987, s. 557-1037.

Almanya'da Osmanistik alanında araştırmalar yapan Türkologlardan birisi de Heilderberg Ruprecht-Karl Üniversitesi'nde çalışan Michael URSINUS'dur. Michael URSINUS (Doğ. 1950), Osmanlı tarihi, Osmanlı kültür hayatı ve Osmanlı-Balkan ilişkileri üzerine çalışmaktadır. Onun yayımlarından bazıları şunlardır: “Avariz Hanesi und Tevzi Hanesi in der Lokalverwaltung des Kaza Manastır (Bitola) im 17. Jahrhundert”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 1980, s. 481-493.; *Regionale Reformen im Osmanischen Reich am Vorabend der Tanzimat. Reformen der rumelischen Provinzialgouverneure im Gerichtssprengel von Manastır (Bitola) zur Zeit der Herrschaft Sultan Mahmuds II (1809-1839)*, Schwarz, Berlin, 1982, VII,

327 s.; “Zur Geschichte des Patronats: patrocinium, himâya und der ‘uhdecilik”, Die Welt des Islams, 23-24, 1984, s. 476-497.; “Die Eß- und Trinkgewohnheiten der Osmanen”, *Türkische Kunst und Kultur aus osmanischer Zeit*, Recklinghausen, Bd. 1, 1985, s. 155-158.; “Ein Reform-Ferman vom 5. Januar 1842 für den Heiligen Berg Athos”, *Osmanische Studien zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte. In memoriam Vanco Boškov*, Hrsg. Hans Georg Majer, Wiesbaden, 1986, s. 164-176.; “Byzantine History in the late Ottoman Historiography”, *Byzantine and Modern Greek Studies*, 10, 1986, s. 211-222.; “‘Der schlechteste Staat’: Ahmed Midhat Efendi (1844-1912) on Byzantine Institutions”, *Byzantine and Modern Greek Studies*, 11, 1987, s. 237-243.; “Midhat Efendi und der Alte Orient”, *Türkische Sprachen und Literaturen. Materialien der ersten deutschen Turkologen-Konferenz, Bamberg, 3.-6. Juli 1987*, Hrsg. Ingeborg Baldauf, Klaus Kreiser und Semih Tezcan, Harrassowitz, Wiesbaden, 1991, s. 383-390.; “Klassisches Altertum und Europäisches Mittelalter im Urteil spätosmanischer Geschichtsschreiber”, *Zeitschrift für Türkeistunden*, 2, 1989, s. 69-77.; “Zur Diskussion um ‘millet’ im Osmanischen Reich”, *Südost-Forschungen*, 48, 1989, s. 195-207.; “Ottoman Travels and Travel Accounts from an Earlier Age of Globalization”, *Die Welt des Islams*, 40, 2000, s. 139.

Prof. Dr. Ulla JOHANSEN, Anadolu Türklerin, Sibirya ve Ortaasya Türk halklarının etnolojisi üzerine çalışmaktadır. Sibirya ve Ortaasya üzerine yaptığı çalışmalar şunlardır: “Geschichte und moderne Entwicklung des Nomadismus in Mittelasien”, *Seminar über das Nomadentum in Zentralasien-Schlußbericht*, Bern, 1976, s. 27-44; “Asien. Die Kunst der Naturvölker”, *Propyläen-Weltgeschichte*, Berlin, 1978, s. 84-87; “Zur Geschichte des Schamanismus”, *Synkretismus in den Religionen Zentralasiens*, Wiesbaden, 1987, s. 8-22; “The Transmission of the Shaman’s Position in South Siberia”, *Shamanism*, Budapest, 1992, s. 501-507; “Der Einfluß der Bewaffnung auf die Entwicklung des Sattels im asiatischen Steppenraum”, *Festschrift für Walter Dostal*, Wien, 1993, s. 68-88 vb.

U. JOHANSEN’in Anadolu Türkleri ve Almanya’daki Türkler üzerine olan çalışmaları da şunlardır: *Gastarbeiterfamilien. Eine Bibliographie und ethnologischem Aspekt*, Kölner ethnologische Studien Bd. 3, 1981, VII+ 170 s. (B. Wolbert ile birlikte); “Gastarbeiterproblematik in deutschen Städten”, *Ethnologica Helvetia*, 6, 1982, s. 121-137; “Der Reinheitsbegriff: Ein exemplarischer Vergleich zwischen türkischer und deutscher Kultur”, *Jahrbuch der Akademie der Wissenschaft zu Berlin*, Berlin, 1989, s. 296-305; “Kulturelle traditionen türkischer Mitbürger”, *Menschen in Bewegung. Reise-Migration-Flucht*, Basel/Boston/Berlin, 1989, s. 83-88 vb.

Prof. Dr. Burchard BRENTJES, Ortaasya kültür tarihi ve sanatı üzerine çalışmaktadır: “Nord-Aserbaidshanische Architektur des 12.-15. Jahrhunderts”, *Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg*, 26,

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

1977, s. 87-102, 115-119; *Herren der Steppe. zur Geschichte und Kultur mittelasiatischer Völker in islamischer Zeit*, 2. Auflage, Berlin, 1978, 186 s. (L. I. Albaum ile birlikte); *Mittelasien. Eine Kulturgeschichte der Völker zwischen Kaspischem Meer und Tien-Schan*, Tusch, Wien, 1977, 254 s; *Mittelasien. Kunst des Islam*, Leipzig, 1979, 399 s. (K. Rührdanz ile birlikte); *Die Ahnen Dschingis-Chans*, Berlin, 1988, 218 s.; *Die Kunst Aserbaidshans vom 4. bis zum 18. Jahrhundert*, Leipzig, 1988, 239 s. (L. Bretanizki ve B. Weimarn ile birlikte).

Freiburg Üniversitesi Doğubilim Enstitüsü'nde çalışan Johann STRAUSS (Doğ. 1952), Osmanistik alanında çalışmalarını sürdürmektedir. Osmanlı tarihi ve Osmanlı Balkan ilişkileri üzerine araştırmaları olan STRAUSS'un bazı çalışmaları şunlardır: "Türkische Übersetzungen zweier europäischer Geschichtswerke aus Muhammad 'Alî's Ägypten: Botta's 'Storia d'Italia' und Castéra's 'Histoire de Catherine'", XXIII. Deutscher Orientalistentag vom 16. bis 20. September 1985 in Würzburg, Ausgewählte Vorträge, Hrsg. E. v. Schuler, Stuttgart, 1989, s. 244-258.; "Die bulgarischen Territorien im Rumelischen Beylerbeylik", *Kulturelle Traditionen in Bulgarien*, Göttingen, 1989, s. 131-148.; "Die nichtmuslimischen Minderheiten in Istanbul", *Die Staaten Südosteuropas und die Osmanen*, Hrsg. H. Georg Majer, München, 1989, s. 255-269.; "Das Ende der Reformen? Zum gegenwärtigen Stand der Sprachfrage in der Türkei", XXIV. Deutscher Orientalistentag vom 26.-30. September 1988 in Köln, Stuttgart, 1990, s. 319-329.; *Die Chronik des 'Isazâde. Ein Beitrag zur osmanischen Historiographie des 17. Jahrhunderts*, Schwarz, Berlin, 1991, XLV, 192 s.; "Ata-Anaň Muslumandır yaki dinsiz Urus ämäs. Un 'livre de la critique' en ouïghour moderne", *Anatolia Moderna*, 2, 1991, s. 237-254.; "Der Einfluß des Osmanischen auf die Herausbildung der modernen tatarischen Schriftsprache", *Sprach- und Kulturkontakte der türkischen Völker. Materialien der zweiten Deutschen Turkologen-Konferenz Rauischholzhausen*, 13.-16. Juli 1990, Hrsg. J. P. Laut und Klaus Röhrborn, Wiesbaden, 1993, s. 181-192.; "Romanlar, ah! O romanlar! Les débuts de la lecture moderne dans l'Empire ottoman (1850-1900)", *Turcica*, XXVI, 1994, s. 125-163.; "The Millets and the Ottoman Language: The Contribution of Ottoman Greeks to Ottoman Letters (19th-20th Centuries)", *Die Welt des Islams*, 35, 1995, s. 189.; "The berât for Patriarch Joachim III of 1319/1901", *Das Osmanische Reich in seinen Archivalien und Chroniken, Nejat Göyünç zu Ehren*, Hrsg. Klaus Kreiser-Christoph K. Neumann, Steiner, Stuttgart, 1997, s. 211.

Martin STROHMEIER, Osmanlı, Selçuklu tarihi ve Türk kültür tarihi alanlarında araştırmalar yapan bir Türkologdur. Onun yayımlamış olduğu araştırmalardan bazıları şunlardır: "Wirtschaft", "Landwirtschaft", "Handel", "Handwerk", *Türkische Kunst und Kultur aus osmanischer Zeit*, Bd.1, Recklinghausen, 1985, s.109-115.; "Aktuelle Tendenzen im türkischen "offiziellen" Islam: Die Theologischen Fakultäten der türkischen Universitäten", *Erziehung zur Kulturbegegnung*, Hrsg. J. Lähnemann, Hamburg, 1986, s. 230-243.; "Verschärfung

des Kulturkonflikts-eine Analyse türkischer Geschichtsbücher", *Türkisch als Muttersprache in der Bundesrepublik Deutschland. Schulbücher und Unterrichtskonzepte zwischen zwei Kulturen*, Hrsg. K. Kreiser u. F. Pingel; (Studien zur Internationalen Schulbuchforschung 49).Braunschweig, 1987, s.143-150.; "Einige osmanische Inschriften aus dem Ägäis-Raum", *Festgabe an Josef Matuz. Osmanistik-Turkologie-Diplomatik*, Hrsg. Ch. Fragner u. K. Schwarz; (Islamkundliche Untersuchungen 150), Berlin, 1992, s. 275-287.; *Seldschukische Geschichte und türkische Geschichtswissenschaft. Die Seldschuken im Urteil moderner türkischer Historiker*, Berlin, Schwarz, 1984, 273 s. (Islamkundliche Untersuchungen 97) [Diss. Freiburg]; *Al-Kulliya as-Salahiya in Jerusalem: Arabismus, Osmanismus und Panislamismus im Ersten Weltkrieg*, Stuttgart, Steiner, 1991, VIII, 88 s. (Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes 49, 4).

Dr. Armin BASSARAK (Doğ. 1952), Türkçenin grameri ile ilgili araştırmalarının yanı sıra, dil ikşkileri üzerinde de çalışan bir Türkologdur. Onun yayımladığı bazı çalışmaları şunlardır: *Kritische Untersuchungen zur Türkischen grammatik von L. B. Swift*, Diplomarbeit, Berlin, 1975.; "Die türkische Sprachreform und ihre Bedeutung für die Lexiographie", *asiensprache*, 10, 1982, s. 1005-1012 (S. Petrova ile birlikte).; "Zu einigen Problemen ein- und zweisprachiger türkischer Wörterbücher", *AOH*, 39, 1985, s. 243-255 (S. Petrova ile birlikte).; "Zur Abgrenzung zwischen Flexion und Derivation (anhand türkischer Verbformen)", *Linguistische Studien*, Berlin, A 126, 1985, s. 1-50.; "Zur Grammatikalisierung der Zähigkeit im Türkischen", *Linguistische Studien*, Berlin, A 148, s. 9-14.; "Numeralität und Transnumeralität im Türkischen", *Linguistische Studien*, Berlin, A 156, 1987, s. 1-32.; "Zur Natürlichkeit türkischer Tempusformen", *Linguistische Studien*, Berlin, A 188, s. 14-22.; "Zum typologischen status quo des Ungarischen und Türkischen", *Sprachwandel und seine Prinzipien. Beiträge zum 8. Bochun-Essener Kolloquium über "Sprachwandel und seine Prinzipien"*, Hrsg. N. Boretzky, W. Enninger, B. Jeßing und T. Stolz, Brockmeyer, Bochum, 1991, s. 182-192.; "Systemdefinierende Struktureigenschaften der uigurischen und türkischen Substantivflexion - eine diachrone typologisch-konfrontative Betrachtung", *Prinzipien des Sprachwandels*, Hrsg. B. Jeßing, Essen, 1991, s. 27-31.

Berlin Humboldt Üniversitesi Önyasya Enstitüsü'nde çalışan Tatjana MÖCKEL (doğ. 1953), Türk şiiri üzerine çalışan Türkologlardandır. Yayımlamış olduğu bazı çalışmalar şunlardır: *Kemalpaşa-zade: Yusuf u Zuleyha. Textkritische und literaturhistorische Untersuchung eines osmanischen Dichtwerkes*, Berlin, 1982, 286 s.; "Zu einigen Problemen der Entwicklung der türkischen Prosa nach der kemalistischen Revolution", *Berichte der Humboldt-Universität zu Berlin: zum 100. Geburtstag von Mustafa Kemal Atatürk. Materialien der Festveranstaltung und des internationalen Kolloquiums anlässlich des 100. Geburtstages von Mustafa Kemal Atatürk*, Berlin, 1984, s. 80-82.

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

Prof. Dr. Jens Peter LAUT (doğ. 1954), özellikle Eski Türkçe üzerine çalışan çok yönlü bir araştırmacı olarak karşımıza çıkıyor: “Ein Bruchstück einer alttürkischen Buddhobiographie”, UAJb, NF, 3, 1983, s. 88-101; “Betrachtungen zur uigurischen ‘Maitrisimit’: ein präklassischer Text?”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul 22-28 Eylül 1985, Tebliğler I. Türk Dili, cilt I*, İstanbul, 1985, s. 171-176; *Die Türkische Sprache. Ein Überblick über wichtige Sprachstrukturen und deren kontrastive Betrachtung*, Wetzlar, 1986 (O. Gökçe ile birlikte); *Materialien zu Evliya Çelebi, 1. Erläuterungen und Indices zur Karte B IX 6 ‘Kleinasien im 17. Jahrhundert nach Evliya Çelebi*, Wiesbaden, 1989, 248 s (Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients. Reihe B (Geisteswissenschaften 90/1); “Bemerkungen zu den jüngsten neuer Publikationen”, *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte*, 42, 1990, s. 367-370 vb.

Der frühe türkische Buddhismus und seine literarischen Denkmäler, Wiesbaden, 1986, X+228 s. adlı önemli çalışmasında LAUT, bazı Budist Uygur metinlerini imlâ, ses ve şekil özellikleri bakımından incelemiş ve bu metinlerin Uygur edebiyatının ilk Budist metinleri ve dolayısıyla da, klasik öncesi metinler olduklarını göstermeye çalışmıştır.

1954'de Azerbaycan'da doğan Nemat RAHMETİ, Hamburg'ta İslâm bilimleri, İranistik ve Türkoloji alanlarında eğitim alır. 1989'dan itibaren Hamburg Üniversitesi Öndoğu Kültür ve Tarihi Semineri'nde çalışan RAHMETİ, aynı zamanda 1993 yılından itibaren de Christian-Albrecht Kiel Üniversitesi Orientalistik Semineri'nde çalışmaktadır. Azerbaycan tarihi ve kültürü, geleneksel ve modern Azerbaycan edebiyatı, İran Azerî edebiyatı, Azeri Türkçesi ve Farsça ilişkileri üzerine çalışan RAHMETİ'nin eserlerinden bazıları şunlardır: *Übersetzungen der Werke des aserbajdschanischen Schriftstellers Samad Behrangi aus dem Persischen ins Aseri*, Hamburg, 1988.; *Ausgewählte aserbajdschanische Rätsel, mit Glossar und Lösungen*, Hamburg, 1994.; *Aserbajdschanische Chrestomatie- Texte aus Nord- und Südaserbajdschan unter Berücksichtigung der Besonderheiten des Nord- und Südaserbajdschanischen*, Hamburg, 1996.; *Wörterbuch Aserbajdschanisch-Deutsch*, Hamburg, 1996.; *Lehrbuch der aserbajdschanischen Sprache*, Wiesbaden, 1998 (K. Buğday ile birlikte).; *Ana dilimizde yazılab oxuyaq, ein Lehrbuch für erwachsene Aserbajdschaner*, Mainz, 1998.

Claus SCHÖNIG, (doğ. 1955) tarihi-karşılaştırmalı Türkoloji, Kuzeydoğu ve Sibirya Türk dilleri üzerine çalışmaktadır: “Wortecho und Echowort im Tatarischen”, *Tatarische etymologische Studien II, Studia Ural-Altica*, 30, 1998, s. 89-139; “Zum Vokalismus russischer Lehnwörter im Jakutischen”, UAJb, NF, 8, 1988, s. 71-80; “Zur Normalisierung von Aorist- und Gerundialvokal im Sajantürkischen”, *Asiatische Forschungen*, Bd, 105, 1989, s. 64-80; “(Un-) Möglichkeitsformen in den sogenannten altaischen Sprachen”, *Materialia Turcica*,

13, 1987, s. 1-28; "Classification problems of Yakut", *L'Asie Centrale et ses voisins*, Paris, 1990, s. 91-102; "Frühtürkisch bu oder bo?", *UAJb*, NF, 9, 1990, s. 131-136 (Marcel Erdal ile birlikte); "Türkische Sprachkontakte in Ostsibirien", *Sprach- und Kulturkontakte der türkischen Völker. Materialien der zweiten Deutschen Turkologen-Konferenz Rauschholzhausen, 13.-16. Juli 1990*, Hrsg. J. P. Laut und K. Röhrborn, Wiesbaden, 1993, s. 155-163; *Hilfsverben im Tatarischen. Untersuchungen zur Funktionsweise einiger Hilfsverbindungen*, Steiner, Wiesbaden, 1984, XXIII+327 s.

Münih Üniversitesi'nde çalışan Dr. Özgür SAVAŞCI (Doğ. 1955), sözlüklerinin yanında diğer çalışmalarıyla da karşımıza çıkıyor. Savaşçı'nın Türkçe'nin dilbilimsel yapısı ve Türkçe'nin öğretimi alanlarında önemli çalışmaları vardır: "Über die Wortstellung in nicht-lexikalisierten Redewendungen im Türkischen", *XXIII. Deutscher Orientalistentag Würzburg 16.-20. September 1985*, Stuttgart, 1989; "Wieviele Suffixe gibt es im Türkischen? - Probleme einer synchronen Erfassung", *XXIV. Deutscher Orientalistentag, Köln 26.-30. September 1988*, Stuttgart, 1990; "Haben oder 'Haben'? Einige Betrachtungen und Gedankenblitze über die Hilfsverben im Türkischen und Deutschen", *Dil Öğretim Dergisi*, sayı 2, 1991, s. 55-62; "Adjektivintensivierungen im Türkischen. Versuch einer Regelaufstellung auch für Sprachpädagogen", *Erste Deutsche Turkologenkongferenz. Die türkischen Sprachen und Literaturen, Bamberg 2.-6. Juli 1987*, Wiesbaden, 1991; *Türkisch aktiv 1 - Arbeitsbuch*, München, 1989; *Türkisch aktiv 2 - Arbeitsbuch*, München, 1991, *Reisewörterbuch Türkisch-Deutsch, Deutsch-Türkisch*, München, 1991; *Expresskurs Türkisch*, München, 1992 (M. Götz ile birlikte); *Langenscheidts Eurowörterbuch Türkisch: Türkisch-Deutsch/Deutsch-Türkisch*, Langenscheidt, Berlin / München / Wien / Zurich / New York, 1999.

Ingeborg BALDAUF (doğ. 1956) Özbek edebiyatı ve halk edebiyatı üzerine çalışmaktadır: "Zum özbekischen Dialekt von Maimana, NW-Afghanistan", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 70, 1987, s. 83-96; "Gibt es das Gesamttürkische Rätsel?", *Türk Folklor Araştırmaları*, 1984, s. 81-103; "Problem of systematization of Turkic riddles", *Turkic Culture: Continuity and Change*, Hrsg. Sabri M. Akural, Bloomington, 1987, s. 129-137; "Missionshilfe oder Kuriositätensammlung? Das komanisch-deutsche Glossar im Codex Cumanicus (14. Jhd.)", *Germano-Turcica. Zur Geschichte des Türkisch-Lernens in den deutschsprachigen Ländern*, Bamberg, 1987, s. 15-18; *Die Liedkategorien der Özbeken Nordwestafghanistans. Eine prosodisch-folkloristische Studie*, Wien, 1984, 257 s.

Bernd SCHERNER, Çuvaş, Tatar, Nogay, Kumuk Türkçeleri ile ilgili araştırmalar yapan Türkologlardandır. Onun özellikle atasözleri ile ilgilendiğini de görmekteyiz: *Arabische und neupersische Lehnwörter im Tschuwaschischen. Versuch einer Chronologie ihrer Lautübergänge*, Steiner, Wiesbaden, 1977,

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

XXX+231 s.; “Metaphorologie als Hilfsmittel der Sprichwortforschung an einem tatarischen Sprichwort dargestellt”, CAJ, 21, 1977, s. 75-81.; “Türkische Sprichwörter über den Molla. Fragen zur Sprichwortforschung”, ZDMG, Suppl. 3, 1977, s. 1232-1245.; “Zur Entwicklung von gemeintürk. *ç, *ş und anlautendem *y-im Nogaischen”, Mémoires de la Société Finno-Ougrienne, 158, 1977, s. 227-234.; “Kumükische Sprichwortsammlungen aus den Jahren 1903, 1911 und 1926. Anmerkungen zur äußeren Form, Sprache und Herkunft mit einem Ausblick auf neuere Sammlungen”, CAJ, 21, 1977, s. 177-207.

Wolfram HESCHE, Moğolca, Oğuz Türkçesi, Horasan Türkçesi ve Türkmen Türkçesi alanlarında önemli çalışmalara imza atmış Türkologlardandır. Özellikle G. DOERFER ile hazırladığı *Oghusica aus Iran*, Harrassowitz, Wiesbaden, 1990, IX+146 s. (G. Doerfer ve Jamshid Ravanyar ile birlikte); *Chorasantürkisch*, Harrassowitz, Wiesbaden, 1993, V+685 s. adlı eserler Türkolojiye büyük katkı sağlayan eserlerdir. HESCHE'nin hazırladığı eserlerden bazıları da şunlardır: *Das Mogoli in Badachschan (Afghanistan)*, Göttingen, 1978 (Wolf-Dieter Hildebrandt ve A. Thermann ile birlikte); “Zwei mogoli Texte”, *Festschrift für Raija Bartens zum 25. 10. 1993, Mémoires de la Société Finno-Ougrienne*, 215, 1993, s. 53-60 (G. Doerfer ile birlikte); “Türkmenische Materialien aus Gonbad-e Qâbûs”, *Materialia Turcica*, 19, 1998, s. 77 (G. Doerfer ile birlikte).

Simone-Christiane RASCHMANN (doğ. 1958), Eski Türkçe üzerine çalışmaktadır. Uygur yazmalarının katologlama çalışmalarında görev alan RASCHMANN, *Alttürkische Handschriften. Teil 5: Berliner Fragmente des Goldglanz-Sutras. Teil 1: Vorworte und Erstes bis Drittes Buch.*, Beschrieben von Simone-Christiane Raschmann, 2000., adlı katoloğu yayımlamıştır.

RASCHMANN'ın Türk kültür tarihi açısından yaptığı önemli bir çalışma, *böz* ile ilgilidir. Rashmann, bu çalışmasında Buddhist ve Maniheizt Uygur çevresine ait metinlerden yola çıkarak Türklerde pamuk ekimi ve bundan yapılan *böz* “pamuklu kumaş” üzerinde durmuştur. RASCHMANN'ın eski Türk tarımı ve ekonomisi, pamuk ve pamuktan elde edilen yan ürünler üzerinde durduğu bu çalışması, aynı zamanda Türkçe'nin tarım kültürü alanındaki sözcük varlığını göstermesi açısından önemlidir: *Baumwolle im türkischen Zentralasien. Philologische und wirtschaftshistorische Untersuchungen anhand der vorislamischen uigurischen Texte*, Wiesbaden, 1995, VIII+219.

RASCHMANN'ın diğer çalışmalarından bazıları ise şunlardır: “Ein Bodhicaryâvatâra-Kommentar in alttürkischer Überlieferung”, *Altorientalische Forschungen*, 12, 1985, s. 309-318; “Das Gelebnis des Buyan Kälmiş”, *Altorientalische Forschungen*, 14, 1987, s. 160-174; “Die alttürkischen Turfan-Texte als Quelle zur Erforschung der sozialökonomischen Geschichte Zentralasien”, *Ägypten-Vorderasien-Turfan. Probleme der Edition und Bearbeitung*

altorientalischer Handschriften, Hrsg. H. Klengel und W. Sundermann, Mai 1987, Berlin, 1991, s. 141-149 vb.

Dr. Sabine PRÄTOR (Doğ. 1958), Osmanlı ve Türk kültür tarihi, basını ve Türk müziği üzerine çalışmaktadır. Basın alanındaki çalışmaları şunlardır: “Şehbal - Ein herausragendes Beispiel früher türkischer Magazinpresse”, *Turcica*, XXIX, 1997, s. 433-442; “Son Osmanlı Dönemi Kültür Tarihine Dair Önemli Bir Kaynak: Şehbal Mecmuası”, *Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri 6-7 Haziran 1996 Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi, 1997, s. 55-65; “Zum Stand der Forschung über die osmanische Presse”, *Turkologie heute - Tradition und Perspektive, Materialien der dritten Deutschen Turkologen - Konferenz Leipzig, 4.-7. Oktober 1994*, Hrsg. Nurettin Demir und Erika Taube, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1998, s. 225. Prätor’un diğer önemli çalışmalarından bazıları şunlardır: *Türkische Freitagspredigten. Studien zum Islam in der heutigen Türkei*, Schwarz, Berlin, 1985, VI, 193 s.; *Der arabische Faktor in der jungtürkischen Politik. Eine Studie zum osmanischen Parlament der II. Konstitution (1908-1918)*, Schwarz, Berlin, 1993, 336 s.; “Staatssprache Türkisch. Zu den Auswirkungen einer Verfassungsbestimmung in der ‘Zweiten Konstitution’”, *Sprach- und Kulturkontakte der türkischen Völker. Materialien der zweiten Deutschen Turkologen-Konferenz Rauschholzhäuser, 13.-16. Juli 1990*, Hrsg. J. P. Laut und K. Röhrborn, Wiesbaden, 1993, s. 133-138; “Brahm, Verdi oder ein Waltertraum...Von Konzerten, Opern und Operetten in der Istanbuler Musiksaison 1908/09”, *Das Osmanische Reich in seinen Archivalien und Chroniken, Nejat Göyünç zu Ehren*, Hazl. K. Kreiser, Christoph K. Neumann, Steiner, Stuttgart, 1997, s. 141.

Almanya’da Türk basını üzerine de çalışmalar yapılmaktadır. Esther DEBUS’un (Doğ. 1959) Türk basını ile ilgili çalışmaları, bu alandaki boşluğu doldurmaktadır: *Die islamisch-rechtlichen Auskünfte der Millî Gazete im Rahmen des ‘Fetwa-Wesens’ der Türkischen Republik*, Schwarz, Berlin, 1984, 135 s.; *Sebilürreşâd. Eine vergleichende Untersuchung zur islamischen Opposition der vor- und nachkemalistischen Ära*, Frankfurt/Main, 1991, 320 s.

Hamburg Üniversitesi’nde Prof. Dr. K. D. GROTHUSEN’in danışmanlığında yapılan doktora tezi de basın alanında yapılan önemli çalışmalardan biridir. Irmgard FARAH’ın hazırladığı *Die deutsche Pressepolitik und Propagandatätigkeit im Osmanischen Reich von 1908-1918. Unter Besonderer Berücksichtigung des ‘Osmanischen Lloyd’*, Beirut Texte und Studien, Band 50, Beirut, 1993, 347 s., adlı eserde, 1908-1918 yılları arasında yayımlanmış olan Osmanîser Loyd gazetesinin çerçevesinde bu tarihlerdeki Alman basın politikası ve propoganda etkinlikleri ele alınmaktadır. Eserde ayrıca 1908 öncesi Osmanlı basın tarihi, gazeteler ve yabancı dilde yayın yapan gazeteler ve o dönemdeki Fransızca’nın ağırlığı üzerinde durulmaktadır.

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

Tire'de doğan A. Vefa AKSEKİ (Doğ. 1958), Hacettepe Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirir ve bir süre Türkiye'de Almanca öğretmenliği yapar. 1981'den bu yana Almanya'da olan AKSEKİ, burada Würzburg Üniversitesi'nde Germanistik ve Sosyoloji alanında yüksek lisansını ve Alman Dilbilimi alanında da doktorasını yapar. Alman Meslek okullarında bir süre öğretmenlik yapan AKSEKİ, 1993-1998 yıllarında Münih Üniversitesi'nde okutman olarak çalışır. 1998'den bu yana, Münih Üniversitesi Yakın Doğu Tarihi ve Kültürü ile Türkoloji Enstitüsü'nde öğretim üyesi olarak çalışan AKSEKİ'nin doktora çalışması Almanca üzerinedir: *Pragmatische Elemente in Grammatiken der deutschen Gegenwartssprache*, Würzburg, 1990. AKSEKİ'nin diğer çalışmaları şunlardır: "Çokdillilik ve Dil Eğitimi", *Diyalog. Bulletin des Ausländischen Elternvereins München*, Dezember, 1996, Heft 1, s. 18-19.; "Die Rolle interkultureller Erfahrungen bei der Identitätsentwicklung von türkischen Jugendlichen in Deutschland", *LIFE. Ideen und Materialien für interkulturelles Lernen*, Hrsg. von BMV AG, München in Zusammenarbeit mit dem Staatsinstitut für Schulpädagogik und Bildungsforschung München, München, 1997.; "Interkulturelles Lernen im Deutschunterricht anhand von Anekdoten und Geschichten anderer Kulturen. Nasreddin Hodscha und andere...", Kuhs, Katharina - Wolfgang Steinig (Hrsg.), *Pfade durch Babylon. Konzepte und Beispiele für den Umgang mit sprachlicher Vielfalt in Schule und Gesellschaft*, Fillibach-Verlag, Freiburg in Bressgau, 1998, s. 245-258.

Frankfurt Türkoloji Enstitüsü'nde çalışan Mark KIRCHNER (Doğ. 1960), özellikle Kazak Türkçesi, Kazak edebiyatı, atasözleri ve modern Türk edebiyatı alanlarında araştırmalar yapmaktadır. Onun hazırlamış olduğu araştırmalardan bazıları şunlardır: "On some stylistic features of Kazakh proverbs", *Utrecht Papers on Central Asia*, Hrsg. M. van Damme und H. Boeschoten, Utrecht, 1987, s. 223-228.; "The language of the Kazaks from Xinjiang", *The Kazaks of China. Essays on an Ethnic Minority*, Hrsg. L. Benson und I. Svanberg, Uppsala, 1988, s. 189-199.; "Zur türkischen Prosa nach dem '12. September'", *Türkische Sprachen und Literaturen. Materialien der ersten deutschen Turkologen-Konferenz, Bamberg, 3.-6. Juli 1987*, Hrsg. Ingeborg Baldauf, Klaus Kreiser und Semih Tezcan, Harrassowitz, Wiesbaden, 1991, s. 235.; *Phonologie des Kasachischen: Untersuchungen anhand von Sprachaufnahmen aus der kasachische Exilgruppe in Istanbul*, 2 Teile, Harrassowitz, Wiesbaden, 1992.; "Das Gedicht und die Fliege", (Adalet Agaoğlu, "Şiir ve sinek"), Çev. M. Kirchner, *Türkische Erzählungen des 20. Jahrhunderts*, Hrsg. P. Kappert u. T. Turan, Frankfurt am Main, 1992, s. 85-94.; "So töte mich doch, Meister!" (Bilge Karasu, "Usta beni öldürsene"), Çev. M. Kirchner, *Türkische Erzählungen des 20. Jahrhunderts*, Hrsg. P. Kappert u. T. Turan, Frankfurt am Main, 1992, s. 95-112.; *Sprichwörter der Kasachen*, Wiesbaden, 1993.; "Zur Situation der kasachischen Literatur um 1989", *Sprach- und Kulturkontakte der türkischen Völker. Materialien der zweiten Deutschen Turkologen-Konferenz Rauschholzhausen, 13.-16. Juli 1990*, Hrsg. J. P. Laut und

Klaus Röhrborn, Wiesbaden, 1993, s. 103-116.; “Zur Bildhaftigkeit im kasachischen Sprichwort”, *Oriens*, 34, 1994, s. 459-469.; “Kazakh and Karakalpak”, *The Turkic Languages*, Hrsg. L. Johanson - É. Á. Csató, London, 1998, s. 318-332.; “Kirghiz”, *The Turkic Languages*, Hrsg. L. Johanson - É. Á. Csató, London, 1998, s. 344-356.; “‘Das Schwarze Buch’, Orhan Pamuk und die türkische Postmoderne”, *Orientalische Erzähler der Gegenwart*, Hrsg. K. Meisig, Wiesbaden, 1999, s. 43-63.

Martin Luther Üniversitesi’nde çalışan Jacob TAUBE (Doğ. 1961), Altay dilleri ve kültürü ile özellikle Özbek edebiyatı ve kültürü ile ilgili araştırmalar yapmaktadır. TAUBE’nin çalışmalarından bazıları şunlardır: *Der halbe Kicherling. Usbekische Märchen*, Reclam, Leipzig, 1990, 222 s.; “Zu Zeit und Veränderung in usbelischen Märchen”, *Zeit und Vergänderung. Texte der Vortäge des Herbsttreffens 1990 des Kunstvereins Schloß Röderhof e. V.*, Röderhof, 1991, s. 61-72.; *Welt und Leben in Stickereien und Märchen mittelasiatischer Völker. Untersuchungen zur Geschichte der Weltsicht*, Wiesbaden, 1993, X+214 s.; *Leonid Pavloviç Potapovs Materialien zur Kulturgeschichte der Usbeken aus den Jahren 1928-1930*, Hrsg. Jacob Taube, *Turcologica* 25, 1995, VII+248 s.; “Ein Suzani aus Kokand?”, *Turkologie heute - Tradition und Perspektive, Materialien der dritten Deutschen Turkologen-Konferenz Leipzig, 4.-7. Oktober 1994*, Hazl. Nurettin Demir-Erika Taube, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1998, s. 297.

Maurus REINKOWSKI (Doğ. 1962), Osmanistik alanında çalışmalar yapan bir Türkologdur. Osmanlı, Lübnan, Filistin tarihî ilişkileri konularında çalışmaları bulunan Reinkowski’nin çalışmalarından bazıları şunlardır: “Wesen und Unwesen der Toten Hand: Das tahrir defteri von 953/1546 und die Rolle der evkaf in Istanbul Mitte des 16. Jahrhunderts”, *Journal of Ottoman Studies /Osmanlı Araştırmaları*, 12, İstanbul 1992, s. 261-288.; *Filastin, Filistin und Eretz Israel: Die Sicht der späten osmanischen Herrschaft über Palästina in der arabischen, türkischen und israelischen Historiographie*, Berlin, Klaus Schwarz Verlag, 1995, 372 s. [Zugleich Diss. Univ. Bamberg].; “Phonologische Veränderung des tuerkischen Wortgutes im Bagdadisch-Arabischen, mitsamt einer Wortliste”, *Folia Orientalia*, 31, Krakau 1995, s. 89-115.; “Osmanlı’da Çok kültürlülük: Lübnan’da Mezhep Sistemi Örneği”, *Cem. Aylık Siyaset ve Kültür Dergisi*, 7, 67, İstanbul, 1997, s. 44-49.; “Ausweichstelle, Zweites Standbein, Auszenstelle, Zweigstelle, Abteilung: Die wechselvolle Geschichte des Orient-Instituts in Istanbul”, *Istanbuler Almanach*, I. İstanbul, 1997, S. 73-83.; “Türkische Lehnwörter im Bagdadisch-Arabischen: Morphologische Adaptation an die arabische Schemabildung und Bedeutungsveränderung”, Nurettin Demir, Erika Taube, *Turkologie heute - Tradition und Perspektive. Materialien der dritten deutschen Turkologenkonferenz, Leipzig, 4.-7. Oktober 1994*. [Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, 45] Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1998, s. 245-254.; “Türk Tarih Kurumu: Die Türkische Historische Gesellschaft in Ankara”, *Istanbuler Almanach*, 2, 1998, s.

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

40-42.; "Vom Millet zur Nation? Die osmanische Perspektive", *Istanbuler Almanach*, 2, 1998, s. 85-87.; "Late Ottoman Rule over Palestine: Its Evaluation in Arab, Turkish, and Israeli Histories (1970-1990)", *Middle Eastern Studies*, 35, 1, (London), 1999, s. 66-97.; "Ottoman "Multiculturalism"? The Example of the Confessional System in Lebanon", *Beirut: Orient-Institut der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 1999, 22 s.; "Redefinition of National Identity and Citizenship in the Age of Culturalist Politics in Germany, Israel, Lebanon and Turkey", 17.-19. Juni 1999, Istanbul, *Orient: Deutsche Zeitschrift für Politik und Wirtschafts des Orient*, 40, 3, (Opladen), 1999, s. 387-391.

Orient Enstitüsü'nde çalışan Christoph Konstantin NEUMANN (Doğ. 1962), Osmanistik alanında çalışan Türkologlardandır. Bazı çalışmaları şunlardır: "Gedik Ahmed Paşa", Bd. 4, *Lexikon des Mittelalters*, München-Zürich, 1988.; "Germiyanogulları", Bd. 4, *Lexikon des Mittelalters*, München-Zürich, 1988.; *Die Türkei. Ein Land und 9000 Jahre Geschichte*, List, München, 1990, 397 s (M. Neumann-Adrian ile birlikte).; *Das Indirekte Argument. Ein Plädoyer für die Tanzimat vermittelt der Historie. Die geschichtliche Bedeutung von Ahmed Cevdet Paşas Ta'rih*, Lit-Verlag, Münster/Hamburg, 1994, s. X+315 s.; "Semiotik und der historische Quellenwert osmanischer Miniaturen", *Das Osmanische Reich in seinen Archivalien und Chroniken, Nejat Göyünç zu Ehren*, Hazl. K. Kreiser, Christoph K. Neumann, Steiner, Stuttgart, 1997, s. 123.; "Das Orient-Institut der DMG in Istanbul", *Turkologie heute - Tradition und Perspektive, Materialien der dritten Deutschen Turkologen - Konferenz Leipzig, 4.-7. Oktober 1994*, Hrsg. Nurettin Demir und Erika Taube, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1998, s. 205.; "Primärquelle und Sekundärliteratur im Dialog zu den Beziehungen zwischen Ahmed Cevdet und Joseph von Hammer-Purgstall nebst einigen Überlegungen zum Verhältnis der Turkologen zu den Produzenten ihrer Texte", *Turkologie heute - Tradition und Perspektive, Materialien der dritten Deutschen Turkologen - Konferenz Leipzig, 4.-7. Oktober 1994*, Hrsg. Nurettin Demir und Erika Taube, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1998, s. 211.

Michael FRIEDERICH (doğ. 1962) Tatar edebiyatı, kültürü ile Yeni Uygur edebiyatı ve dili üzerine çalışmaktadır: "Giftiges Unkraut und wohlriechende Blumen- die Entwicklung der 'Hundert-Blumen-Bewegung' in der uigurischen Literatur", *Forschungsforum-Berichte der Otto-Friedrich-Universität Bamberg*, 2, 1990, s. 94-100.; *Ghabdulla Tuqaj (1886-1913)*, *Turcologica* 36, Harrassowitz, Wiesbaden, 1998, XVI+318 s.

Mustafakemalpaşa doğumlu Mustafa ÇIKAR (Doğ. 1965), ilk ve orta öğrenimini Almanya'da tamamladıktan sonra Bonn Üniversitesi'nde doğu bilimleri ve Bamberg Üniversitesi'nde Türkoloji ve yetişkinler eğitimi okumuştur. Yüksek lisans ve doktora eğitimini Almanya'da tamamlayan Mustafa ÇIKAR, 1999 yılından itibaren Freiburg Albert Ludwig Üniversitesi Türkoloji bölümünde çalışmaktadır.

ÇIKAR, Türk kültür tarihi üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. Yayımladığı bazı çalışmaları şunlardır: *Das Fernstudium in der Türkei*, ZIFF Hinweise – Zentrales Institut für Fernstudienforschung, Fern-Universität Hagen, 1991.; *Hasan-Âli Yücel und die türkische Kulturreform*, Bonn, 1994.; *Hasan-Âli Yücel ve Türk Kültür Reformu*, Türkiye İş Bankası yay., Ankara, 1997.; *Von der osmanischen Dynastie zur türkischen Nation. Der Nation-Building-Prozeß in osmanisch-türkischen Schulbüchern der Jahre 1876-1938* [yayımlanacak].

Almanya'da Yakut Türkçesi üzerine çalışan Türkologlardan birisi de Anja BUDER'dir: *Aspekt-temporale Kategorien im Jakutischen*, (Turcologica 5), Harrassowitz, Wiesbaden, 1989, XIV+117 s.; “Anmerkungen zu einigen Gruppenbezeichnungen im Jakutischen”, *Sprach- und Kulturkontakte der türkischen Völker. Materialien der zweiten Deutschen Turkologen-Konferenz Rauschholzhausen, 13.-16. Juli 1990*, Hrsg. Jens Peter Laut und Klaus Röhrborn, Wiesbaden, 1993, s. 75-85.

Frankfurt Türkoloji Enstitüsü'nde çalışan Irina NEVSKAYA, Sibirya Türk dilleri, özellikle de Şor Türkçesi üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. Onun, bu alandaki bazı çalışmaları şunlardır: *Sostav i funkcii deeprichastij v shorskom jazyke*, Institut jazykoznanija Kazaxskoj Akademii nauk, Alma-Ata, 1990.; *Formy deeprichastnogo tipa v shorskom jazyke*, Izdatel'stvo Novosibirskogo Gosudarstvennogo universiteta, 118, Novosibirsk, 1993.; *Tipologija lokativnyx konstrukcij v tjurkskiw jazykax Juzhnoj Sibiri (na materiale shorskogo jazyka)*, Novosibirsk, 1997.; “Dinamicheskiye lokativnyje konstrukcii v shorskom jazyke”, I. A. Nevskaya (Hzl.), *Shorskaja filologija i sravnitel'no-sopostavitel'nyje issledovanija*, Vypusk 1, Novosibirsk, 1998, s. 47-63.; “Elementarnyje prostyje predlozhenija ocenki rasstojanija v shorskom jazyke”, *Jazyki narodov Sibiri*, Vypusk 4, Novosibirsk, 1998, s. 31-35.; “Novokuzneckij tjurkologicheskij centr i vozrozhdenije shorskoj pis'mennosti i shkoly”, S. M. Redlix (Hzl.), *Kachestvo podgotovki i problemy povyshenija konkurentosposobnosti vypusnikov pedvuzov na rynke truda: Materialy nauchno-prakticheskoy konferencii. Etnoregional'nyj komponent gumanitarnogo obrazovanija v Kuzbasse*, Novokuzneck, 1998, s. 6-17.; “Subject valency of Shor gerunds”, L. Johanson (Hzl.), *The Mainz Meeting: Proceedings of the Seventh International Conference on Turkish Linguistics, August 3.-6. 1994*, Wiesbaden, s. 234-243.; “The revival of literary Shor”, *Turkic Languages*, vol. 2-2, 1998, s. 253-270.; “‘I stood to lie down’ and ‘I sat to leave’: Infinitive constructions of intention in South Siberian Turkic languages”, *Turkic Languages*, Vol. 4, 2000, s. 77-113 (Maja I. Chremisina ile birlikte).

Almanya'da Hamburg Üniversitesi'nde çalışmalar yapan Türk Türkologlardan olan Korkut BUĞDAY, özellikle Azerbaycan ve Osmanlı Türkçesi üzerine çalışmaktadır. Onun hazırlamış olduğu Osmanlı Türkçesi ile ilgili eseri, özellikle Osmanlı Türkçesi'ni öğrenmek isteyenler için hazırlanmış önemli bir öğrenme

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

kitabıdır: *Osmanisch. Einführung in die Grundlagen der Literatursprache*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1999, 311 s. Onun yayımlamış olduğu bazı eserleri de şunlardır: *Evliyâ Çelebis Anatolienreise aus dem dritten Band des Seyâhatnâme*, Brill, Leiden, 1996, XXIII+456 s.; *Aserbaidşanisch-Lehrbuch: unter Berücksichtigung des Nord- und Südaşerbaidşanischen*, Harrassowitz, Wiesbaden, 1998 (N. Rahmati ile birlikte).; “Nomadentum und Tribalismus bei den frühen Osmanen”, *Archiv Orientalni*, 8, Prag, 1998.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi üzerine çalışan ve önemli yayınlar yapan Christiane BULUT'un bazı çalışmaları da şunlardır: “Evliya Çelebi und die Inschrift von Adana”, *Journal of Turkology*, Vol. 1, Nr. 2, 1993, s. 193-201.; *Evliya Çelebis Reise von Bitlis nach Van, Ein Auszug aus dem Seyahatname*, *Turcologica* 35, Harrassowitz, Wiesbaden, 1997.; “Turkic Language in Arabic Script”, *Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri 20-23 Mayıs 1999, Gazimağusa*, Yayın Hazırlayanlar Nurettin Demir –Emine Yılmaz, Gazimağusa, 2001, s. 17-34.

Almanya'da Türk şiiri üzerine çalışmalar yapan Türkologlardan birisi de Klaus Detlev WANNIG'dir: *Der Dichter Karaca Oğlan: Studien zur türkischen Liebeslyrik*, Schwarz, Berlin, 1980, 737 s.; “Zur Darstellung der Natur in der volkstümlichen türkischen Poesie”, *II. Milletlerarası Folklor Kongresi Bildirileri*, II, 1982, s. 431-452.; “Über den türkischen Dichter Cahit Külebi”, *Akzente. Zeitschrift für Literatur*, 3, 1987, s. 252-255.

Osmanistik alanında çalışan Türkologlardan Gerd WINKELHANE, Osmanlı Devleti tarihi ve kültür tarihi alanlarında çalışmaktadır. Bu konularda hazırlanmış bazı çalışmaları şunlardır: *Der osmanische Statthalter Iskender Pascha (gest. 1517) und seine Stiftungen in Ägypten und am Bosphorus*, *Islamwissenschaftliche Quellen und Texte aus deutschen Bibliotheken* 1, Bamberg, 1985, 361 s (Klaus Schwarz ile birlikte).; *Hoğa Sa'deddîn, Staatsmann und Gelehrter (gest. 1599) und seine Stiftung aus dem Jahre 1614*, *Islamwissenschaftliche Quellen und Texte aus deutschen Bibliotheken* 5, Bamberg, 1986, 166 s (Klaus Schwarz ile birlikte).; “Nachlaßregister als Quelle zur Sozialgeschichte von Damaskus in spätosmanischer Zeit”, *ZDMG, Supplement VIII*, 1990, s. 302.; “Ein ungewöhnlicher Scheidungsfall aus dem Jahre 1312/1894 nach einem Dokument des Damaszener Şarî'a-Gerichtshofs Al-Bâb”, *Osmanlı Araştırmaları*, 12, 1992, s. 391-398.

Matthias KAPPLER, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki ilişkileri ve özellikle, Osmanlı-Yunan ilişkileri üzerine çalışmaktadır. Çalışmalarından bazıları şunlardır: “L'Impero ottomano e la società greca”, G. Scarcia et alii, *Impero ottomano ed Europa*, Palermo, 1993, s. 37-55.; *Turcismi nell' 'Alipasiadha' di Chatzi Sechretis*, *Eurasiatica* Nr. 31, Torino, 1993.; “Ahmed Hasim in traduzione greca e tedesca”, *Annali di Ca' Foscari*, vol. XXXII, 3, Venezia, 1993, s. 47-61.; “I Greci e i Balcani, tra Ottomani, Asburgo e ortodossia”, Ruggero Simonato (Hrsg.), *Marco d'Aviano e il suo tempo*, Pordenone, 1994, s. 96-124.; “Über die Beziehung der griechischen

Bevölkerung Konstantinopels zur osmanischen Kultur im 18. und 19. Jahrhundert”, Thesaurismata, 25, 1995, s. 349-361.; “‘Kelimat’: a Turkish-Greek Word List for Ottoman Primary Schools in Crete”, ARIADNE (Panepistimio Kritis - Epistimoniki Epetirida tis Filosofikisscholis) 8, 1996, s. 109-127.; “Fra religione e lingua/grafia nei Balcani: i musulmani grecofoni (XVIII-XIX sec.) e un dizionario rimato ottomano-greco di Creta”, Oriente Moderno, n.s. XV (LXXVI), 3 (Supp.), 1996, s. 79-112.; “Der Einfluß des Türkischen in Südosteuropa”, *Handbuch der Südosteuropa-Linguistik*, Hrsg. U. Hinrichs, Wiesbaden, 1999, s. 649-675.; “Eine griechische Überstzung (1664) von Giovanni Molinos ‘Brevi rudimenti del parlar turchesco”, Archivum Ottomanicum, 17, Wiesbaden, 1999, s. 276-295 (G. Hazai ile birlikte).

Jens WILKENS, Almanya’da yetişen Uyguristlerdendir. Uygurolojinin gelecekteki isimlerinden olan Jens WILKENS, özellikle Maniheist çevreye ait Türkçe metinlerle ilgilenmektedir. Katalog çalışmalarında katılan WILKENS, Maniheist çevre Türkçe fragmanların katalogunu da hazırlamıştır: *Alttürkische Handschriften. Teil 8: Manichaisch-türkische Texte der Berliner Turfansammlung.*, Beschrieben von Jens Wilkens, 2000.

III. DERGİLER

Dünyada Türkoloji ile ilgili bir çok dergi yayımlanmaktadır. Bu dergiler içinde süreli olarak kesintisiz çıkan dergiler büyük önem arz etmektedir. Süreklilik dergicilikteki en önemli husustur. Almanyada da, kısa süre çıkan veya yayımlanmaya başlandığı günden itibaren çıkan bir çok dergi vardır. Almanyadaki dergilere baktığımızda, özellikle ZDMG, *Der Islam*, *Südost-Forschungen*, *Ural-Altäische Jahrbücher* gibi dergiler, hem sürekli yayımlanmaları, hem de Türkolojideki yerleri bakımından büyük önem taşımaktadırlar.

Türkolojinin kurucularından sayılan Julius Klaproth’un çıkardığı *Asiatische Magazin* (1802), Almanyada yayımlanan ilk dergilerdendir. 1847’de Alman Doğu Kurumunun (Deutsche Morgenländische Gesellschaft, 1845) yayımlamaya başladığı, 2000 yılında 150. cildi yayımlanan *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* (ZDMG) adlı dergi de doğu bilim açısından çok büyük bir boşluğu doldurmuştur. 1898’de Berlinde yayımına başlanan *Orientalische Literaturzeitung* (OLz) adlı dergi ise, bu alanda yapılan araştırmaları ve yayımları tanıtmak üzere kurulmuştur. Bunların yanında, Göttingen’de yayımlanan ve yayın ömrü uzun olmayan *Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* (1837) ve Berlin Üniversitesi Doğu Dilleri Semineri’nin yayımladığı *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen* (1898) adlı dergiyi görüyoruz.

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

Carl Heinrich BECKER tarafından yayımlanmaya başlanan ve ilk sayısı 1910 yılında yayımlanan *Der Islam. Zeitschrift für Geschichte und Kultur des islamischen Orients* adlı dergi, bugün Jürgen PAUL tarafından yönetilmektedir. Altı ayda bir yayımlanan ve İslâm araştırmalarının yanında Türkoloji ile ilgili araştırmaların da yayımlandığı derginin 2001 yılında 78. cildi yayımlandı. Derginin yönetim yeri Hamburg'tur.

Otto SPIES tarafından hazırlanmaya başlanan ve ilk sayısı 1913 yılında, yeni serisinin ilk sayısı da, 1951 yılında yayımlanan *Die Welt des Islams*, Der Islam gibi İslâmi bilimler ve Türkolojiyle ilgili araştırmalar yayımlanmaktadır. Dergi bugün Stefan WILD (Bonn), Werner ENDE (Freiburg) ve Michael URSINUS (Heidelberg) tarafından yayımlanmaktadır. 2001 yılında 41. cildi yayımlanan derginin redaksiyon merkezi Bonn'dadır.

Birinci Dünya savaşından sonra Berlinde kurulan Ungarisches Institut, yıllık olarak *Ungarisches Jahrbücher*'i (1921) yayımlamaya başlamış ve bu dergi 1952'den itibaren de, Societas Uralo-Altaica'nın (Ural-Altay Kurumu) yayını olarak *Ural-Altäische Jahrbücher* (UJb) adıyla yayımlanmıştır. Dergide özellikle, Türk dili ve Altay dilleri ile ilgili makaleler yayımlanmaktadır.

1924'de Türkoloji ile ilgili çok önemli makalelerin yayımlandığı *Asia Major* adlı dergi yayımlanmaya başlandı.

Kurucusu Fritz VALJAVEC'in olduğu, Münih'teki Güneydoğu Avrupa Enstitüsü'nün yayını *Südost-Forschungen, Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropa*'nın ilk sayısı 1936 yılında yayımlandı. Bu dergide, özellikle Balkan ülkeleri ve Türkiye üzerine yapılmış araştırmalar yayımlanmaktadır. Osmanlı, Türk tarihi ve Balkanlar üzerine önemli makaleler yayımlanmıştır.

1947'de İstanbul'da kurulan Milletler Arası Doğu Araştırmaları Kurumu Dergisi olan *Oriens. Zeitschrift der Internationalen Gesellschaft für Orient-forschung*, Rudolf SELLHEIM tarafından yayımlanmaya başlandı. İlk sayısı, 1948 yılında yayımlandı.

Klaus BRISCH tarafından yayımlanmaya başlanan *Kunst des Orients* adlı derginin ilk sayısı, 1950 yılında yayımlandı.

Redaksiyonu Udo STEINBACH tarafından yapılan *Orient. Deutsche Zeitschrift für Politik und Wirtschaft des Orients. Zeitschrift des Deutschen Orient-Institut* adlı derginin ilk sayısı, 1960 yılında yayımlandı. Bu dergide Türkiye ve doğu ülkeleri ile ilgili tarihî, ekonomik ve politik konulu makaleler yayımlanmaktadır.

Norbert REITER, Stavro SKENDI ve Klaus-Detlev GROTHUSEN'in yayıma hazırladığı *Zeitschrift für Balkanologie* adlı derginin ilk sayısı 1962 yılında

Bülent GÜL

yayımlandı. Bu dergide, Balkanlardaki Osmanlı hâkimiyeti ile ilgili makaleler yayımlanmıştır.

İlk cildi 1975 yılında Bochum Ruhr Üniversitesi'nden Dr. Hermann VÁRY tarafından yayımlanan *Materialia Turcica* adlı dergiyi, 17. ciltten itibaren (1996) Göttingen Üniversitesi'nden Prof. Dr. Milan ADAMOVIĆ yönetmektedir. Türkolojinin özellikle dil alanıyla ilgili makalelerin yayımlandığı derginin, 20. cildi 1999 yılında yayımlanmıştır.

Göttingen'de yayımlanan *Die Welt des Orients. (Wissenschaftliche Beiträge zur Kunde des Morgenlandes)* yılda iki sayı olarak yayımlanmaktadır.

Lars JOHANSON'un editörlüğünü yaptığı *Turkic Languages* adlı dergi de Türkoloji dünyasında önemli bir yer kazanmaya başlamıştır ve 2000 yılında 4. sayısı çıkmıştır.

Bu dergilerin yanı sıra Türk dili, Türk tarihi, Türk sanatı vs. konularda yayınların yer aldığı diğer dergiler de şunlardır: *Archäologischer Anzeiger*, Berlin, 3 aylık.; *Archäologische Bibliographie*, Berlin, yıllık.; *Byzantinische Zeitschrift*, München, 6 aylık.; *Prähistorische Zeitschrift*, Berlin, 6 aylık.; *Südosteuropa Mitteilungen*, 6 aylık.; *Saeculum*, München, 3 aylık.; *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*, Berlin, 6 aylık.

Kısaltmalar ve Kaynaklar

Kısaltmalar

AO	Acta Orientalia (Copenhagen)
AOH	Acta Orientalia Hungarica (Budapest)
Bkz.	Bakınız
BSOAS	Bulletin of the School of Oriental and African Studies
CAJ	Central Asiatic Journal (Wiesbaden)
Hazl.	Hazırlayan
MSOS	Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen an der Friedrich-Wilhelm-Universität zu Berlin
OLz	Orientalische Literaturzeitung (Berlin)
OS	Orientalia Suecana (Uppsala)
ST	Sovetskaya Tyurkologija
TDA	Türk Dilleri Araştırmaları (Ankara)

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

TDAY-B	Türk Dilleri Araştırmaları Yıllığı-Belleten (Ankara)
TKA	Türk Kültürü Araştırmaları (Ankara)
TTK Belleten	Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi
UAJb	Ural-Altaysche Jahrbücher (Wiesbaden)
WZKM	Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes (Wien)
ZDMG	Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft (Wiesbaden)

Kaynaklar

- AKPINAR, Turgut (1989), "Kırktan Fazla Dil Konuşan Osmanlı Tarihçisi: Prof. Kissling", **Tarih ve Toplum**, 11, 62: 105-107.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1987), "Prof. Dr. Willy Bang-Kaup (9. VIII. 1869-8. X. 1934)", **Makaleler**, TKAE Yay., Ankara, s. 1015
- ATSIZ, Bedriye (1979), "Kuruluşunun 25. Yılı Münasebetiyle Münih Üniversitesi Yakındoğu Türkoloji Enstitüsünün Tarihçesi ve Çalışmaları Üzerine", **I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul 15-20 X. 1973) Tebliğler 2: Türk Dili ve Edebiyatı**, İstanbul: 388-391.
-, Bedriye (1985), "Hans Joachim Kissling", **Tarih ve Toplum**, 3: 127-129.
- BÜRN, Rainer (1974), **Gegenwartsbezogene Orientwissenschaft in der Bundesrepublik Deutschland**, Göttingen.
- CSATÓ, Éva Ágnes (1996), "List of Lars Johanson's publications", **Symbolae Turcologicae studies in Honour of Lars Johanson on his Sixtieth Birthday 8 March 1996**, eds. Á. Berta, B. Brendemoen, C. Schönig, Swedish Research Institute in Istanbul, Transactions, Vol. 6, Uppsala: 239-246.
- DOERFER, G. (1974), "O sostojanii tjurkologii v Federativnoj Respublika Germanii", **ST**, 6: 98-109.
- DUDA, Herbert W. (1968), "Franz Babinger", **Almanach der Österreichischen Akademie der Wissenschaften**, 118: 317-323.
- EBEL, Else (1989) [1991], "Personalialia: Karl Steuerwald", **Materialia Turcica**, Band 15: 191-193.
- EREN, Hasan (1998) **Türklük Bilimi Sözlüğü, I. Yabancı Türkologlar**, Ankara: TDK Yayınları.

- FLEMMING, Barbara (1975), "Neuere wissenschaftliche Arbeiten und Forschungsvorhaben zur Sprache, Geschichte und Kultur der vorosmanischen und osmanischen Türkei in der Bundesrepublik Deutschland seit 1968", **Turcica**, 5: 131-147.
- FRAGNER, Christa-Klaus SCHWARZ (Habl.) (1992), *Festgabe an Josef Matuz, Osmanistik-Turkologie-Diplomatik*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- GÖZAYDIN, Nevzat (2001) "Türkolojinin bir dağı daha göçtü ...", **Türk Dili**, 593, 2001: 569-577.
- GRIMM, G. (1979), "Johannes Leunclavius", *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, Band III, München: R. Oldenbourg Verlag.
- GÜL, Bülent (2002) "Münih Üniversitesi Yakın Doğu Tarihi, Kültürü ve Türkoloji Enstitüsü ve Çalışmaları", **Türkbilig**, 2002/3, 2002: 18-33 (**Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 2001/I-II**, 2003: 291-312).
- HAZAI, G. (1978): "Turkologische Studien in Berlin", **Materialia Turcica**, 4.
- HOENERBACH, Wilhelm (Habl.) (1967), *Der Orient in der Forschung, Festschrift für Otto Spies zum 5. April 1966*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- JÄSCHKE, Gotthard (Habl.) (1941), *Festschrift Friedrich Giese aus Anlaß des siebenzigsten Geburtstags überreicht vor Freunden und Schülern*, Die Welt des Islams, Sonderband, Leipzig.
- JOHANSON, Lars-Claus SCHÖNIG (Habl.) (1998), *Kritische Beiträge zur Altaistik und Turkologie, Festschrift für Johannes Benzing*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- KAPPERT, P.-Kellner, B.-WURM, H. (1972), "Dissertationen zur Geschichte und Kultur des osmanischen Reiches angenommen an deutschen, österreichischen und schweizerischen Universitäten seit 1945", **Der Islam**, 49: 110-119.
- KISSLING, Hans Joachim (1954), "Das Institut für Geschichte und Kultur des Nahen Orients und Turkologie an der Universität München", **ZDMG**, 104: *1*-*3*
-, (1967), "Franz Babinger (1891-1967)", **Südost-Forschungen**, 26: 375-379.
-, (1968), "Franz Babinger 15.1.1895", *Ludwig Maximilians Universität Jahres-Chronik 1966/1967*, München: 17-19.
- KLEINMICHEL, S. (1976), "Sovremennoe sostojanie tjurkologii v Germanskoj...", **ST**, 4: 93-107.
- KREISER, K. (1994), "Bibliographie der deutschen Turkologie (1975-1993)", **Turcica**, XXVI: 271-376.
- KRETZENBACHER, Leopold (1986), "Hans Joachim Kissling" (8. IX. 1912-10. X. 1985), **Südost-Forschungen**, 45: 237-239
- Kritische Beiträge zur Altaistik und Turkologie: Festschrift für Johannes Benzing* (1998), Hrsg. L. Johanson und C. Schönig, Harrassowitz Verlag, Turcologica Band 3, Wiesbaden.

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

- KRÜGER, Eberhard (1986), "In Memoriam Hans Joachim Kissling", **Zeitschrift für Balkanlogie**, 22/1: 1-3.
- LANDAU, Jacob M.(1998), "Gotthold Eljakim Weil (Berlin, 1882-Jerusalem, 1960)", **Die Welt des Islams**, 38/3: 280.
- LAQUEUR, Hans-Peter (1985), "Hans Joachim Kissling 1912-1985", **Mitteilungen der deutsch-türkischen Gesellschaft Bonn e.V.**, 108: 12-13.
- LAUT, Jens Peter-Peter ZIEME, (1997) *Turkologie in Deutschland, Österreich und der Schweiz, Ein Namen- und Adressenverzeichnis*, Berlin-Freiburg.
- MAJER, Hans Georg (1976), "Arbeitsschwerpunkte der deutschen Osmanistik", *Südosteuropa und Südosteuropa-Forschung. Symposion des Südosteuropa-Arbeitskreises der Deutschen Forschungsgemeinschaft in West-Berlin vom 17-19. Oktober 1975*, Herausgegeben von Klaus Detlev Grothusen, Hamburg: 207-232.
-, (1988), "Hans Joachim Kissling (1912-1985)", **Der Islam**, 65: 191-199.
-, (1998), "Das Münchner Institut: Tradition und Perspektiven", *Turkologie heute-Tradition und Perspektive/Materialien der dritten Deutschen Turkologen-Konferenz, Leipzig, 4.-7. Oktober 1994*, Herausgegeben von Nurettin Demir und Erika Taube, Wiesbaden: Harrassowitz: 195-203.
- MEIER, Fritz (Habl.) (1954), *Westöstliche Abhandlungen Rudolf Tschudi zum siebzigsten Geburtstag*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- MERHAN, Aziz (2005), "Milan Adamović, Das türkische des 16. Jahrhunderts, Nach den Aufzeichnungen des Florentiners Filippo Argenti (1533), (Floransalı Filippo Argenti'nin Notlarına Göre (1533) 16. Yüzyıl Türkçesi, Göttingen 2001)", **Türk Dili**, sayı 647, Kasım: 474-476.
- ROEMER, Hans Robert (1991), "Klaus Peter Schwarz (1943-1989)", Çev. Selçuk A. Somel, **Osmanlı Araştırmaları**, XI: 5-18
- SCHIEMANN, Liselotte (Habl.) (1974), "Schriftenverzeichnis Hans Joachim Kissling", *Islamlıkundliche Abhandlungen, Hans Joachim Kissling zum 60. Geburtstag gewidmet von seinen Schülern*, München: 9-16.
- SERTKAYA, Osman Fikri (1980), "Turfan Metinleri ve Yapılan Yayınları: '1. Das Uigurische İnsadi-Sutra (Uygurca İnsadi-Sutra)'"', **Türkiyat Mecmuası**, 1977-79: 309-334.
- SOYSAL, İsmail- Mihin EREN (1977), *Türk İncelemeleri Yapan Kuruluşlar (Kılavuz)*, Ankara.
- STEIN, Heidi (1987), "Zur Geschichte türkischer Studien in Leipzig (von 1612 bis ins 20. Jahrhundert)", *Germano-Turcica*, Bamberg: 41-56.
- Studia Orientalia in memoriam Caroli Brockelmann*, Halle (Saale), 1968.

Bülent GÜL

- TEMİR, Ahmet (1991), *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri, Hayatı-İlmî Kişiliği-Eserleri*, Ankara: TDK Yayınları.
- TRAUTZ, F. M. (1925), "Professor Dr. F. W. K. Müllers Veröffentlichungen von 1889-1924", **AM**, II/I: XI-XVI.
- VÁRY, Hermann (1978) [1980], "Das Studium der Turkologie an den Hochschulen der Bundesrepublik Deutschland", **Materialia Turcica**, 4: 107.
- WEITHMANN, Brigitte Moser (1980-4), "Hans Joachim Kissling", **Münchner Zeitschrift für Balkankunde**, 5: 183-185.

Dizin

- Albert GRÜNWEDEL, **65**
A. Vefa AKSEKİ, **103**
Ahmed MUHİDDİN, **67, 68**
Albert von LE COQ, **65, 67**
Andreas ACOLUTHUS, **61**
Anja BUDER, **106**
Annemaria von GABAİN, **65,67, 68, 73, 89**
Armin BASSARAK, **98**
August FISCHER, **67**
Barbara FLEMMING, **89, 90**
Barbara KELLNER-HEINKELE, **90**
Bernd SCHERNER, **100**
Burchard BRENTJES, **96**
Carl BROCKELMANN, **70, 76**
Carl Heinrich BECKER, **109**
Christiane BULUT, **107**
Christoph Konstantin NEUMANN, **105**
Claus SCHÖNIG, **99**
Dieter MAUE, **86**
Erika GLASSEN, **78**
Erika TAUBE, **78**
Esin İLERİ, **81**
Esther DEBUS, **102**
Fikret ADANIR, **84**
Franz BABINGER, **72**
Franz TAESCHER, **73, 76**
Fredrich Wilhelm Karl MÜLLER, **65, 67, 68**
Fritz VALJAVEC, **109**
Georg JACOB, **69**
Gerd WINKELHANE, **107**
Gerhard DOERFER, **57, 76, 77 , 93, 102**
Gerhard von MENDE, **74**
Gotthelf BERGSTRÄSSER, **72**
Gotthold WEIL, **71**
Hans Georg MAJER, **59, 80, 81**
Hans Joachim KISSLING, **57, 75, 80, 93**
Hans Jürgen KORNRUMPF, **74, 95**
Hedda REINDL-KIEL, **94**

Heidi STEIN, **61, 92**
Heinrich Julius von KLAPROTH, **61, 108**
Heinrich von LIECHTENSTEIN, **60**
Helmuth von MOLTKE, **62**
Hermann VÁRY, **110**
Hieronymus MEGISER, **60, 61**
Horst Wilfried BRANDS, **77**
Ingeborg BALDAUF, **100**
Ingeborg HAUENSCHILD, **90**
Ingrid WARNKE, **66, 85**
Irina NEVSKAYA, **106**
Irmgard FARAH, **102**
Jacob TAUBE, **104**
Jens Peter LAUT, **59, 99**
Jens WILKENS, **66, 108**
Johann Christian CLODIUS, **61**
Johann David SCHIEFERDECKER, **61**
Johann STRAUSS, **97**
Johannes BENZING, **76**
Johannes LEUNCLAVIUS/ LÖWENKLAU, **60**
Josef MARQUART, **67, 70**
Josef MATUZ, **77**
Julius Theodor ZENKER, **63**
Jürgen PAUL, **110**
Karl FOY, **64**
Karl Heinrich MENGES, **75**
Karl STEUERWALD, **74**
Klaus BRISCH, **109**
Klaus Detlev WANNIG, **107**
Klaus KREISER, **59, 93, 94**
Klaus Peter SCHWARZ, **87**
Klaus RÖHRBORN, **66, 82**
Klaus-Detlev GROTHUSEN, **102, 109**
Korkut BUĞDAY, **106**
Lars JOHANSON, **79, 80, 110**
Leopold von RANKEN, **62**
Machiel KIEL, **83**
Manfred GÖTZ, **78**
Marcel ERDAL, **88, 89**
Mark KIRCHNER, **103**
Martin STROHMEIER, **97**

ALMANYA'DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

Matthias KAPPLER, **107**
Maurus REINKOWSKI, **104**
Michael FRIEDERICH, **105**
Michael URSINUS, **95, 109**
Milan ADAMOVIĆ, **59, 79, 110**
Mustafa ÇIKAR, **105**
Nemat RAHMETİ, **99**
Norbert REITER, **109**
Oskar RESCHER, **72**
Otto Hermann BLAU, **63**
Otto SPIES, **73, 109**
Otto von BÖHTLINGK, **63**
Özgür SAVAŞCI, **75, 100**
Peter KIRSTEN, **61**
Peter ZIEME, **59, 65, 66, 86**
Petra K. KAPPERT, **94**
Richard HARTMANN, **68**
Rudolf SELLHEIM, **109**
Sabine PRÄTOR, **102**
Semih TEZCAN, **91, 92**
Sigrid KLEINMICHEL, **82**
Simone-Christiane RASCHMANN, **66, 101**
Stavro SKENDI, **109**
Stefan WILD, **109**
Suraiya N. FAROQHİ, **85**
Tatjana MÖCKEL, **100**
Theodor MENZEL, **69**
Theodor NÖLDEKE, **69, 71**
Udo STEINBACH, **91, 109**
Ulla JOHANSEN, **96**
Ulrich HAARMANN, **85**
Werner ENDE, **109**
Wilhelm BANG-KAUP, **65, 67, 70, 73**
Wilhelm Friedrich Carl GIESE, **71, 72, 76**
Wilhelm RADLOFF, **64**
Wilhelm SCHOTT, **63, 64**
Wilhem HOLZMANN, **60**
Wolfram HESCHE, **101**